Mekân ve Beden

Deniz Kaşık

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Haziran 2022

Space and Body

Deniz Kaşık

MASTER OF SCIENCE THESIS

Department of Architecture

June 2022

Mekân ve Beden

Deniz Kaşık

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Lisansüstü Yönetmeliği Uyarınca
Mimarlık Anabilim Dalı
Bina Bilgisi Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

Danışman: Prof. Dr. Levent Şentürk

Haziran 2022

ETİK BEYAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Levent Şentürk danışmanlığında hazırlamış olduğum "Mekân ve Beden" başlıklı YÜKSEK LİSANS tezimin özgün bir çalışma olduğunu; tez çalışmamın tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; tezimde verdiğim bilgileri, verileri akademik ve bilimsel etik ilke ve kurallara uygun olarak elde ettiğimi; tez çalışmamda yararlandığım eserlerin tümüne atıf yaptığımı ve kaynak gösterdiğimi ve bilgi, belge ve sonuçları bilimsel etik ilke ve kurallara göre sunduğumu beyan ederim. 06/06/2022

Deniz Kaşık

ÖZET

İnsan, tarihsel olarak izini sürebildiğimiz en eski eserlerden günümüze kendisinin her yönü ile araştırma konusu olmuştur. Antik dönemden bu yana soyut ve somut yönleri ile açıklanmaya, varlığı ve yok oluşu kavranmaya çalışılmış; sadece tarihin ve bilimin değil, dinin de en önemli nesnesi olmuştur. İnsan bedeni; yaşayan, ölümü tadan, hastalanan, hareket eden beden, dünyanın tarih boyunca geçirdiği maceradan nasibini almış, bu macera ile dönüşmüş; kâh ömrü uzamış, kâh hapsedilmiş; kâh salgınlar ile yok olmaya yüz tutmuş, kâh piksellere indirgenmiştir. Beden, toplumsal ve evrensel dönüşümlerin izinin sürülebildiği bir öğe olmuştur. Aynı anda birçok ilişkinin biçimlendiği bir bütünlük olarak tanımlayabileceğimiz mekân da fiziksel, duyumsal, toplumsal, geometrik birçok veçhesiyle insan ile doğrudan etkileşimde olan; toplumun ve insanın maceralarından birebir etkilenen ve yeniden tanımlanan bir gerçekliktir.

Bu çalışmada da toplumsal dönüşümlerden birebir etkilenen mekân ve beden; birbiri ile etkileşime geçen, farklı dönemlerde farklı biçimlerde birbiri ile ilişkilenen iki ayrı unsur olarak ele alınmış; beden-mekân etkileşimi, tarihsel üç kavşağın ayırdığı dört farklı bölümde anlatılmıştır. Bu yol ayrımlarının ilki dünya tarihinde kırılma noktası olarak kabul edilen Sanayi Devrimi, ikincisi iki dünya savaşı sonrasının modern, kapitalist sahnesi; üçüncüsü ise bilişim/iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler ile tetiklenen dijital devrim sonrasının sahnesidir. Çalışmanın ilk bölümünde Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreçte beden ve mekân etkileşiminin antropomorfik izleri sürülmüştür. Çalışmanın ikinci bölümünde, makineleşme sürecinde bedenin mekanikleşmesi ve mekânda aygıtsallaşması irdelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde mekanik, kapalı bir sistem olarak tanımlanmış modern bedenin mekânda nasıl çözülebileceği ve organikleşebileceğine dair yaklaşımlar ele alınmış ve çalışmanın son bölümünde dijitalleşme ile bedenin bütünlükten parçaya, organik olandan veriye dönüşümü irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Beden, Aygıtsallaşma, Yersizyurtsuzlaşma, İnsan Sonrası.

SUMMARY

Humankind has historically been the subject of research in every aspect of itself, from the oldest artifacts we can trace to the present day. Since antiquity, it has been tried to be grasped with its abstract and concrete aspects including its existence and extinction. It has become a crucial object not only in history and science but also in religion. The human body: living, dying, sick and moving body, has had its share of the adventures of the world throughout history and has been transformed by this adventure; sometimes its life was prolonged, sometimes it was imprisoned, sometimes it was about to disappear with epidemics, sometimes it has been reduced to the pixels. However, the body has been a genesis where social and universal transformations can be traced. Space, which we can define as a totality in which various interactions are materialized at the same time, is in interaction with human beings with its many aspects such as physical, urban, social, and geometric so that it is discussed as a reality that is directly affected and redefined by the adventures of society and human being.

In this study, the body and space as two separate concepts that are directly affected by social transformations, regarded as realities interacting with each other and interrelated in diverse ways in different periods. The Interaction of body-space is illustrated in four different sections distinguished by three historical crossroads. The first one is the Industrial Revolution which is widely accepted as a breaking point in history. The second is the modern, capitalist stage after the two world wars. The third is the scene of the post-digital revolution triggered by technological elaborations in the field of informatics/communication. In the first section of the study, anthropomorphic traces of body and space interaction were revealed until the Industrial Revolution. In the second section, the mechanization of the body and its instrumentation in space; during the industrial development was researched. In the third section, approaches to how the modern body which is defined as a mechanical, confined system can be dissolved and non-structuralized in space was discussed. In the last section, the transformation of the body from totality to the part, from organic to the data, by the effect of digitalization was discussed.

Keywords: Space, Body, Instrumentalization, Deterritorialization, Posthuman.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ... vi
SUMMARY ... vii
TEŞEKKÜR ... viii
İÇİNDEKİLER ... ix
ŞEKİLLER DİZİNİ ... x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ... xii
1. GİRİŞ VE AMAÇ ... 1
2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI ... 4
3. YÖNTEM ... 6
4. BEDEN ... 7
4.1. Beden'e Dair ... 7
4.2. Klasik Dönemde Beden Prototipleri ... 10
4.3. Haz Duyan Beden ... 13
4.4. Tasarlanan Beden ... 14
4.5. Kartezyen Beden ... 17
5.MAKİNE BEDEN ... 20
5.2. İktidarın Bedeni ... 28
5.3. Aygıtsallaşan Beden ... 32
5.4 Yaşam Makinesi – Barınma Bloğu ... 38
6. PÜRÜZSÜZ MEKÂN: BEDENE DAİR VİRAL STRATEJİLER ... 43
6.1. Yerliyurtlulaşma, Hafıza ve Kimlik ... 43
6.2. Durumları İnşa Etmek ... 45
6.3. Yeni Bir Beden-Yeni Bir Toplum: Yeni Babil ... 48
6.4. Farka Açılan Bedenler ... 54
7. BEDENSİZLEŞMEYE DOĞRU ... 57
7.1. İnsan Sonrası'nın Bedeni ... 58
7.2. Potansiyelleri Arttırılmış Beden ... 61
7.3. Siber Mekân'da Virtüel Beden ... 64
8. BULGULAR VE TARTIŞMA ... 67
9. SONUÇ VE ÖNERİLER ... 71
KAYNAKLAR DİZİNİ ... 76
EK AÇIKLAMALAR ... 84
Ek Açıklama – A: Le Corbusier'in Modulor'un uygulama alanlarına dair çizimleri ... 85
Ek Açıklama – B: Marsilya Bloğuna ait çizimler ve diyagramlar ... 87
Ek Açıklama – C: Constant Nieuwenhuys'un Yeni Babil Projesi için ürettiği çizimler ... 90

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil **Sayfa**

4. 1. Erectheion Tapınağı, Atina, Yunanistan (URL-1). 10
4. 2. a) Dorik Nizam ve Herkül, b) İyonik Nizam ve Hera (Rykwert, 1996). 11
4. 3. Saçaklık ve insan yüzü oranlarının karşılaştırılması (Rykwert,1996). 11
4. 4. Vitruvius Adamı, Cesare Cesariano, 1521 (URL-3). 13
4. 5. a) Bologna Üniversitesi Anatomi Tiyatrosu (URL-4), b) Leiden Üniversitesi Anatomi Tiyatrosu (URL-5). 15
4. 6. Leonardo Da Vinci'nin Çalışmaları, a) Vitruvius Adamı, b) Oran çalışması (URL-6)....16
4. 7. İnsan vücudu ve binaların geometrik planları karşılaştırması (URL-7). 17
4. 8. Beden-zihin düalizmi, duyuların aktarımı (URL-8). 18
5. 1. Borsig lokomotif fabrikası, Berlin, Almanya, 1847 (URL-9)....22
5. 2. a) Almanya'da bulunan bir fabrikada çalışan işçiler, (URL-10), b) Sigorta fabrikasındaki işçiler, İngiltere (URL-11), c) Konserve fabrikasında çalışan kadın işçiler, ABD (URL-12), d) Pamuk fabrikasının kadın işçileri, ABD (URL-13). 22
5. 3. 1847'de Le Creusot, suluboya üzerine litografi (URL-14)....24
5. 4. Fabrikalar ve işçi konutları, İngiltere, 1910 (URL-15)....26
5. 5. Sırtsırta Evler Zemin Kat Planı (URL-16)....27
5. 6. Sırt Sırta Evler a) İç avlu, b) Sokaktan görünüş (URL-17). 27
5. 7. İngiltere'nin farklı bölgelerinde inşa edilmiş Sırt Sırta Evler, a) Bolton (URL-18), b) Birmingham (URL-19)....27
5. 8. Panoptikon, a) Plan ile hizalanmış kesit çizimi, b) Perspektif kesit (URL-20)....31
5. 9. Frankfurt Mutfağı, Plan (URL-22). 33
5. 10. Frankfurt Mutfağı (URL-23)....33
5. 11. Frankfurt Mutfağında kullanılan detaylar, a) Ölçek ve depo işlevi gören alüminyum bölmeler, b) Bölmelerin yerleşimi, bulaşıklık, lavabo ilişkisi (URL-24)....34
5. 12. Hareket-zaman Analizleri, a) Geleneksel mutfak, b) Frankfurt Mutfağı (Beşlioğlu, 2021). 35
5. 13. Modulor (URL-25). 36
5. 14. Modulor'un Fibonacci Dizisini göre ölçüleri (Le Corbusier, 2000)....36
5. 15. Modulor'un farklı pozisyonlardaki ölçüleri (Le Corbusier, 2000). 36
5. 16. Marsilya Bloğu, a) Piloti sistemini gösteren dış mekân fotoğrafı, b) Genel dış mekân görünümü, c) Doğu Cephesi, ç) Sundurma ve balkonları gösteren Doğu cephesinden çekilmiş detay, d) Bir dairenin mutfağı, e) Alışveriş sokağı (URL-26). 39
5. 17. Marsilya Bloğu Tipik Kesit (URL-27). 40
5. 18. Marsilya Bloğu, a) Modüler sistem, b) Strüktür (Sbriglio, 2004). 41
6. 1. Çıplak Kent (URL-28)....47

ŞEKİLLER DİZİNİ (devam)

Şekil **Sayfa**

6. 2. Yeni Babil haritaları a) Amsterdam, b) Paris (URL-29). 50
6. 3. Yeni Babil Sektörler, a) Doğu Sektörü maketi, b) Asma Sektör maketi (URL-29). 51
6. 4. Sarı Sektör Planı (Wigley, 1998). 51
6. 5. Constant Nieuwenhuys'un Labirent Odası çizimleri (URL-29). 53
6. 6. Pürüzsüz ve Çizgili Mekân (URL-21).....54
7. 1. Stelarc, Oturma/Sallanma Performansı, Tokyo,1980 (URL-31).....62
7. 2. Stelarc, Üçüncü Kol Projesi (URL-31).....63
7. 3. Stelarc, Dış İskelet Projesi (URL-31).....63
7. 4. Stelarc, Ping Beden ,1996 (URL-32). 64
B. 1. Marsilya Bloğu, iki katlı dairelerin tipik kat planları (URL-30) 87
B. 2. Marsilya Bloğu, tipik kesit (URL-30).....87
B. 3. Marsilya Bloğu, renklendirilmiş perspektif görünüş (URL-30).....88
B. 4. Marsilya Bloğu, cephede uygulanan Modulor ölçüleri (Le Corbusier, 2000).....88
B. 5. Marsilya Bloğu, yapıda kullanılan Modulor ölçüleri(Le Corbusier, 2000) 89
C. 1. Karşılaştırmalı Harita, Yeni Babil Sektörleri ve Amsterdam (URL-29). 90
C. 2. Amsterdam Üzerinden Yeni Babil (URL-29) 90
C. 3. Yeni Babil Sektörlerin Görünümü (URL-29) 91
C. 4. Yeni Babil, Sektörler, Kuşbakışı Görünüş (URL-29).....91
C. 5. Yeni Babil Labirent Odası Planı (URL-29) 92
C. 6. Yeni Babil, sağda Labirent Odası'na Giriş, solda Labirent Odası (URL-29) 92

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	**Açıklama**
cm.	santimetre
m.	metre
İÖ	İsa'dan önce

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Bu çalışmada toplumsal ve teknolojik gelişmeler ile biçim değiştiren mekân ve beden ilişkisi ele alınmaktadır. Çalışma, tarihsel bir perspektif üzerinden bu ilişkiyi dört farklı bölümde incelemektedir. Çalışmada teorik bilgilinin yorumlanarak anlatıldığı bölümler dünya tarihinde genellikle kırılma noktası olarak kabul edilen üç farklı tarihsel olay ve süreçle birbirinden ayrılmıştır; bunlardan ilki Sanayi Devrimi, ikincisi iki dünya savaşı sonrasının sahnesi ve üçüncüsü ise XX. yüzyıl son çeyreğinde yaşanan dijitalleşme ile başlayan süreçtir.

Bu çalışmanın amacı, tarihsel olarak değişen mekân-beden etkileşimine teknoloji boyutunun eklenerek, teknolojik gelişmelerin toplumsal, kültürel, mekânsal sonuçlarını beden/mekân etkileşimi üzerinden incelemek; bedenin ve mekânın bu gelişmeler sonucunda kavramsal olarak değişimini ortaya koymak ve geleceğe dair öngörebileceğimiz yeni ilişkilenme biçimlerine bir kapı aralamaktır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulması adına cevap aranan sorular aşağıdaki gibidir:

-Beden ve mekân etkileşimi farklı tarihsel süreçlerde nasıl şekillenmektedir?

-Beden ve mekân ilişkisinin dönüşümünü tetikleyen unsurlar nelerdir?

-Beden ve mekân etkileşimi kullanıcı, program, deneyim bağlamından çıkarılarak nasıl yeniden ele alınabilir?

Çalışmanın ilk bölümünde beden, kavramsal olarak incelenmiş ve Antik Yunan felsefesinde bedenin nasıl bir kavram olarak şekillendiği Platon, Aristoteles, Sokrates gibi önemli düşünürlerin fikirlerine dayanarak açıklanmıştır. Bu açıklamalar bağlamında da Klasik dönemde bedenin evrenin mikro ölçekte temsili olarak görülmesi, insanın ve bedenin herşeyin ölçüsü olarak kabul edilmesine bağlı olarak mekân ile kurduğu oransal, analojik ve ideâl üzerinden şekillenen ilişkisi tartışılmış, bedenin mekânsal tezahürleri araştırılmıştır. Tarihsel katmanlar üzerinden çalışılan beden-mekân ilişkisi, Klasik dönemden modernleşme dönemi olarak adlandırabileceğimiz sanayileşme dönemine dek çeşitli örnekler üzerinden incelenmiştir. Bu bölümde amaç modern beden kavramsallaştırmasına bir giriş yapmak, modern bedenin atası olarak sayılabilecek olan klasik bedeni incelemektir.

Çalışmanın ikinci bölümü olan Makine Beden'de modernleşme süreciyle büyük makinenin bir parçası haline gelen, sistematikleştirilen ve mekânikleşen modern beden tartışılmıştır. Bu tartışma beden-mekân ilişkisi eksenine yerleştirilmiş olsa da araştırmada modern beden kavramı sosyokültürel bir konuma yerleştirilerek, felsefe, sosyoloji, antropoloji gibi araştırma ve çalışma alanları ile ilişkilendirilmiştir. Bu bölümün ilk alt bölümünde sanayileşme ve makineleşme süreci araştırılmış ve toplumsal, teknolojik, bilimsel gelişmelere bağlı olarak beden ve mekân ilişkisinin dönüşümü Michel Foucault'nun anatomo-politika ve biyo-politika[1] kavramları ışığında irdelenmiştir. Makine beden bölümünün son iki alt bölümündeyse endüstriyelleşme ve seri üretim tekniklerinin ortaya çıkışıyla mekânda aygıtsallaşan beden kavramı, II. Dünya Savaşı sonrasında inşa edilen iki modern mimari yapı örneği üzerinden irdelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin yersizyurtsuzlaşma[2] (deterritorialization), organsız beden[3] (body without organs), pürüzsüz mekân[4] (smooth space) kavramları Yeni Babil tasarısı üzerinden incelenmiştir.Yeni Babil tasarısı yersizyurtsuzlaşma örneği olarak kabul edilmiş, bu ütopik kentin sakinlerinin de modernist/kapitalist kodlardan ve kimliklerinden özgürleşmiş, göçebe özneleri

[1] Michel Foucault'ya göre XVII. yüzyılda iktidar biçimlerinin dönüşümüyle biyoiktidar devreye girer. Hükümdarın can alma ya da yaşatma gücü, insanların hayatını gözeterek ve denetleyerek, toplumun hayatını yönetmeye dönüşür. Foucault yaşam üzerindeki bu yeni gücün, iki biçimde geliştiğini iddia eder; insan bedeninin anatomo-politikası ve nüfusun biyo-politikası. Anatomo-politika Foucault'ya göre sanayi toplumlarının yükselişi ile ortaya çıkmaya başlamıştır; bir makine olarak ele aldığı bedeni uysallaştırarak hem de kullanışlı hale getirmektedir. İkinci iktidar biçimi olan biyo-politika ise insan vücuduyla değil insan popülasyonu ile ilgilidir. Amaç toplumsal bedenleri yönetmek; üremeyi, doğumları ve ölümleri, davranışları denetlemek, düzenlemektir (Foucault,1992).

[2] Deleuze ve Guattari'ye göre yerli yurtlu olma hali belirli kodlar çerçevesinde belirli sınırlara, kimliğe sahip anlamına gelirken, yersizyurtsuzlaşma süreci mevcut yere bağlı kodların devre dışı bırakılmasıyla bedenlerin bu mekânda çözülmesi ve ardından yeni bir düzene sahip mekânlarda farklı yapılar kurmaya, farklı kimlikler oluşturmaya başlamasıdır (Deleuze ve Guattari, 1987).

[3] Organsız beden kavramı, organik, hiyerarşik olanın karşıtıdır. Sistematikleşmemiş, biçimlenmemiş, empoze edilen öznelleştirme biçimlerine karşı duran, kişinin bir tür saf öznellik öncesi duruma ulaşmaya çalıştığı ve sonuç olarak dayatılmış psikolojik ve sosyal yapılardan kurtulduğu bir sürece atıfta bulunur (Holland, 2007).

[4]Gilles Deleuze ve Félix Guattari iki tür mekân arasında ayrım yapar: pürüzsüz mekân ve çizgili mekân. Bu ayrım, göçebe ile yerleşik arasında çizdikleri ayrımla örtüşür. Deleuze ve Guattari bu iki mekânın doğada temelden farklı olduğunu düşünürken, aynı zamanda bu iki mekânın aslında sadece karışım halinde bulunduğunu belirtirler. Pürüzsüz mekân yoğunluklar ve olaylarla dolu, homojen değil daha çok amorf olan, davranışı belirleyen kodlamalardan arınmış bir alandır. Çizgisel mekân ise doğrusal, metrik ve durumlarla doludur (Deleuze ve Guattari, 1987).

tanımladıkları öne sürülmüştür. Bu bölümün ilk iki alt bölümünde yerliyurtlulaşma kavramı; kolektif bellek, bireysel hafıza, kimlik ve yer ekseninde tartışılmış, Yeni Babil tasarısının öncüsü olarak kabul edebileceğimiz, "durumları inşa etmek" (constructing situations) kavramı ve bu kavramı ortaya koyan Durumcu Enternasyonal'in (Situationis International) tasarıları ve manifestosu incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünü olan "Bedensizleşmeye Doğru"da XX. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan teknolojik gelişmeler kapsamında (kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, bilişim alanındaki teknolojik gelişmeler, biyoteknoloji ve nanoteknolojinin gelişimi, bilgisayarların geliştirilmesi ve dijitalleşme) ortaya çıkan insan sonrası teori araştırılmış ve bu teori bağlamında değişen beden algısı incelenmiştir. Bedenin organik bütünlüğünün değişmesi ve potansiyellerinin arttırılması konuları araştırılmış; sanal ve siber mekân kavramlarının hayatımıza girmesiyle organizmadan veriye dönüşen ve parçalanan beden, siber mekân ile kurduğu ilişkiyle incelenmiştir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu tez çalışmasının kavramsal çerçevesi literatür taraması ile oluşturulmuştur. Çalışmanın her bir bölümüne referans oluşturan araştırma kaynakları farklıdır ancak çalışmanın haritasını oluşturan ana kaynaklar *Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanmaya* (2008) ve *Bedenin Tarihi 2: Fransız Devrimi'nden Büyük Savaşa* (2011) çalışmalarıdır. Tarihsel olarak değişen beden kavram ve algısının detaylı olarak incelendiği bu kaynaklar, tez çalışmasının izlediği tarihsel perspektife yön vermiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde beden ve mimari ile kurulan oransal ve analojik ilişki incelenirken yararlanılan mimarlık tarihçisi, sosyolog ve sanat tarihçilerinin çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu kaynaklar Joseph Rykwert'in *The Dancing Column: On Order in Architecture* (1996), Richard Sennett'in *Ten ve Taş* (2008), Rudolf Wittkower'ın *Architectural Principles in the Age of Humanism* (1962) ve Dalibor Vesely'nin *The Architectonics of Embodiment* (2001) çalışmalarıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde beden, ideoloji ve mekân ilişkisi incelenmektedir. Michel Foucault'un *Hapishanenin Doğuşu* (1992) ve *Cinselliğin Tarihi* (2007) kitapları makine beden ve iktidarın bedeni alt bölümlerinin temel kaynağı niteliğindedir. "Aygıt Beden" alt bölümündeyse modern mekân/beden ilişkisi, iki dünya savaşı sonrasında seri üretim tekniklerinin hız kazanmasıyla inşa edilen sosyal konut projeleri üzerinden incelenmiştir. Bunlar Yeni Frankfurt Projesi kapsamında inşa edilen bir prototipe dönüşen Margarete Schütte-Lihotzky'nin tasarımı olan Frankfurt Mutfağı ve Le Corbusier'in tasarladığı Marsilya Barınma Bloğu projeleridir. Frankfurt Mutfağı üzerine Bahar Beşlioğlu'nun *Architecture's Struggle With Control: A Discussion About "Frankfurt Kitchen" And "Food Dispenser" Projects* (2021) makalesinden ve Zeynep Özkoçak'ın *Konutlarda Mutfak Tasarımı, Geçirdiği Değişim ve Frankfurt Mutfağı Üzerinden Değerlendirilmesi* (2015) çalışmasından faydalanılmıştır. Modulor ölçeği ve Barınma Bloğu projesi üzerine, Levent Şentürk'ün *Modulor'un Bedeni* (2007), Le Corbusier'nin The *Modulor and Modulor 2* (2000) ve Jacques Sbriglio'nun *Le Corbusier:The Unité d'Habitation in Marseilles* (2004*)* çalışmalarından yararlanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yer, kimlik ve hafıza ilişkisi irdelenmiş, konuya dair teorik bilgi Martin Heidegger'in *İnşa Etmek, Oturmak, Düşünmek* (2004) metninden, Christian Norberg-Schulz'un *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (1984) çalışmasından ve Maurice Halbwachs'ın *Kolektif Hafıza* (2017) çalışmasından faydalanılarak oluşturulmuştur. Durumcu Enternasyonel Hareket'in tasarıları ve manifestosu incelenirken Ali Artun'un derlediği *Sanat Manifestoları-Avangart Sanat ve Direniş* (2009) ve Roysi Ojalvo ve Altınyıldız Artun'un derlediği *Arzu Mimarlığı:Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek* (2012) çalışmalarından faydalanılmıştır. Yeni Babil projesinin incelenmesinde yararlanılan temel kaynak Mark Wigley'in *Constant's New Babylon The Hyper-Architecture of Desire (1998)*'dır. Pürüzsüz mekân, göçebe özne ve organsız beden kavramları Deleuze ve Guattari'nin *A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia* (1987) isimli kitabından faydalanılarak aktarılmıştır.

İnsan sonrası perspektif incelenirken Rosi Braidotti, Dona Harraway, Bojana Kunst gibi feminist kurama katkı sağlamış akademisyen ve düşünürlerin çalışmaları ile dijitalleşen, parçalanan beden kavramına dair teorik altyapı oluşturulmuştur. Bu bağlamda incelenen temel kaynaklar *İnsan Sonrası* (2014), *Siborg Manifestosu Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm* (2006) ve *The Digital Body: History of Body Visibility'*dir (2001). Sanal mekân ve sanal beden kavramları incelenirken, akışkan mimarlık (liquid architecture) kavramsallaştırması ile siber mekân ve beden üzerine çalışmalar yapan sanatçı ve mimar Marcos Novak'ın çalışmalarından ve Elizabeth Grosz'un *Architecture from the Outside Essays on Virtual and Real Space* (2001*)* çalışmasından faydalanılmıştır.

3. YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu tez çalışması kuramsal bir çalışmadır. Çalışmanın yöntemi eleştirel söylem analizidir. Çalışmanın konusu toplumsal ve teknolojik gelişmelerle değişen mekân ve beden ilişkisidir. Bu ilişki her biri kendi içinde farklı toplumsal ve teknolojik dinamiklerin etkin olduğu farklı bölümlerde anlatılmakta, çalışmanın ana metnini oluşturan her bir bölüm farklı bir ilişkilenme biçiminin altını çizmektedir. Araştırmanın bütünün odak noktası aynı olsa da her bir bölümün tartışması birbirinden farklıdır. Ancak her bir bölümün kavramsal çerçevesi aynı yöntemsel strateji ile oluşturulmuştur. Bu strateji iki aşamalıdır.

İlk aşamada literatür taraması ile tarihsel ve teorik bilgiler elde edilmiştir; bu kapsamda çalışmaya referans oluşturan temel kaynaklar: Joseph Rykwert'in *The Dancing Column: On Order in Architecture* (1996), Michel Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* (1992), Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin *A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia* (1987) , Le Corbusier'nin *The Modulor and Modulor 2 (2000),* Elizabeth Grosz'un *Architecture from the Outside Essays on Virtual and Real Space* (2001) ve Rosi Braidotti'nin *İnsan Sonrası (2014)*'dır. İkinci aşamada ise bu bilgiler analiz edilmiş, yorumlanmış ve beden-mekân etkileşimi örneği üzerinden açıklanmıştır. İncelenen örnekler; bir fabrika-kent olarak kurgulanan Fransa'daki Le Creusot kasabası, Jeremy Bentham'ın tasarladığı Panoptikon modeli, Le Corbusier'nin Marsilya'da 1952 senesinde inşa edilen Barınma Bloğu projesi, Constant Nieuvenhuys'un Yeni Babil tasarısı ve performans sanatçısı Stelarc'ın projeleridir.

Çalışmanın ilk üç bölümünde yöntem, amaç ve faydalanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmektedir. Sonraki dört bölümde çalışmanın konusu literatür taraması ile elde edilen bulgularla açıklanmış; bu bulgular yorumlanarak ve örneklenerek aktarılmıştır. "Bulgular ve Tartışma" bölümünde her bir bölümde ulaşılan genel sonuçlar ve bu bölümlerle oluşturulmuş olan tarihsel şema açıklanmış ve bu şemaya alternatif olabilecek, çalışma kapsamında değerlendirilmeyen ancak konu ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutacak alternatif kaynaklar belirtilmiştir. "Sonuç ve Öneriler" bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmış ve ulaşın sonuçlar güncel tartışmalar ile ilişkilendirilmiştir.

4. BEDEN

4.1. Beden'e Dair

Beden varoluşumuzun ilk koşullarından biridir. Yaşamın başlangıcının ve bitişinin kesiştiği, biçimlendiği şeydir. İnsan bedeni ile biçimseldir, canlılığının maddileşmiş halidir beden ve yaşamın son bulmasıyla da bir gün yok olup gider. Beden; yaşam ve ölüm ile iç içedir. Biyolojik anlamda bedeni mükemmel çalışan bir makine olarak nitelersek, bu makinenin yapıtaşını hücre olarak tanımlayabiliriz. Hücreler özelleşip dokulara, dokular organlara dönüşür ve makine, organ sisteminin (aslında binlerce hücrenin) üzerine düşen görevi yerine getirebilmesi koşulu ile çalışır. Bedenin yaşamsal fonksiyonunu devam ettirebilmesi için hareket etme, durma-dinlenme (uyuma), beslenme, boşaltma gibi ihtiyaçları bulunur. Vücudun gelişmesi, büyümesi ve yaşamsal fonksiyonuna devam etmesi hem bu ihtiyaçlarının giderilmesine hem de sistemlerin, organların, dokuların ve hücrelerin etkileşimli olarak görevlerini tamamlamasına bağlıdır. Bir miktar hücre işlevini yitirse, sistem aksamaya başlar ve akabinde bu onun sonunu getirir. Ancak beden organların, uzuvların toplamından mı ibarettir? Hayatta olan beden; hisseden, algılayan, tepki gösteren, acı çeken, hasta olan, haz duyan bedendir. Dünya ile iletişimimizde bir aracıdır. Maurice Merleau-Ponty'e (1908-1961) göre beden; insanı dünyaya açan ve insanı bu dünyada konumlandıran unsurdur:

> "Beden, dünyada var olmanın aracıdır ve bir bedene sahip olmak, bir canlı için belirli bir ortama katılmak, kimi tasarılarla iç içe geçmek ve sürekli olarak oraya bağlanmaktır" (Merleau-Ponty, 2017, s. 127).

Dünya ve yaşam, düşünce tarihinin asırlar boyunca üzerinde tartışılan ve üzerine fikir yürütülen konuları olmuştur. İnsanlık; varoluşunu, bunu sınırlarını, olgularını, soyut ve somut yönleri ile kavramaya, anlamlandırmaya çalışmıştır. Antik dönemde Platon, Sokrates, Aristoteles gibi düşünürler varoluşu; maddi boyutu olarak beden, manevi boyutu olarak ruh şeklinde bir düalizm ile açıklamış ve düşüncelerini bu düalizm ekseninde geliştirmişlerdir (Cevizci, 2017). Klasik felsefede beden, ruhun mekânı ve aynı zamanda hapishanesi olarak görülmüş, aydınlanma çağına kadar süren bu yaklaşımda beden; ruhu, aklı ve zihni kısıtlayan, kötülüğe yönelten, onu yoldan çıkaran olarak kabul edilmiştir.

> "Batı dünyasında bedenden şüphe duyan bir gelenek Empedokles ya da Pythagoras gibi Sokrates-öncesi filozoflardan beri sürmektedir. Platon ise bedeni ruhun mezarı olarak, kökleri artık gökte değil yerde olan insanlığın kökten kusuru olarak görür. Ruh kendisini hapseden bir bedenin içerisine düşmüştür. Elbette Yunanlar hazzı kendilerinden uzak tutmazlar; ten insanın başına kimi dertler açsa da dünyanın tadını çıkarmak yasak değildir" (Breton, 2016, s. 9).

Sokrates'e (İÖ 469-İÖ 399) göre insan vücut ve ruhtan oluşmaktadır ancak, insanın benliğini oluşturan güç ruhtur; bu yüzden Sokrates Atinalıları tutku ve haz peşinde olan bedenlerine değil, ruhlarına önem vermeye çağırmıştır. Sokrates düşüncesinde, canlıyı oluşturan bu iki bileşen iki farklı değer yargısını da beraberinde getirmiştir; gerçek varlığın beden üzerine kurulu olması fikri veya ruh üzerine kurulu olması fikri… Beden maddi zenginliği, bedensel tatmin ve hazzı tarifler iken; ruh, bilgelik, erdemlilik, ahlaklı olma… gibi değerleri temsil etmektedir (Derbeder, 2007).

Varlığı idealar dünyası ile tanımlayan Platon'a (İÖ 428- İÖ 347) göre görünmeyen ancak akıl yoluyla bilinen idealar, maddeye düzen ve form kazandırmaktadır. Platon'un idealar dünyası ve madde ile ilgili oluşturduğu bu düalizmi, ruh ve beden arasındaki ilişkiyi anlatan düşüncelerinde de görmek mümkündür. Platon'a göre insan ruh ve bedenden oluşmaktadır, ancak ruh idealar dünyasında olduğu gibi akıl yolu ile erişilebilirken, biçimsel olan beden, ruh tarafından şekillendirilmektedir ve ruh ona bir form kazandırmaktadır. Platon'un felsefesine göre, *psykhe* yani ruh tanrısaldır, ölümsüzdür ve göçebedir. Beden ise, ruh ile meydana gelendir, onunla şekil alandır. Ruh ve beden bir arada olmasına rağmen, doğa bedenin ruha hizmet etmesini ve onun nesnesi olmasını isterken ruhu da kural koymaya ve emretmeye yöneltmiştir. Ölümle birlikte bedenden ayrılacak olan ruh beden gibi bozulup dağılmayacak ve ölümden sonra da varlığını sürdürecektir ancak beden ruhun uçup gitmesinden sonra cansız bir yığına dönüşecektir (Derbeder, 2007).

Aristoteles (İÖ 384-İÖ 322) ise zıt kutuplarda yer alan ruh-beden ikilisine karşı çıkmaktadır, ona göre ruh bedenle birlikte biçimlenmektedir; ruh, içinde bulunduğu kaptan bağımsız soyut bir oluşum değildir ve beden bir canlıyı cansızlardan ayıran en önemli şeydir. Çünkü canlıya ait üreme, hareket etme, beslenme, düşünme… gibi eylemler sadece beden ile gerçekleştirilebilir. Aristoteles ruh ve beden arasındaki bu bütünleyici ilişkiyi, görme eylemi üzerinden açıklamıştır; ona göre göz, görmenin bir aletidir ancak görme eylemi

ortadan kalktığı anda göz işlevselliğini yitirecek ve artık göz olmayacaktır. Ancak ruh, bedeni şekillendirmekte ve yönlendirmektedir (Derbeder, 2007). Bununla birlikte, yaşayan bedenin Aristoteles'e göre kozmik hareketler ile bir bağlantısı bulunmaktadır:

> "Canlı bedenin ya da nesnenin kendi kendine devindiğini ileri sürüyoruz, ancak bunu cansız nesnelerde aynı biçimde göremiyoruz, onları dışarıdan bir şey devinim haline sokuyor. Ancak canlı nesne de hareketsiz hale gelebiliyor, bu duruma dışarıdan değil, kendinden kaynaklanarak ulaşabiliyor. Eğer bu canlı bir varlığa olabiliyorsa, evrene neden olmasın? Ve eğer daha küçük bir kozmosa olabiliyorsa (mikrokozmos), neden daha büyüğüne de olmasın (megakozmos)?" (Vesely, 2011, s.31).

Dalibor Vesely'e (1934-2015) göre Aristoteles'in bu yorumu, insan bedeni ile gerçeklik arasında kurulan, mikrokozmos olarak bilinen ancak daha sonra Orta Çağ'da *minör mundus* olarak anılacak olan bir ilişkinin ilk formasyonudur. Varoluş kavramı ve problemi, kozmik bir sahnede oynanan bir drama olarak görülmektedir ve bu dramanın başrolünde insan bedeni vardır. İnsan vücudu, kozmosun daha küçük bir temsili yani mikrokozmos, minyatür-dünya olarak kabul edilmektedir (Vesely, 2001).

Klasik dönemde insanı ve bedeni varoluşun merkezine yerleştiren bu düşünce, Protagoras'ın insanın her şeyin ölçüsü olduğu söylemi ile de desteklenmektedir. Bu dönemde kabul görmüş bir diğer düşünce sistemi; insana dair niteliklerin başka bir varlığa atfedilmesi olan antropomorfizmdir. Antropomorfizm düşüncesinin etkisini Eski Yunan dinlerinde tanrıların insan gibi anlatıldığı çeşitli destanlarda ve mitolojide görmek mümkündür. Antropomorfizm ve insanın evrenin merkezine koyan görüş bu dönem mimarisini de etkilemiştir; çünkü insan kuracağı çevrenin, oluşturacağı düzenin ve sistemin de merkezi halindedir. Evrenin mikro ölçekte bir temsili olarak görülen insan bedeni, Klasik dönemde düzen ve oran açısında mükemmeliyeti simgelemeye başlamıştır.

Vücudun farklı bölümlerinin organizasyonu, uzuvlarının birbirine oranı, ideal ve mükemmel olarak kabul görmüş; bu oranlar sistemi yapı teknolojisine tercüme edilerek yapısal elemanların detaylarında ve süsleme elemanlarında kullanılmıştır. Buna ek olarak bazı yapılarda, cephede en çok vurgulanan yapı elemanı olarak kullanılan kolonlar, insan vücudu biçiminde inşa edilmiştir (Şekil 4.1).

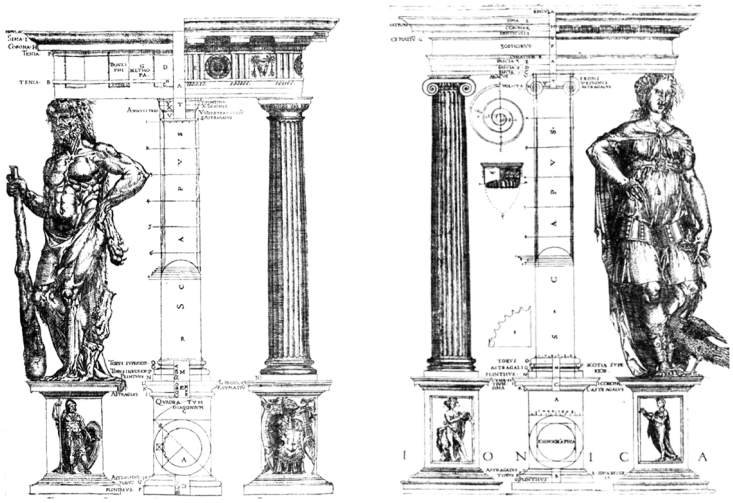
Şekil 4. 1. Erectheion Tapınağı, Atina, Yunanistan (URL-1).

4.2. Klasik Dönemde Beden Prototipleri

Klasik dönemin en önemli yapıları tapınaklardır. Helenistik dönemde polisin simgesi olan tapınaklar, dönemin en önemli kamusal yapılarıdır. Tapınakların içine yalnızca rahipler ve seçilmiş kişiler girebilmektedir, ancak tapınağın önünde gerçekleştirilen dini ve kamusal ritüellerden ötürü tapınakların içi sade iken dış tasarımına özellikle özen gösterilmektedir. İÖ. VII. yüzyıldan itibaren taştan yapılmaya başlanan tapınakların inşası için biçimi, plan düzenlemesi, süsleme sanatı adına belirli kurallar ve düzenlemeler getirilmiştir. Nizam adı verilen bu kurallar bütününe göre tapınaklar inşa edilmeye başlamıştır. Tapınaklar dışında diğer önemli kamusal yapılarda da kullanılan bu nizamlar; İyonik, Korint ve Dorik nizamlardır (Roth, 2006).

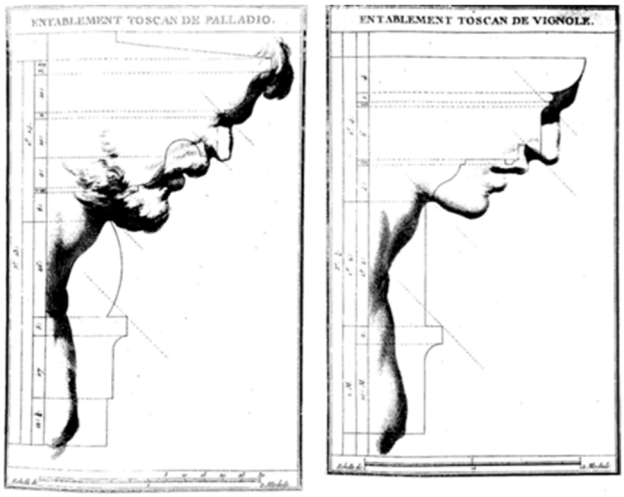
Nizamlar ile ideal oran sistemi olarak kabul edilen Yunan tanrılarının bedeniyle anlamsal, oransal ve fiziksel benzerlik olduğunu ileri süren ilk kişi İngiliz mimar John Shute'dir (1563). Antropomorfizme referansla insan bedeninde tasvir edilen Yunan tanrılarını mimari nizamlarla karşılaştıran Shute çalışmalarında Dorik nizamı eril bedenle, Herkül'le; İyonik nizamı kadın bedeniyle, Hera'yla; Korint nizamı ise güzellik tanrıçası Afrodit'le temsil etmektedir (Şekil 4.2). Mekânı oluşturan yapısal elemanlarla kozmos arasında insan bedeni üzerinden kurulan bu analojiyi yapıların ve yapısal elemanların isimlendirilmesinde de görmek mümkündür. Yapıların ve yapı elemanlarının bölümlerine sütun başı, sütun gövdesi gibi bedenden esinlenerek isimler verilmiştir. Bu isimlendirme

sistemi, sadece estetik ve yapısal benzerlikler yüzünden değil, işlevsel benzerlikler yüzünden de oluşturulmuştur (Rykwert, 1996). Nizamların en ayırt edici özelliği olan sütun başlığının ismi olan kapital, Latince "baş" anlamına gelmektedir. Kapital ismi hem yapı elemanının konumunu belirtmektedir hem de insan vücudunda olduğu gibi, sütunun gövdesi ile bağlantılı olarak kapitalin işlevsel benzerliğini de ortaya koymaktadır.

Şekil 4. 2. a) Dorik Nizam ve Herkül, b) İyonik Nizam ve Hera (Rykwert, 1996).

Kapitalin insan başının üç bölgesi olan alın, yüz ve çene gibi, *abakus*, *ekinus* ve *necking* olmak üzere üç bölgesi bulunmaktadır. Bununla birlikte insan yüzünün farklı bölümlerinin oranlarıyla yapının *entablature* (saçaklık) bölümünün oranları arasında, karşılaştırma yapan Jacques-Francois Blondel (1705-2885), saçaklığın insan başıyla aynı oranlara sahip olduğunu ifade etmiştir (Rykwert, 1996) (Şekil 4.3).

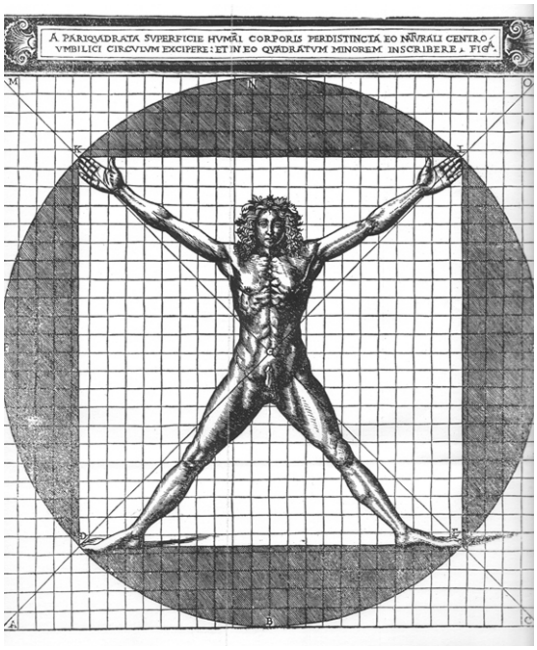
Şekil 4. 3. Saçaklık ve insan yüzü oranlarının karşılaştırılması (Rykwert,1996).

Beden ve mimari veya beden ve kozmos analojisini Antik Roma kentlerinde de görmek mümkündür. Bu kentler, *Cardo-Maximus* (Kuzey–Güney) ve *Decumanus-Maximus* (Doğu–Batı) aksları doğrultusunda kurulmuştur. Kent merkezi bu iki ana aksın kesiştiği nokta olarak kabul edilmektedir ve bu noktaya *Umbilicus* denmektedir. Richard Sennett (1943) Latince göbek deliği anlamına gelen Umbilicus'un güçlü bir dini değeri olduğunu ifade etmektedir. Romalılara göre Umbilicus noktası gökyüzündeki ve yer altındaki tanrılarla bağ kurulan yerdir. Planlamacılar, kentin göbek deliğini gökyüzünü inceleyerek belirlemektedir ve bu nokta etrafından şekillenen kentsel doku, hiyerarşik fonksiyonlarına göre birbirine eş dikdörtgen ve karelere bölünerek ızgara kent planı ortaya çıkmaktadır. Kentlerin kurulmasında kilit bir öneme sahip olan insan bedeni, metaforik anlamda bir altlık teşkil etmektir. Sennett'e göre insan bedeni tasarımcıların her zaman ilgisini çekmiştir, yapı teknolojisi ve kentsel gelişme sürecinde beden imgesi sıklıkla kullanılmıştır. İnsan bedenine ve göbek deliğine verilen önemi, kent tasarımında da görmemiz mümkündür, keza Umbiculus simgesel olarak yeni bir kentin doğuşu, kuruluşu anlamını da taşımaktadır (Sennett, 2011).

Romalı mimar Marcus Vitruvius Pollio (İÖ 80-70-İÖ 15) da bedenin merkezinin göbek deliği olduğunu ifade etmektedir; ona göre göbek deliği, cinsel organlardan daha anlamlı ve önemlidir çünkü karın bölgesi doğumla ilişkilendirilen önemli bir anlama sahiptir. Vitruvius "Mimarlık Üzerine On Kitap" isimli eserinde, yapı tasarımının temel ilkelerinin bakış ve oran-orantı olduğunu ileri sürmektedir. Kutsal tapınakların tasarımında kullanılacak oranların ise, doğadan ve doğanın en önemli nesnesi olan insan bedeninden elde edilmesi gerekir çünkü "*…doğa, insan vücudunun organlarını çerçevenin tümüne oranlanacak şekilde yaratmıştır*" (Vitruvius, 2005, s. 51).

Vitruvius'a göre ölçek ve oran bağlamında; tapınağın öğeleriyle bütünü arasında, insan bedeninde olduğu gibi büyük bir uyum olmalıdır. İnsan bedeninin merkezi göbeğidir; bu merkez ve elleri ayakları alabildiğinde açık haldeki beden etrafından çizilen bir daire ve karenin mükemmel uyumu ideal oranları tanımlamaktadır. Vitruvius'un beden ve mimari arasında kurduğu ilişkinin hem semantik ve hem de matematiksel bir yönü bulunmaktadır. Semantik ilişki, kutsal bir yapı üzerinden doğa ve dolayısı ile insan bedeni üzerinden kurulan ilişkiyken, matematiksel ilişki geometrik bir şemaya dönüştürülmüş bedenin ölçülerinin uyumudur (Şekil 4.4). Şemaya dönüşen insan bedeninden elde edilen mükemmel oranların

ve ölçülerin, bir yapının en güzel şekilde görünmesi için kullanılması gerektiğini belirten Vitruvius, tapınakların tasarım ve uygulama prensiplerinin mimari oranlara model olacak şekilde insan bedeninin oranlarından elde edilmesi gerektiğini "*...öğeler arasında tıpkı fiziği düzgün bir erkekte olduğu gibi belirgin bir ilişki bulunmalıdır*" diyerek belirtmektedir (Vitruvius, 2005, s. 51).

Şekil 4. 4. Vitruvius Adamı, Cesare Cesariano, 1521 (URL-3).

Klasik dönemde, yapıyla kurduğu ilişkide insan; evrenin merkezi ve mikro-kozmos olarak algılanmaktayken, insan bedeni de evreni en ideal oranlarda, en güzel olacak şekilde yansıtan bir yapı taşı olarak ele alınmıştır. Beden algısı, güzellik, estetik, oran gibi kavramlar üzerinde odaklanmaktadır.

4.3. Haz Duyan Beden

Klasik dönemde kabul görmüş olan insanı merkeze alan görüşün aksine Orta Çağ toplumunda dini merkeze alan görüş hakimdir. Roma İmparatorluğu yıkıldıktan ve resmi din Hristiyanlık olarak ilân edildikten sonra, kilise kurumu iktidar kazanır. Pagan inançlara sahip karma toplumun aksine Orta Çağ toplumunda günah kavramını merkezine alan Hristiyanlık dini yayılır. Kilisenin iktidar kurumu olması ile insan bedenine bakış günah kavramı çerçevesinde yeniden şekillenir. Artık beden cezalandırılması, eğitilmesi, ayıplanması gerekilen; dünyevi zevklerin ve kötü arzuların bir sembolü niteliğindedir.

> "Hristiyanlıkta esas olan günahkâr bedene verilen önem bu dönemde yapılan tasvirlerde karşımıza çıkmaktadır...İnsanoğlu tutkularını bastıramadığı için değersiz bir şeymiş gibi algılanan günahkarın bedeni karşısında Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmadan önceki ahenkli bedenlerin olduğu belirtilebilir. Jacques Gélis'in ifadesine göre cennet, tüm cinsel arzulardan arınmış bilge bedenin mekânıdır. Ona göre cennetteki hayvanlar dâhil her şeyde ölçülü bir tavır vardır. Buradaki bedenlerin, o ilk günahı işleyene kadar tutkulardan arınmış bedenler olduğunu ifade etmektedir" (Corbin vd., 2008, s.226).

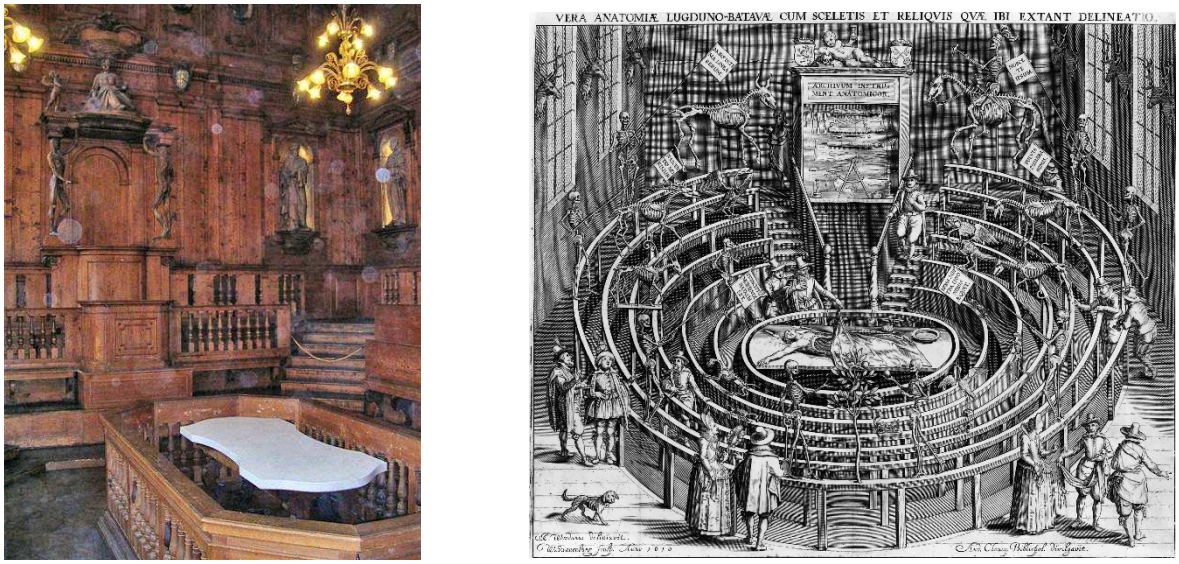
Orta Çağ bedeni Hristiyan öğretisinin etkisiyle toplumun belki de en merkezi nesnesidir. Tanrıyla, inançla ve kilisenin etkisi altındaki toplumla bağ kurmanın en etkili aracı olan beden hem düşman hem de kurtarıcı olan bir araçtır. Hristiyan dininde İsa Mesih'in bedeninin simgesel önemi çok büyüktür, ancak kurtarıcıya yaklaşmak için bedenin terbiye edilmesi, bedensel hazların alt edilmesi gerekmektedir (Demir, 2018). Beden gerek dini gerekse toplumsal cezai sistemin üzerinde görülebileceği önemli bir toplumsal nesnedir. Orta Çağ süresince kilisenin egemenliği sonucu bedenin anlaşılması, çeşitli hastalıkların tedavisi, kadavranın incelenmesi yüzyıllarca ertelenmiş, dolayısı ile beden dokunulamayan ancak günah sayılan korkutucu ve aynı zamanda kutsal bir nesne olarak algılanmıştır.

4.4. Tasarlanan Beden

Rönesans döneminde insanın ve bedenin keşfi söz konusudur. Orta Çağ'da günah ve hazzın bastırılması üzerinden şekillenen beden algısı, hümanizmin ve sekülerizmin yükselişi ile yıkılmaya başlamıştır. İnsana olan değer; insani olanın tümüne, yaşamına, zihnine ve bedenine verilen değer olarak ortaya çıkmıştır. Öncelikle Orta Çağ'ın baskıcı tutumu ile bir kenara atılan insan vücudu bu dönemde, kadavraların teşrihinin başlaması ile yeniden incelenmeye başlamıştır. XVI. yüzyıldan itibaren teşrih tıp akademilerinin bir pratiği haline gelmiştir. Bu yüzyılın başında kurulan anatomi tiyatroları ile, kadavranın parçalanması ve vücudun içinin incelenmesi halka açık bir şekilde yapılmaya başlamıştır (Şekil 4.5).

Beden tüm çıplaklığı ile sanatçılar tarafından sergilenmeye başlamış, bedenin anlatıldığı fizyolojik ve oransal çizimler ve resimler dışında, teşrih işlemi ile içi açılan insan vücudunun kasları, dokuları, iç organları; sanatçılar tarafından çizilmeye başlamıştır. Anatomi alanında derinlemesine incelemeler yapan, sadece bedenin fizyolojisini anlatan çizimler ile yetinmeyip, kadavraları açarak vücudun nasıl bir şey olduğunu iç organlarını,

kaslarını, dokularını parçalayarak anlamaya çalışan Leonardo Da Vinci (1452-1519) ve Michelangelo (1475-1564) gibi sanatçılar, geleceğe ışık tutan ve bir altlık oluşturacak çalışmalar yapmışlardır (Avcı, 2008).

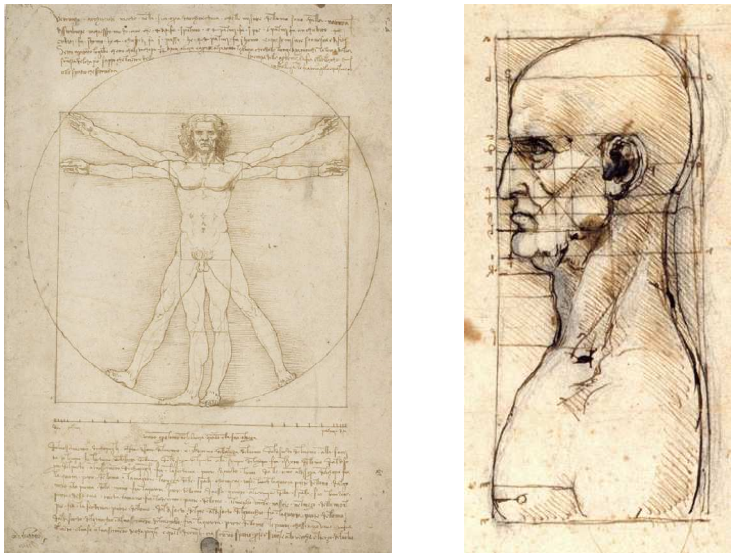
Şekil 4. 5. a) Bologna Üniversitesi Anatomi Tiyatrosu (URL-4), b) Leiden Üniversitesi Anatomi Tiyatrosu (URL-5).

Sanatın, bilimin ve tıp pratiğinin detaylı çalışmaları ve sanatçıların ayrıntılı çizimleri sayesinde vücudun incelenmesine dair tabular yıkılmaya başlamış ve anatomi biliminin temelleri oluşmuştur. İnsan bedenine dair anatomik ve fizyolojik çalışmaları bir arada yürüten Da Vinci, vücudun işleyişini, iç organların çalışma prensibini, katmanlardan oluşan vücut hareketlerini incelediği çalışmalarının sonucunda; Vitruvius'un oran ve ölçüler ile tanımladığı geometrik şemayı esas alarak, ideal oranları temsil eden Vitruvius adamını çizime aktarmış ve vücudun farklı uzuvlarının birbirine oranlarını inceleyen çalışmalar yapmıştır (Şekil 4.6). Da Vinci'ye göre evrenin, yaşamın işeyişinin benzerliğini insan vücudunda bulmak mümkündür. Vitruvius Adam'ında insan vücudunun ideal oranları; kozmosun simgesel anlamlarını taşıyan daire ve karenin geometrisine karşılık gelecek şekilde resmedilmiştir.

Da Vinci gibi insanı ve bedeni yeniden keşfeden Rönesans'ın birçok sanatçısı, Vitruvius'un şemaya dökülmüş ideal oranları temsil eden bedeninden referans alarak, doğa ile insan arasında; beden üzerinden bağ kurmaya çalışmıştır. Rönesans döneminin birçok mimarı, anatomi ve fizyolojiden referansla sağlanan beden ve uzuvlarının oransal

ilişkilerinin yapı elemanlarının boyutlandırılmasında, yapıların mekânsal düzenlemelerinin konfigürasyonunda ve tasarımında nasıl kullanılabileceği üzerine çalışmalar yapmıştır (Wittkower, 1962).

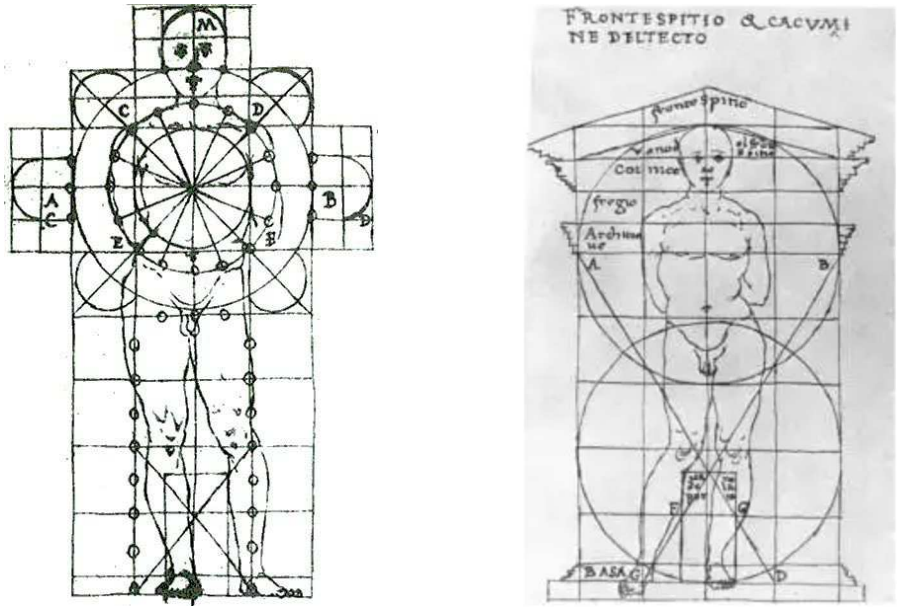
Örneğin Francesco di Giorgio Martini (1439-1502) kentlerin, kiliselerin, yapı elamanlarının insan bedeninin biçim ve orantısından referansla nasıl yeniden ele alınabileceği üzerine detaylı araştırmalar yapmıştır. Kilisenin planı ve cephesi ile, insan figürü oranları arasında karşılaştırma yapan Martini, insan vücudunun temel ölçüt olması gerektiğini belirtmektedir (Şekil 4.7). İnsan bedeni ile yapılar arasında kurulması gereken ilişki sadece analojik ya da biçimsel değil, hiyerarşik ve organizasyona yöneliktir de.

Şekil 4. 6. Leonardo Da Vinci'nin Çalışmaları, a) Vitruvius Adamı, b) Oran çalışması (URL-6).

İnsan bedenini ile kent arasında eşleşme yaparak; vücudun uzuvları ile kurulan hiyerarşik ilişkinin kent ve kenti oluşturan yapılarla da kurulması gerektiğini anlatmaktadır. Martini'ye göre; kaleler, tapınaklar, surlar, sokaklar kenti oluşturan yapılar, vücudun organları gibi düşünülebilir. Kentin merkezi, vücudun geometrik merkezi (göbek deliği) gibi algılanmalı ve ana meydan burada olmalıdır. Vücutta olduğu gibi merkezde çizilen bir daire etrafına, diğer organlar, kentin organları yerleştirilmelidir. Eller ve ayaklar kentin uçları olabilir, burada meydanlar ve tapınaklar yer alabilir, vücudun işleyişi için gerekli olan damarlar nasılsa, kentin sokakları da tüm kenti bağlayacak oluşturacak şekilde oluşturulabilir (Agrest, 2003).

Rönesans sanatı ve mimarisinin insan merkezciliğini, Antik Yunan ve Roma döneminde insan bedeni ve kozmosla kurulan analoji ekseninde görmek mümkündür. Antropomorfizm düşüncesinde insan bedeni ve kozmosla kurulan analoji, Rönesans döneminde insan bedeni ve Tanrı arasında kurulmuş, insan vücudunun oranları da ilahi ve kozmik düzenin işleyişini yansıttığı düşünülmüştür (Wittkower, 1962).

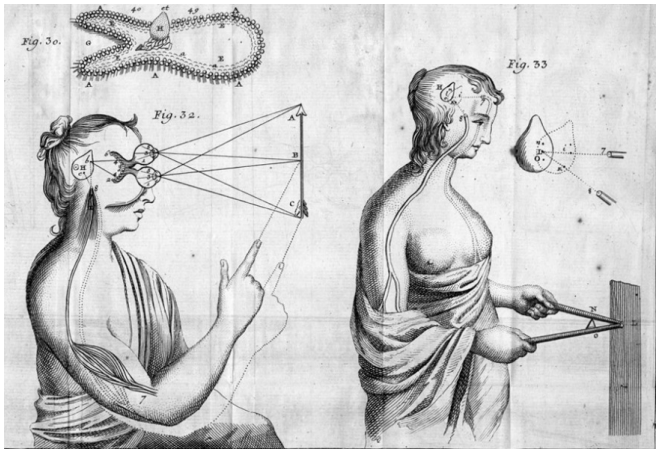
Şekil 4. 7. İnsan vücudu ve binaların geometrik planları karşılaştırması (URL-7).

4.5. Kartezyen Beden

Rönesans döneminde beden ve mimari arasında kurulan ilişki, bu dönemde dünyaya bakışın nasıl olduğunun izlerini de taşımaktadır. Wittkower'a (1949) göre, Rönesans döneminde insan bedeninden sabit, evrensel ve ideal oranların keşfedilerek, bu oranlar vasıtasıyla evrenin sabit ve ilahi yasalarının izinin sürüleceği düşüncesi hakimdir. XVI. yüzyıla kadar dünyayı evrenin merkezi kabul eden düşünce Copernicus (1473-1543), Galileo (1564-1642), Kepler (1571-1630), Newton (1643-1727) gibi bilim insanlarının astronomi, matematik, fizik alanlarındaki buluşları ile kırılmaya başlamıştır. 1500'lü yıllara kadar hâkim olan insanın doğanın bir nesnesi olduğu, dünyanın da sabit ve değişmez olan evrenin merkezi olduğunu kabul eden organik dünya görüşünün yerini, neden sonuç ilişkisi ile açıklanabilen ve mekanik kurallara bağlı görüş almıştır. Akıl ve mantığa dayalı mekanik dünya görüşüne göre, doğa ve evren kendisini oluşturan parçalar, bu parçaların organizasyonu ve hareketi ile açıklanabilmektedir (Yaylı, 2006).

İnsanın evrene bakış açısı değişmiş, rasyonel düşüncenin temelleri oluşmuştur. XVII. yüzyılda rasyonalizmden temellenen "Kartezyen Düşüncenin" kurucusu Rene Descartes (1596-1650) evrenin dilinin matematik olduğunu belirtmiştir. Descartes'a göre evren maddesel ve mekanik, doğranın işleyişi de matematiksel kurallara bağlıdır (Capra, 1988) . Kartezyen düşünceye göre duyumlar aldatıcıdır; nesnel, ölçülebilir veriler elde etmemize olanak sağlayan analitik yöntem, kesin sonuçlara ulaşmanın tek yoludur. Descartes fizik-metafizik, akıl-beden, rüya-gerçek gibi ayrımlar yaparak, Kartezyen düşüncenin metodolojisini oluşturmuştur. Kartezyen felsefeye göre varlık ruh ve beden ikiliğinde açıklanırken; beden, varlığın somut, materyalist, biçimsel yönü; zihin, soyut ve varlığı oluşturan düalizmin diğer kutbudur.

Descartes'ın ünlü sözü "Düşünüyorum öyleyse varım" (cogito ergo sum) aklın, düşüncenin ve zihnin beden üzerindeki egemenliğini de ortaya koymaktadır. Descartes *De Homine* (İnsan Üzerine) isimli eserinde bedeni matematik ve fizik kuramları ile nesnel, ölçülebilir bir sistem gibi açıklamaktadır (Şekil 4.9). Beden ve zihin ikiliğini açıklayan çizime göre, duyu organları vasıtası ile elde edilen duyumlar -Kartezyen Düşünceye göre matematiksel veriler- beyinde bulunan epifiz bezinde toplanır ve buradan maddesel ve uzaysal olmayan ruha ulaşır. Aklın üstün olduğu Kartezyen Düşünceye göre beden, zihnin bir uzantısı ve enstrümanı olarak kavranır. Carpa'ya göre Kartezyen Düşünce ile gelişmeye başlayan mekanik ve matematiksel, rasyonel temellere bağlı bu görüş, bedenin de bir mekanizma olarak algılanmasına sebep olmuştur (Capra, 1988). Bedenin organ ve uzuvlarının parçalı bir biçimde açıklanması, işleyişinin fizik ve matematik kavramları ile sayısal ve geometrik veriler şeklinde açıklanması ile beden nesneleşmiştir.

Şekil 4. 8. Beden-zihin düalizmi, duyuların aktarımı (URL-8).

Gerçek bilgiye ölçülebilir, nesnel, matematiksel ve rasyonel olarak ulaşılabileceği fikri mimariyi ve mekân algısını da etkilemiştir. Kartezyen düşünce sisteminde mekân x,y,z düzleminde geometrik olarak tanımlanmış, statik ve nicel bir yapı olarak kavramsallaştırılmıştır. Mekân rasyonalist bir temelde, matematik ve aritmetik kurallar çerçevesinde ifade edilmekte; deneyim, duyum, atmosfer gibi ilişkisel değerler yok sayılmaktadır. Bu durumda mekân, geometrik bir düzen veya kurguya indirgenerek aslında kendisini oluşturan diğer yapılardan (çevre, insan, ölçek, konum…gibi) ve bu yapılar ile kurduğu ilişkiler ağından koparılmaktadır.

Kartezyen mekânda zaman ve deneyimden koparılan mekân; statik bir boşluk kurgusuna dönüşmektedir. Hareket ve olay, deneyim ve beden, zaman ve ilişkiler, rasyonel bir çerçeveye oturtulan Kartezyen mekândan bağımsız birer gerçeklik halini almaktadır. Bu durumda mekân olayların ve zamanın gerçekleştiği bir kap, bunu deneyimleyen insan-beden de bu olayların öznesi haline gelmektedir. Bu düşünce ile mekân ve beden ilişkisi de biçim değiştirmektedir. Kartezyen düalizminde ikincil öneme sahip olan beden mekân ile kurduğu ilişkide de tasarımın odak noktası değil, mekânsal özelliklerin şart koştuğu eylemleri yerine getirmek ile yükümlü olan bir fonksiyona ve mekânın bir nesnesine dönüşmektedir.

5.MAKİNE BEDEN

Beden, olayların kaydolma yeri… Fransız düşünür ve sosyolog Michel Foucault'ya (1926-1984) göre, beden toplumsal ve kişisel hafızanın oluştuğu, kayıt altına alındığı; olayların, değişimlerin, savaşların, gelişmelerin izinin sürülebildiği bir uzlaşı alanı niteliğindedir (Foucault, 2004). Çünkü beden;

> "…yaşam biçimlerinin değişimine tabidir; çalışmanın, aylaklığın, eğlentilerin ritimlerine bağlıdır; besinlerden ve değerlerden, yeme alışkanlıkları ve ahlaki yasalardan zehirlenir; dirençler geliştirir" (Şentürk, 2007, s.124).

Beden, toplumsal ilişkiler ağının kurucu öznesi konumundadır. XVIII. yüzyıl ve öncesi hükümranlık tipi toplumlarda siyasi ve politik bir gerçeklik olan kralın bedeni, hükümranlığın devamı ve monarşinin işleyişi için mihenk taşıdır. İktidar, kralın bedeninde cisimleşmiştir ve kendini sürekli olarak bu beden ile gerçekleştirip meşrulaştırmaktadır. Ancak bu yüzyıldan sonra, 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi ile kralın siyasi, ölümsüz bedeni yok olur.[5] Sahne artık ulusun, yani toplumunun bedenindedir, çünkü cumhuriyetlerde artık tek bir bedene ihtiyaç yoktur. XVIII. yüzyıldan itibaren hükümranlık tipi toplumdan, disiplin tipi topluma geçiş başlamıştır. Bu geçiş anlık ve keskin değildir; ancak Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi ve kapitalist ekonomi pratiğinin kurumsallaşması gibi makro ölçekte, evrensel etkileri olan gelişmeler ile tetiklenen bir süreçtir (Foucault, 1992).

Bu bölümün ilk alt bölümünde Foucault'nun anatomo-politika ve biyo-politika kavramları ışığında; XVIII. yüzyıldan itibaren değişen toplum yapısının, bedeni iktidarın denetim ve disiplin nesnesi haline getirmesi durumu tartışılmıştır. Söz konusu iktidar kavramı sadece politik ya da siyasi bir güç olan iktidar değil, aksine; yaptırım ve dayatma yetisi olarak "iktidar" biçiminde kavranmalıdır. Bu bağlamda da bedenin bir nesne biçiminde kavranma durumu; eylemlerinin, isteklerinin ve hareketlerinin önceden belirlenmiş olması ve bunun gerek kent ölçeğinde gerekse bir oda ölçeğinde, yani mekânda örgütlenerek oluşmasıdır.

---

[5] Fransa'nın son kralı olan XVI. Louis, Fransız İhtilali esnasında vatan hainliği ile suçlanarak, başkent Paris'in Concorde Meydanı'nda giyotin ile başı kesilerek idam edilmiştir (21 Ocak 1793).

Teorik açıdan bu durum bireyin ya da bir grubun; nerede, nasıl ve hangi koşullar altında bulunacağının belirlenmesi; ihtiyaçlarının ve isteklerinin tanımlanması ve birey ya da grubu, bu ihtiyaçların giderilmesi durumuna bağımlı kılarak onun hareketlerinin denetlenmesi halidir. Uygulama açısından ise, bu durum (kentsel, kamusal veya özel) mekânlar üzerinden örgütlenmekte; iktidar disiplin aracılığı bedenin disipline edilip yararı hale getirileceği analitik mekânlar oluşturmaktadır (Foucault, 2004).

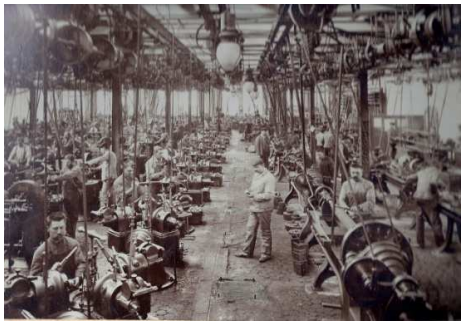
XVII. yüzyıl öncesine kadar tarıma, zanaata ve küçük çaplı üretime dayalı olan ekonomi ve toplumsal hayat, bu yüzyılda icat edilen bir dizi buluş ile büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bu icatlardan bazıları hafifletilmiş çeliğin, buhar makinelerinin ve dokuma tezgâhının bulunması ve 1789'da demir ve çeliğin ocakta işlenmeye başlamasıdır. Bu buluşların üretim alanında kullanılmaya başlanması ile XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl başı arasındaki süreçte gerçekleşen Sanayi Devrimi, Büyük Britanya'da buhar gücünün kullanımı ile başlayıp, Avrupa'ya ardından bütün dünyaya yayılmıştır (Arslan, 2018)**.**

Sanayi Devrimi dünya tarihinde bir kırılma olarak kabul edilmiş ve köklü ekonomik, toplumsal ve siyasi etkileri ile insanın gündelik yaşamını derinden etkilemiştir. Makine kullanımının artması ile inşa edilen fabrikalar yeni bir toplumsal sınıfın -işçi sınıfının- doğmasına sebep olmuştur. Üretimin artık atölye ve fabrikalarda yapılmaya başlanmasıyla sanayileşme süreci, kent yaşamını ve kültürünü de değiştirmiştir. Sanayi Devrimi ile başlayan değişim sürecinin itici gücü; üretim araçlarının biçim değiştirmesi, beden ve hayvan gücünden makine gücüne geçiştir.

Sanayi öncesi küçük çaplı atölye, aile işletmeleri, tarım ve zanaata dayalı üretimin yerini artık büyük ölçekli fabrika ve atölye yapıları almıştır. Usta-çırak ilişkisinin yerine geçen işçi-işveren ilişkisi, sosyoekonomik yapının dönüşüme uğramasına sebep olmuş ve yeni bir toplumsal sınıf olan işçi sınıfı ortaya çıkmıştır (Arslan, 2018)**.** İşçi sınıfının doğması, tek bir aleti kullanarak küçük çaplı üretim gerçekleştiren bir atölye yerine, büyük bir mekanizmanın devri daimî için bir arada, bir fabrikanın çatısı altında çalışmaya başlayan yüzlerce işçi, insan bedenini bu mekanizmanın en önemli çarkı haline getirmiştir. İşçilerin, makinelerin bir uzamı gibi görülen bedenleri, fabrikanın üretiminin devridaim etmesi için ilkesel unsur halindedir (Şekil 5.1 ve Şekil 5.2).

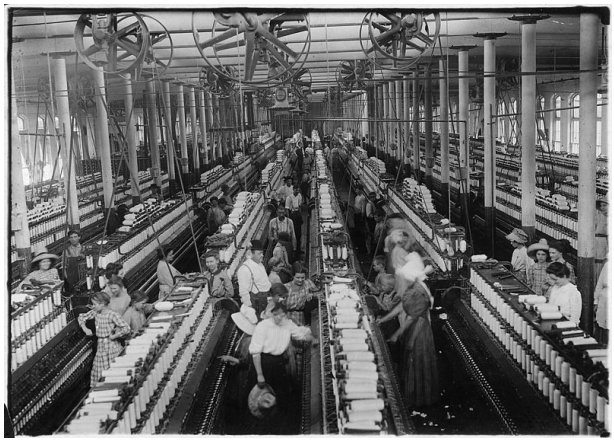

Şekil 5. 1. Borsig lokomotif fabrikası, Berlin, Almanya, 1847 (URL-9).

Şekil 5. 2. a) Almanya'da bulunan bir fabrikada çalışan işçiler, (URL-10), b) Sigorta fabrikasındaki işçiler, İngiltere (URL-11), c) Konserve fabrikasında çalışan kadın işçiler, ABD (URL-12), d) Pamuk fabrikasının kadın işçileri, ABD (URL-13).

> "Sanayi Devrimi'nin çıkış noktası olan makine, tek bir aleti kullanan işçi yerine, çok sayıda benzer aletleri çalıştıran ve gücünün biçimi ne olursa olsun tek bir devindirici güç tarafından devindirilen bir mekanizmayı koyar" (Marx, 2009, s. 363).

Verim mekanizmasının bir çarkı haline gelen makine-beden, Foucault'ya göre iki kutup üzerinde şekillenir: bedenin anatomik sicili ve teknik-siyasal sicili. Foucault'ya göre anatomik sicil; Descartes'ın Kartezyen Düşüncesi çerçevesinde, ölçülebilen, kavramsal olarak parçalarına ayrılıp sınıflandırılabilen, bir doğa nesnesi haline gelen beden üzerinde inşa edilir. Kadavranın kutsallığını kaybetmesi ve kadavra üzerinde yapılan araştırmaların tıp biliminin bir parçası haline gelmesi, yükselen hümanizm ile sanatın çıplaklığı ile sergilenen insan bedeni üzerine yoğunlaşması ile bedene verilen önem artmıştır.

Anatomik sicilin oluştuğu süreç bedenin anlaşılması ve potansiyellerinin farkına varılması sürecidir. Bedenin teknik-siyasal sicili olarak adlandırdığı diğer kutup ise, bedenin eylemlerini düzenlemek ve denetlemek adına terbiye edilmesi, yeteneklerinin arttırılması ve buna koşut olarak itaatkârlığının gelişmesinin; kışla, okul, hastane, hapishane gibi mekânlar ile kapatılarak sağlandığı siyasi sicilidir. Foucault'ya göre;

> "Bu iki sicil birbirinden iyice farklıdır, çünkü birincisinde işleyiş ve açıklama söz konusuyken, diğerinde ise itaat ve kullanım söz konusuydu; anlaşılabilir beden, yararlı beden" (Foucault, 1992, s. 169).

Bedenin yararlı hale getirilerek itaatinin arttırılmasının ilk basamağı bedenin bir kapasite olarak tanımlanması ile oluşur. Endüstriyel çağda beden de maksimum üretimi ve iş gücünü sağlama amacıyla, büyük fabrika mekanizmasının bir aygıtı olarak projelendirilir. Yoğun göç alan kentlerde, fabrika merkezli yeni kentsel mekânlar inşa edilir ve beden bu mekânlardan bir diğerinde kapatılıp, kuşatılarak tüm eylemleri denetim altına alınır iken; bir yandan da mikro-kuşatma alanları olarak tanımlanabilecek olan fabrika-kentler inşa edilir.

Bu kentlerden biri olan Le Creusot (Şekil 5.3) yedi gün yirmi dört saat verim amaçlı işleyen makine-bedenlerden oluşan bir mikro-makine-kenttir. Le Creusot, XVII. yüzyılın ortalarında etrafında kömür yatakları ve dökümhanelerin bulunduğu küçük bir mezradır. Schneider ailesinin kurduğu, Schneider fabrikaları bölgeye yüzlerce işçinin fabrikada çalışmak için göç etmesine sebep olur.

Fabrikanın sahibi olan Schneider ailesi, önce eski barakaları işçilere konut olarak tahsis eder; ardından okul, kilise, ilçe binası, postane gibi yapıları inşa ettirerek, işçilerin tüm ihtiyaçlarının kompleks dışına çıkmadan karşılanabileceği bir mikro-kent inşa eder. İşçiler ve aileleri merkezi fabrika olan bu kompleks sınırları içerisinde uyur, yemek yer, çalışır, eğlenir, eğitim alır, hatta çocuklarını bu kompleks içerisindeki okula gönderir. Bu sayede işçilerin ve ailelerinin yaşamı üretimin sürekliliğine bağlı olarak ve Schneider ailesi tarafından kontrol edilir (Reid, 1993).

Şekil 5. 3. 1847'de Le Creusot, suluboya üzerine litografi (URL-14)

Üretim yapılarının etrafında şekillenen bu mikro-kentte, üretimin ölçeğini yapıdan kent ölçeğine çekerek, yaşamın her alanına nüfus eden dev bir üretim ve denetim sistemini sembolize etmektedir. İstihdamın, üretimin ve kârın sürekliliği için kurgulanmış olan bu yapıda, üretken bedenlerin ihtiyaçları ve güvenliği iktidar tarafından garanti altına alınırken, iktidar gündelik hayatı yine bu bedenler üzerinden kontrol etmektedir.

İnsan bedeni üzerinde iktidar tarafından uygulanan bu denetim ve gözetim türüne Foucault "anatomo-politika" adını vermektedir. Anatomo-politika tekil bedenlere müdahale eder, beden terbiye edilir, ihtiyaçları giderilir ve bu sayede potansiyeli ortaya çıkarılır.

Bir makine olarak ele alınan bedenin yetenekleri arttırılarak yararlılığı geliştirilir, ergonomik hale getirilir ve itaatkârlığı arttırılır. Le Creusot örneği iktidarın denetim ve gözetim uygulamalarının maddileşmiş örneklerinden bir tanesidir. Foucault, anatomo-politikanın XVII. yüzyılda ortaya çıktığını belirtir.

> "İnsan bedeni, onun derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizmasının içine girmektedir. Aynı zamanda bir "iktidar mekaniği" de olan bir "siyasal anatomi" doğmaktadır, bu anatomi başkalarının bedenlerine, yalnızca onların istenilen şeyler yapmaları için değil, aynı zamanda öyle istenildiği üzere, hız ve etkinliğe uygun olarak belirlenen tekniklere göre iş görmeleri için nasıl el konulabileceğini tanımlamaktadır. Disiplin böylece bağımlı ve idmanlı bedenler, itaatkâr bedenler imal etmektedir" (Foucault, 1992, s. 170).

Endüstriyel Çağ makro ölçekte bir değişim çağıdır. Yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkması, üretim mekanizmasının el değiştirmesi, iktidarın ve toplumsal yapının dönüşmesi ile bedenin toplumun sahnesine dâhil olduğu kentsel mekân da değişmiştir. Çünkü kentleşme ve toplumsal yapı birbiri ile devinim içindedir ve bu ilişki birbirinden beslenmektedir.

Henri Lefebvre'e (1901-1991) göre şehir, bireysel, bireyler arası ve gruplar arası ilişkileri bünyesinde barındırır ve aynı zamanda devlet, din, politika gibi unsur ve kurumların gruplar üzerindeki etkilerini de kapsar. Yapı olarak kentsel mekân toplumsal güçler aracılığıyla değişir, dönüşür ve biçimlenir. Bu bağlamda kent kimliğinin ve kentsel belleğin oluştuğu yer olarak kentsel mekân, toplumsal değişimlerden birebir etkilenmektedir (Lefebvre, 2015).

Endüstrileşme sürecinde biçim değiştiren üretimin yeni mekânları, artık atölye ve fabrikalardır. Bu yapıların kentlerde inşa edilmeye başlanması ve pazarın mekânsal olarak genişlemesi ile iş gücü kentlerde merkezileşir. Bu merkezileşme sonucu kırdan kente göç eden binlerce kişi sayesinde kentlerde büyük bir yapısal dönüşüm süreci başlar. Sanayi üretimin başladığı Avrupa kentlerinde, bedenlerin toplumsal hayatta baskın rol oynadıkları ilk mekân ağır koşullarda çalışmak zorunda bırakıldıkları fabrika ve madenlerdir. Hızla artan işçi nüfusunun barınma ihtiyacına ise, fabrika etrafında inşa edilen işçi konutları ve konutların oluşturduğu mahalleler aracılığı ile çözüm bulunur (Şekil 5.4)

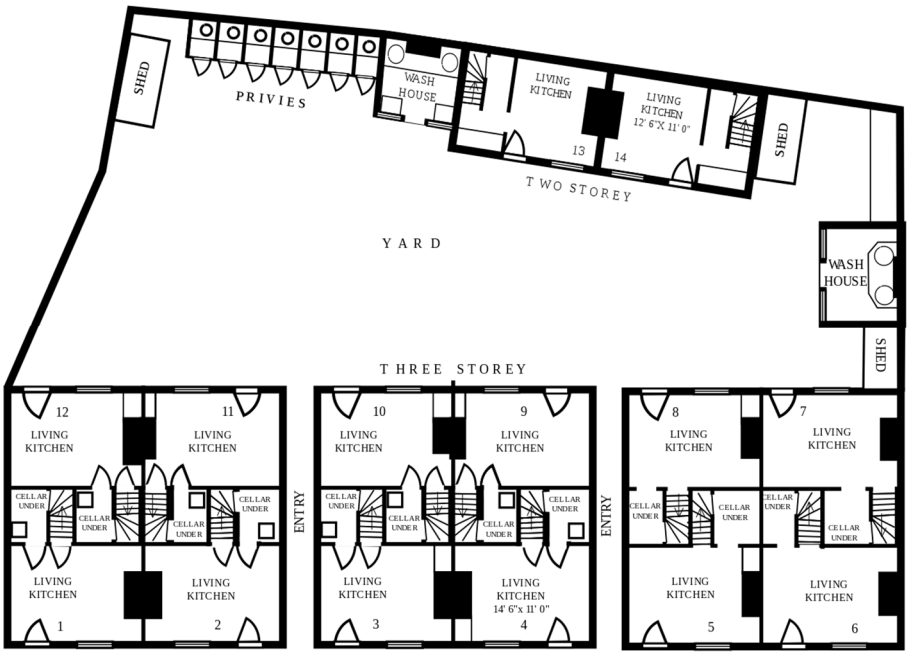
Fabrikanın yeni merkez haline gelmesinin kentsel mekânda yapısal olduğu kadar anlamsal da bir değişime işaret ettiği söylenebilir. Önceleri fabrika, ardından fabrika etrafında şekillenen işçi mahalleleri etrafında biçimlenen kentsel mekân, aktörlerinin bedenler olduğu dev bir üretim mekanizmasına doğru evrimleşmektedir.

Şekil 5. 4. Fabrikalar ve işçi konutları, İngiltere, 1910 (URL-15).

On iki ile on altı saat arasında değişkenlik gösteren vardiyalarda sağlıksız ve iş güvenliği olmadan çalıştırılan işçilerin yaşadığı bu konutlar, kentsel mekânda bedenlerin kapatıldığı ikinci yere işaret eder. Ekonomik, hızlıca inşa edilebilir ve basit ihtiyaçları karşılamaya yetmeyecek ölçüde sağlıksız ve konfordan yoksun olan bu yapıların ilk ve popüler örneklerinden biri, İngiltere'de inşa edilen *Back to Back House'*dır (Sırt Sırta Evler).

Bu dönemde kent ve kasabalarda hızla artan nüfusun barınma ihtiyacının karşılanabileceği yeterli altyapı bulunmamaktadır. Varlıklı olan toplumsal sınıf, kentin merkezini işçi sınıfına bırakıp, banliyölere çekilirken; düşük ücretlerden ötürü temel ihtiyaçlarını karşılayamayan işçi sınıfından birden fazla aile, tek konutu paylaşarak birlikte yaşamaktadır (Harrison, 2017).

Şekil 5. 5. Sırtsırta Evler Zemin Kat Planı (URL-16).

Şekil 5. 6. Sırt Sırta Evler a) İç avlu, b) Sokaktan görünüş (URL-17).

Şekil 5. 7.İngiltere'nin farklı bölgelerinde inşa edilmiş Sırt Sırta Evler, a) Bolton (URL-18), b) Birmingham (URL-19).

Her katında ortalama 15 m^2 alana sahip, iki-üç katlı ve her katta tek bir oda olacak şekilde planlanan bu yapılar İngiltere'nin sanayileşmeye başlayan kasaba ve kentlerinde inşa edilmiştir. Fabrika ve depoların etrafında, işçilerin iş yerlerine ulaşımını kolaylıkla sağlayabilmek ve işçileri yakında tutmak için, düşük maliyetle, azami alan kaplayacak ve kötü bir biçimde inşa edilmişlerdir. Önceleri bir avlu etrafına inşa edilen, ilerleyen zamanlarda ise bloklar halinde inşa edilen bu konutlarda da yeterli altyapı yoktur; dönemin en ucuz malzemeleri ile sıhhi tesisat planlaması yapılmadan inşa edilmişlerdir (Harrison, 2017).

Her ev bir arka duvarı paylaştığı için tek cephesi vardır; pencereleri küçük, izbe mekânlardır; aydınlatma, havalandırma gibi temel ihtiyaçlardan yoksundur. Tuvalet, yıkanma, depo, çamaşır yıkama gibi alanlar avludadır ve avluya bakan evlerin sakinleri tarafından ortaklaşa kullanılmaktadır. Çoğu evde musluk suyu ve sıhhi tesisat olmadığı için, insanlar atıklarını sokaklara atmak zorunda kalmış, bina atıklarının toplanması için çukurlar kazılmış, ancak atıkların çoğu çevredeki nehirlere boşaltılmıştır (Harrison, 2017). Bu durum gittikçe artan çevre kirliliği, kolaylıkla ve hızla yayılan salgın hastalıklar ile sonuçlanmıştır. Ancak bu süre zarfında beden; gün içinde kapitalin ana organı olan fabrikalarda ve ağır şartlar altında, ardından da bu sağlıksız ve yoksul evlerde, ertesi gün tekrar kapitale hizmet vermek adına dinlenmek, ihtiyaçlarını gidermek için barınmak zorunda bırakılmıştır.

5.2. İktidarın Bedeni

XVIII. yüzyıl ile XX. yüzyıl arasındaki süreçte, endüstriyel kent şekillenmiştir. Küçük ve tanımlı Orta Çağ ve Rönesans kentlerinin aksine, endüstri kenti hızla büyümektedir. Ancak bu kentlerin imgesi düzensiz ve kaotik bir inşa sürecin gerçekleştiği, (raylı sistemin kente entegre edilmesi ve ilerleyen süreçte otomobilin icadı ile yeni bir kentsel altyapıya ihtiyaç duyulmuş; otoyollar, otoyolların etrafında yeni kamusal mekânlar, bulvarlar, tramvay hatları inşa edilmeye başlanmıştır) bir yanda yoksul işçi-göçmen mahalleleri, diğer yanda ise orta ve üst kesimin yaşadığı eski kent merkezleri ile hızla ve düzensizce gelişen, fabrika bacalarından çıkan dumanlar ile kaplı endüstri kentidir. Artık kırda yaşayan nüfus hızla azalmaya başlamış ve kentlerde nüfus patlaması yaşanmaya başlamıştır. Endüstriyelleşmenin sonucu olarak sağlıksız yaşam koşulları oluşmuş ve kent yaşamını tehdit eden sorunlar ortaya çıkmıştır.

Toplumu tehdit eden sorunlar ile gündeme gelen sağlıklı yaşam, hijyen ve insan yaşamının süresi gibi konular ile beden, doğum ve ölüm çerçevesinde yeniden ele alınmaya başlamıştır. Endüstriyel kentin sebep olduğu tehditlere ek olarak, XVIII. yüzyıldan itibaren insan bedenine dair bilginin artması, Hristiyanlığın etkisi ile önceden baskı nesnesi olan bedenin incelenen, üzerine araştırmalar yapılan bir bilim nesnesi haline gelmesi de bedenin yaşam-ölüm çerçevesinde yeniden ele alınışının sebepleridir. Foucault'ya göre tehditler sonucu gündeme gelen bu konular, biyo-politikanın etkisini gösterdiği temel konulardır. XIX. yüzyılda gelişmeye başlayan devletlerin toplum hakkında daha fazla ve kategorik bilgi toplamak amacıyla ihtiyaç duyduğu istatistik birimi ve artan nüfusa müdahale edebilmek için topluma dair bilginin sayısal hale gelmesi ile iktidar, bireysel bedenleri disipline etmekten ziyade nüfusa ve toplumsal bedenlere müdahale etmeye başlamıştır. Gündeme gelen toplumsal tehditler de iktidarın bakışını sağlıklı bedene yöneltmiştir.

Foucault'ya göre tıp pratiği toplumsallaşmış ve biyo-iktidarın stratejisi olarak toplumsal bedeni sağlıklı hale getirme, yaşama teşvik etme yoluyla düzenleme projesi ortaya çıkmıştır. Foucault'nun biyo-iktidar çağı olarak nitelendirdiği bu çağda, istatistik bir veri kaynağı olarak kabul edilir ve elde edilen veriler de nüfusu yani toplumsal bedeni düzenlemek ve denetlemek üzere kullanılır (Foucault, 2007). Biyo-politika, toplumsal bedeni iktidarın gayesine uygun olarak biçimlendirir, onu uysallaştırır ve topluma yeniden kazandırmak amacıyla yeniden üretir. Biyo-politika kavramı ile Foucault; bedenin iktidar tarafından denetlenen, düzenlenen, uysallaştırılan ancak yeniden üretilen bir disiplin nesnesi olduğunu belirtir ve beden; siyasi bir baskının nesnesi haline gelir. Baskı biçiminin değişmesine etki eden bir diğer faktör Foucault'nun *Hapishane'nin Doğuşu* (1992) isimli kitabında anlattığı cezai sistemin değişmesidir.

XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında ceza seyirlik bir unsur olmaktan çıkmaya, eski bir usul olan azap çektirerek cezalandırma yöntemi terkedilmeye başlamıştır. XIX. yüzyıl öncesine kadar olan süreçte cezai yöntem; suçlunun sürgüne gönderilmesi, suçun maliyete dökülerek para cezası ile ödenerek cezalandırılması, damgalama yöntemi şeklinde -bedene vurulan damga- cezalandırma, kürek mahkumluğu, idama mahkumluğu ve bedene acı çektirerek, bazı organların kesilerek halk önünde sahnelenmesi şeklinde uygulanmıştır. Foucault son yöntemi "Hapishane'nin Doğuşu" isimli kitabında detaylı olarak anlatmaktadır:

> "Paris kilisesinin cümle kapısının önünde, suçunu herkesin karşısında itiraf etmeye mahkûm edilmişti…sonra aynı yük arabasıyla Greve meydanına götürülecek ve burada kurulmuş olan darağacına çıkartılarak memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilecek; …sonra da bedeni dört ata çektirilerek parçalatılacak ve vücudu ateşte yakılacak, kül haline getirilecek ve bu küller rüzgâra savurulacaktır…" (Foucault, 1992, s. 3).

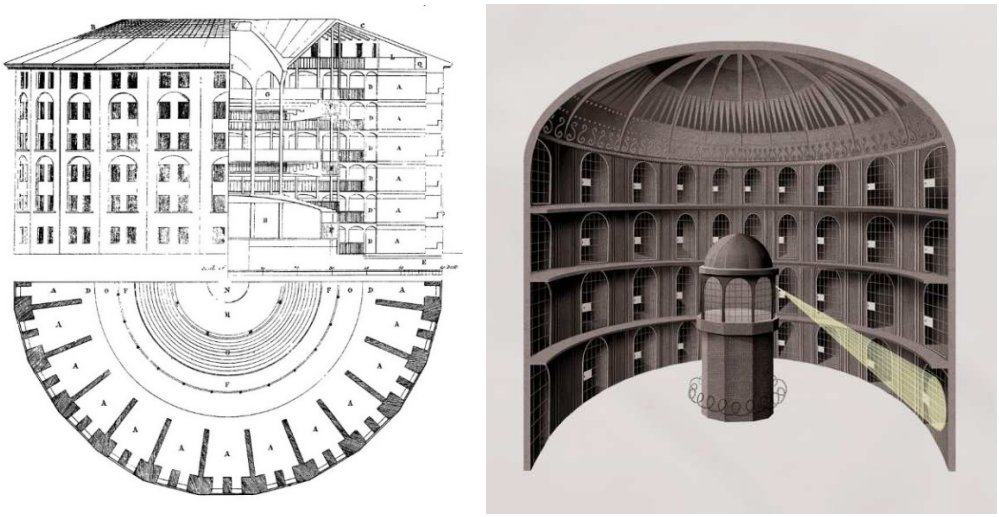
Cezanın bedene bizzat acı çektirerek uygulanması ve infazın da sahnelenmesi aslında iktidarın gücünün de topluma meşrulaştırılmasıdır. Ancak parçalanan, öldürülen, damgalanan ve teşhir edilen beden ile uygulanan cezai yöntem yavaş yavaş terkedilmeye başlanmış; suçun toplum önünde itiraf edilmesi Fransa'da 1791 yılında, kazığa bağlanma 1739 senesinde, damgalama İngiltere'de 1834, Fransa'da 1791 yıllarında yasaklanmıştır. Bunların yerine uygulanmaya başlayan yöntem ise, artık fiziksel olarak bedene değil, ruha azap çektirecek olan bedenin hapsedilmesi yöntemidir (Foucault, 1992).

Ceza da böylece seyredilen bir unsur olmaktan çıkmıştır, bunun yerine tutuklanan, bedenleri kapatılarak topluma yeniden kazandırılması amaçlanan suçlular toplumdan izole edilerek ıslah edilmeye başlamıştır. Artık söz konusu olan ceza veren, dikta eden değil; disipline eden, uysallaştıran iktidardır. Foucault iktidarın denetleme ve disipline etme yönteminin sadece hapishanelerde değil, tımarhanelerde, okullarda, hastanelerde de uygulandığını vurgulamaktadır. Hastaların kapatıldığı mekân olarak hastane, suçluların kapatıldığı mekân olarak hapishane, delilerin kapatıldığı mekân olarak tımarhane ve toplum düzenine uygun yeni bireyler yetiştirebilmek adına okullar… Tahakkümün gerçekleştiği mekânlar, iktidarın dayattığı toplumsal normlara uygun olarak yeniden biçimlendirilecek toplumsal bedenin yaratıldığı laboratuvarlardır (Foucault, 1992). Bu laboratuvarlarda toplumsal bedeni en uygun hale getirecek koşullar oluşturulur:

> "Bireyi bir ayrıntı düzeyinde ele almak değil de tam tersine global mekanizmalarla global denge, düzenlilik durumları elde edilecek biçimde hareket etmek; kısaca, yaşamı, tür-insanın biyolojik süreçlerini ele almak ve bunlar üzerinde bir disiplin değil ama bir 'ayarlama' sağlamak söz konusudur" (Foucault, 2002, s. 252).

Tahakkümün mekân üzerinden gerçekleşmesi *Panoptikon* diyagramı ile ele alınabilir. Panoptikon, Jeremy Bentham'ın (1748-1832) 1785 senesinde tasarlamış olduğu hapishane modelidir. Foucault'ya göre Panoptik makina, iktidarın özne ürettiği bir mekanizmadır ve üretilen özne faydalı, normlara uyan, ehlileştirilmiş öznedir.

Panoptikon diyagramının stratejisi, gözlemci ile gözlenen arasında kurulan ya da kurulması beklenen ilişkiye dayanmakta; bu strateji aynı zamanda dairesel formlu iki bina arasındaki ışık-gölge ilişkisi ile ortaya çıkmaktadır (Şekil 5.8).

Şekil 5. 8. Panoptikon, a) Plan ile hizalanmış kesit çizimi, b) Perspektif kesit (URL-20).

Panoptikon'da geometrik olarak merkezde bulunan, her hücreyle görsel teması sağlayan gözlemciye ait dairesel formda bir kule, ortada halka biçimde; hücreleri kuleye görsel olarak bağlayan avlu ve dış çeperde hücrelerden oluşan dairesel formlu bir diğer yapı bulunur. Her hücrede yer alan küçük pencereler ve dairesel hücre yapısı sayesinde mahkumların her hareketi merkezdeki kulede bulunan kişi tarafından rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Panoptikon'un tuzağı, dış çeperdeki pencereleri ve içerisinin gözlemci kulesi ile görsel temasını sağlayan demir kapıları ile kurulan gözlemci ve gözlenen ilişkisidir. Mahkûm, hasta, öğrenci, işçi normlara uymayan ya da ehlileştirilmek istenen her aykırı özne; ışık gölge oyununun da etkisi ile her an gözlemlendiğini hisseder, tüm hareketleri mercek altındadır. Bu sayede aykırı özne, yanlış davranışının ceza ile sonuçlanacağının bilincinde olarak ve her zaman izleniyormuş hissi ile hareketlerini düzenler, kendi kendini ehlileştirir, davranışlarını düzenler ve sonuç olarak fiziksel ve görsel temas kurulmadan otomatik olarak denetim ve düzenleme sağlanır. Okul, hastane, fabrika gibi yapılar panoptik diyagramın diğer örneklerindendir. İnsana bedenen ve zihnen hükmeden bu mekânlar, bir taraftan bireyin bedenine, yani anatomo-politikaya, bir taraftan da toplumsal bedene yani biyo-politikaya etki eder. Hem bireyi terbiye eder hem de oto kontrol ve bireyin kendi kendini düzeltmesi ile toplumsal bedeni yaşama (normlara uygun olarak yaşama) teşvik eder.

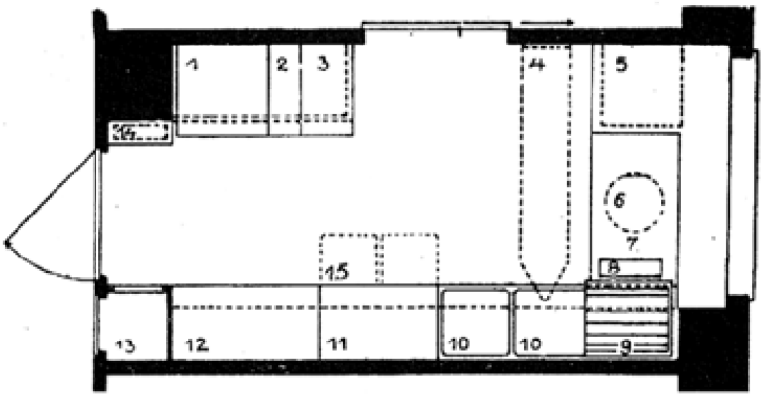
5.3. Aygıtsallaşan Beden

Avrupa kıtası için dönüşüm yılları olarak tanımlanabilecek 1920'lerde, savaş sonrasının kaos ve kaygı ortamı hakimdir. Savaşın sona ermesi ile Osmanlı, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çökmüş; Polonya, Macaristan, Çekya gibi Avrupa kıtasında yeni devletler kurulmuş ve yeni siyasi rejimler ortaya çıkmıştır. Siyasi dengelerin değişmesinin ekonomik, toplumsal ve kentsel açıdan büyük sonuçları olmuş, milyonlarca insanın öldüğü savaş sonrasında yıkılıp yok edilen kentlerde ortaya çıkan ilk sorunlardan birisi barınma ihtiyacı olmuştur.

Savaş sonrasının ağır ekonomik koşullarında, özellikle alt gelir grubunun konut ihtiyacının hızlı bir şekilde karşılanabilmesi için, Avrupa kentlerinde; hızlı ve kolay inşa edilebilir özellikte ve toplumsal refah düzeyinin hızlı bir şekilde arttırılması amacı ile sosyal konut projeleri üretilmeye başlamıştır. Bu projelerden en kapsamlı olanı Almanya'da Frankfurt Belediyesi tarafından geliştirilmiş olan; 1925'te başlayıp 1930 yılında tamamlanan *Neue Frankfurt* (Yeni Frankfurt) sosyal konut girişimidir. Alman mimar ve şehir planlamacısı Ernst May (1886-1970) öncülüğünde yürütülen bu sosyal konut projesi ile beş yıl içerisinde yaklaşık on bin konut inşa edilmiş ve Frankfurt nüfusunun yüzde onundan fazlası yeni inşa edilen konutlarda yaşamaya başlamıştır (Kinchin & O'Connor, 2011).

Yeni Frankfurt girişimi gibi toplu konut projelerinin savaş sonrası bir sosyal yenilenme boyutu da bulunmaktadır. Avrupa'da savaş sonrasının yıkımında estetik kaygılardan ziyade fonksiyona odaklanan yapı tasarım prensibine dayanan savaş sonrası modern yapılaşma, geleneksel yaşam biçimlerinden ve mimari anlayıştan uzaklaşıldığının bir göstergesidir. Bu süreçte kadının rolü de yeniden tanımlanmıştır. 1900'lü yıllara kadar mutfak yalnızca hizmetlilerin kullandığı, bu yüzden de evin diğer odalarından ayrı ve uzakta bulunan bir mekândır (Kinchin & O'Connor, 2011). Burjuva ve orta sınıftan kadınlara mutfakta rastlanılmaz, aksine kadın daha çok işveren konumundadır. Ancak savaş tarihi, toplumsal yapıyı ve yaşama biçimlerini değiştirdiği gibi, mimari yaklaşımı da değiştirmiştir. Savaş sonrasında binlercesi inşa edilen sosyal konutlarda, ekonomik ve fonksiyonel tasarım prensibi ile mutfak artık kadının yemek yaptığı, bulaşık yıkadığı, temizlik yaptığı, kısaca aktif olarak içinde yer aldığı bir mekân haline gelmiştir (Özkoçak, 2015).

Bu radikal değişim ile Avrupa'da rasyonel mutfak tasarımı alanında birçok çalışma yapılmıştır ve bu çalışmalardan günümüz mutfağının prototipi olarak nitelendirilebilecek olan Frankfurt Mutfağı, Yeni Frankfurt girişimi ile inşa edilen tüm toplu konut projelerine uygulanmıştır. 1926 yılında Margarete Schütte-Lihotzky (1897-2000) tarafından tasarlanan Frankfurt Mutfağı takribi 6,5 metrekarelik bir alana sahiptir ve Weimer'daki Römerstadt yerleşkesinde uygulanmıştır (Şekil 5.9 ve Şekil 5.10.).

1. Ocak
2. Tezgah
3. Pişirme alanı
4. Açılır kapanır ütü masası
5. Yiyecek deposu
6. Döner sandalye
7. Hazırlık/Çalışma Tezgah
8. Çöp oluğu
9. Kurulama düzeneği
10. Lavabo
11. Aluminyum depolama üniteleri
12. Tencere-Tava dolabı
13. Temizlik dolabı
14. Isıtma gövdesi
15. Sürgülü tezgâh

Şekil 5. 9.Frankfurt Mutfağı, Plan[6] (URL-22).

Şekil 5. 10.Frankfurt Mutfağı (URL-23)

[6] Yapıya ait plan çizimi kullanılarak, mutfak mobilya ve gereçlerinin kullanım amaçlarının açıklanması için plan şeması oluşturulmuştur.

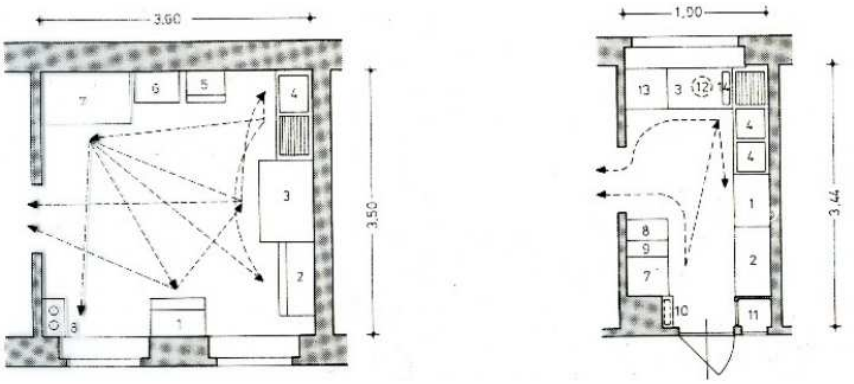
Geleneksel mutfağın aksine Frankfurt Mutfağının boyutları oldukça küçüktür; değişen toplumsal yapı yüzünden mutfak artık evin hanımının maksimum verimde, hızlı, kolay biçimde çalışabilmesi ve mutfağın imalat maliyetlerinin azaltılması adına minimum boyutlarda tutulmuştur. Tasarımında maksimum işlevselliğin sağlanması amaçlanmıştır ve bu doğrultuda birçok detay üretilmiştir (Şekil 5.11). Mutfakta açılır kapanır ütü masası, yeri değiştirilebilen tavan lambası, lavabonun hemen üstünde yıkanmış tabakların kurumak üzere yerleştirilmesi için bir dolaba asılmış bulaşıklık, ölçek kabı olarak da kullanılabilen alüminyumdan yapılmış küçük depo çekmeceleri, çöplerin dışarı atılmasını sağlayan bir sistem bulunur. Mutfaktaki tüm detaylar, mekânın ergonomik tasarımının birer parçasıdır (Özkoçak, 2015). Başka bir eylem haline izin vermeyen bu katı tasarımda, mekân ve mekânın yapıcı öznesi olarak beden, içinde bulunduğu hacimden bağımsız bir gerçeklik haline gelmiştir. Bedenin tüm hareketleri tasarlanmış mekân üzerinden önceden tayin edilmiştir.

Şekil 5. 11. Frankfurt Mutfağında kullanılan detaylar, a) Ölçek ve depo işlevi gören alüminyum bölmeler, b) Bölmelerin yerleşimi, bulaşıklık, lavabo ilişkisi (URL-24)

Schütte-Lihotzky'nin maksimum verim amacı ile tasarladığı mutfakta, mekâna ve mobilyalara dair kullandığı detaylar, mutfak içinde gerçekleşen eylemlerin hareket-zaman analizleri ile geliştirilmiştir (Şekil 5.12). Schütte-Lihotzky'nin Taylorizm'den etkilendiği bilinmektedir. 1911 yılında Amerikan makine mühendisi ve endüstriyel idare uzmanı Frederick Winslow Taylor'un (1856-1915) yazdığı "Bilimsel Yönetim İlkeleri" kitabı ile gündeme gelmiştir. Kapitalist üretimin örgütlenmesinde oldukça etkili olan Taylorizm, makine kullanan işçinin davranışlarını, maksimum üretimi ve verimi elde edecek biçimce düzenlemeye dayanmaktadır (Özkoçak, 2015).

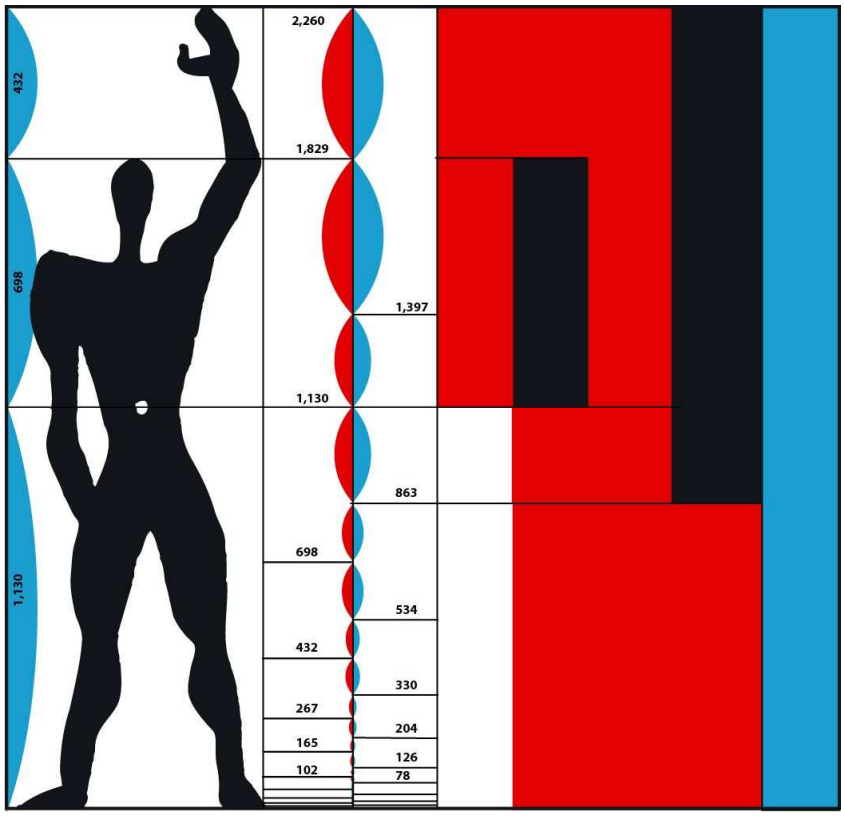
Schütte-Lihotzky'nin tasarımında da her şey iş akışında olması gereken yerdedir, çalışma ve hareket alanları optimize edilmiş, bu sayede mutfak içerisindeki eylemler ergonomi ile sınırlandırılmıştır (Beşlioğlu, 2021). Bedenin eylemlerinin maksimum verime ulaştırma çabası; bedenin, iş akışının parçası olan bir makine olarak tanımlanmasını da beraberinde getirmektedir. Eylemlerin ergonomi ile sınırlandırılması, bedenin hareketlerinin de önceden bir şablona dökülmesi birlikte beden, mekân içerisinde standartlaştırılmış ve verim unsurunun bir sabiti haline gelmiştir.

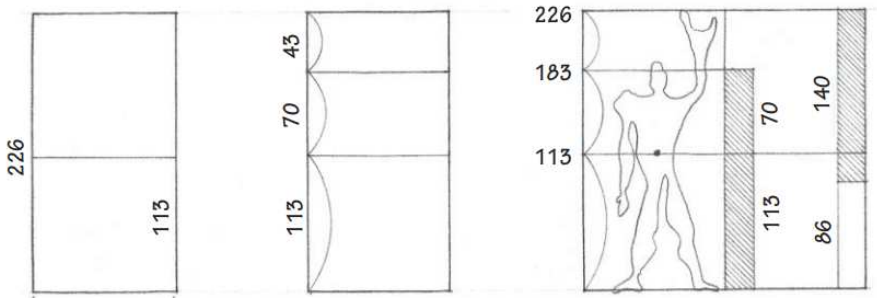
Şekil 5. 12. Hareket-zaman Analizleri, a) Geleneksel mutfak, b) Frankfurt Mutfağı (Beşlioğlu, 2021).

Mekân ve beden arasındaki bu rasyonel kurguyu ve bedenin yapıcı öznesi olduğu mekânda yok sayılarak bu mekândan kopartılışını, Le Corbusier'nin (1887-1965) Modulor'unda da görmek mümkündür. Modulor, insan bedeni merkeze koyarak, altın oran ve fibonacci dizisi[7] ile geliştirilen bir ölçü sistemidir. Modulor kelime anlamı olarak; modül (ölçü birimi) ve *section d'or* (altın kesim) sözcüklerinden oluşmaktadır. Le Corbusier'nin 1948 yılında tasarladığı ilk Modulor Le Corbusier'nin kendi boyu yani 175 cm. iken, 1954 yılında yenilenen ikinci varyantında ölçüler "iyi görünümlü" bir İngiliz adam temel alınarak; 183 cm. boyundan türetilmiştir. Modulor kolunu kaldırdığı durumda 226 cm. uzunluğundadır. Modulor Adamını 113 cm. iki eşit kare içerisine yerleştirdiğimizde göbek deliği, iki karenin kesişim düzlemine denk gelmektedir. Modulor'daki göbek deliği, kafa üstü, kolların uzandığı nokta ve bunların arasındaki mesafelerin ölçülerinin oranı altın oranı vermektedir, ölçüler Fibonacci sayılarıyla veya altın sayı çarpanıyla sürdürülebilir, ya da genişletilebilir (Rasmussen, 1962) (Şekil 5.13, Şekil 5.14 ve Şekil 5.15).

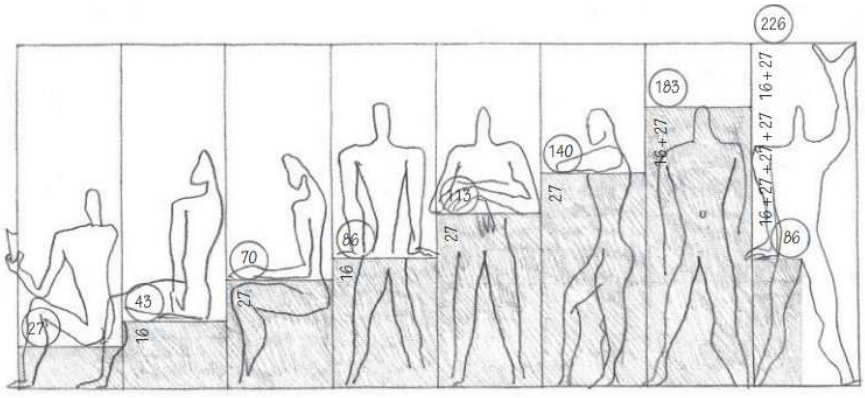
[7] Fibonacci dizisi: İtalyan matematikçi Lionardo Fibonacci (1170-1250) tarafından geliştirilmiş, dizide bulunan her sayının kendinden bir önceki sayı ile toplanması sonucu oluşan sayı dizisi.

Şekil 5. 13. Modulor (URL-25).

Şekil 5. 14. Modulor'un Fibonacci Dizisini göre ölçüleri (Le Corbusier, 2000).

Şekil 5. 15. Modulor'un farklı pozisyonlardaki ölçüleri (Le Corbusier, 2000).

Modulor hibrit bir ölçek-bedendir. 2000 yıl öncesinin Vitruvius şemasına referansla, mimarlık insanı merkeze alır düşüncesi ile yoğrulmuş, bedeninin ve bedenin eylemlerinin ölçülerinin bir kalıba dökülerek matematik ile zenginleştirilmesiyle oluşturulmuş bir ölçektir. Vitruvius insan bedeni ile yapı arasında oransal bir benzerlik kurarken, Le Corbusier bedeni doğrudan bir ölçü birimi olarak görmektedir. Yapılı çevre ve mimarlık insan içindir, dolayısı ile Le Corbusier'ye göre yapının ölçü birimi de insanın somut varlığı olan bedeni olmalı ve bu beden mükemmel oranları oluşturacak şekilde matematik ile zenginleştirilmelidir. Le Corbusier'ye göre Modulor;

> "…uzunlukları, yüzeyleri ve hacimleri yönetir. İnsan ölçeğini her yerde devam ettirir. Sınırsız kombinasyonlara açıktır. Çeşitlilik içinde birliği temin eder ki, paha biçilemez bir faydadır: Sayıların mucizesidir" (Le Corbusier, 2000, s. 90) .

Le Corbusier, Modulor'un hem güzellik hem de işlevsel tüm talepleri karşılayacağına inanmaktadır, çünkü Modulor insan bedeni ölçülerinin altın oran ile zenginleştirilmesi ile üretilmiştir. Çünkü Modulor, evrensel ve kullanımı kolay bir aygıttır. Le Corbusier'ye göre bu araç, insan tarafından üretilecek her nesnenin oranlarında estetik ve rasyonellik elde etmek için kullanılabilir (Rasmussen, 1962).

İkinci Dünya Savaşı sonrasının kentsel ve toplumsal yıkımında; prefabrik yapı ve seri üretim hızla ve kolaylıkla yapılanmaya olanak sağlaması sayesinde öne çıkan yapım teknikleri olarak görülmektedir. Modulor ölçek-bedeninin seri üretimde kullanılması ile yapılar, mekânlar, kentler, mobilyalar ve yapı elemanları hızla üretilebilecek ve aynı zamanda standartlaştırılabilecektir (Le Corbusier, 2000).

Ancak her standartlaştırılma biçimi gibi Modulor da gittikçe insandan ve kimliğinden uzaklaşan bir figüre dönüşecektir. Çünkü Modulor ile beden idealize edilmektedir. Kültürel kimliği, fizyolojik farklılıkları yok edilen beden, geometrik bir şemaya indirgenerek; binalardan, kentsel kompozisyona, mobilyalardan, çeşitli nesnelere, üretilecek herhangi bir kompozisyonun yapı taşı olacak ideal bir figüre dönüşmektedir. Prototipleşen bedenin somut örneğini *Unite d'Habitation* (Barınma bloğu) tasarısında görmek mümkündür. Le Corbusier Modulor ölçeğini Marsilya'da tasarladığı toplu konut projesinde kullanmıştır.

5.4 Yaşam Makinesi – Barınma Bloğu

Le Corbusier'nin ev içinde yaşanacak bir makinedir ilkesi ile tasarlanmış olan *Unite d'Habitation* (Barınma Bloğu) modüler tasarımlı toplu konut projeleridir. Berlin, Nantes, Marsilya gibi birçok Avrupa kentinde uygulanan bu konsepte göre inşa edilen yapılarda toplu yaşama algısı oldukça farklıdır. Barınma bloğu konsepti, isminin aksine barınmaya ek çoğu olanağa imkân veren ve bina sakinlerinin eğlence, oyun, alışveriş, spor gibi diğer ihtiyaçlarını da karşılayacak; içinde barındırdığı ortak yaşam alanları, alışveriş birimleri, ana okulu, spor salonu gibi mekânlar ile; yapay ve dikey bir kent özelliği taşımaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan kentlerdeki konut sorununa; ekonomik, prefabrik yapım tekniği ve ser üretimle hızlı biçimde inşaya olanak sağlayan ve içinde barındırdığı farklı fonksiyona sahip mekânlar sayesinde, sakinlerinin sosyal ihtiyaçlarının da karşılanabileceği bir mikro-kent olma özelliğindedir. Ev içinde yaşanılacak bir makinedir. O halde, barınma bloğu da bir mikro-makine kentidir.

Le Corbusier'nin barınma bloğu konsepti ile tasarladığı ilk yapı olan Marsilya'daki *Cite Radieuse'*ün (Işıyan Şehir) inşaatı 1952 yılında tamamlanmıştır. 18 katlı ve 337 daireden oluşan Marsilya bloğu, 1600'den fazla kullanıcıya hizmet etmektedir (Şekil 5.16). Yapı 140 m. uzunluğunda, 24 m. genişliğinde ve 70 m. yüksekliğindedir. Tipik apartman tasarımının aksine, yapının zemini kolonlar aracılığı ile yükseltilerek ve yapının inşa edildiği bölgedeki yeşil alanın zeminde sürekliliği sağlanmış ve kamusal alan kurgusu çatı terasında oluşturulmuştur. Yapıda farklı kullanıcılara (tek kişilik, iki kişilik aile, çok çocuklu aile…) hitap eden 23 farklı konut tipi bulunmaktadır. Yapının yedinci ve sekizinci katları; çeşitli mağazalara restoranlara ve pansiyona ayrılmışken, çatı terasında sağlık birimi, koşu parkuru, kulüp odası, spor salonu ve yüzme havuzu bulunmaktadır (Sbriglio, 2004).

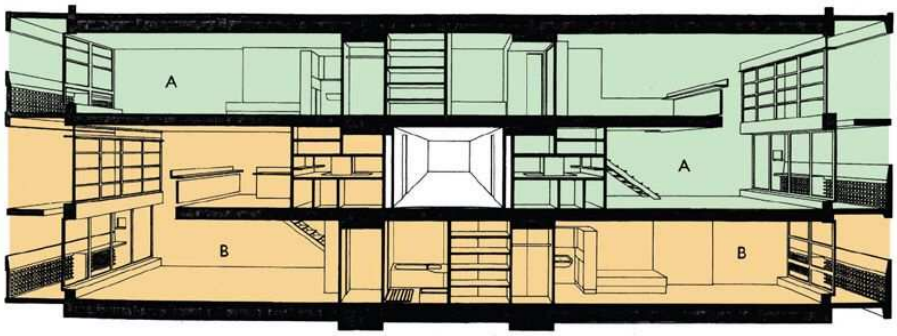
Marsilya bloğunun başlıca özelliği; tasarımının Modulor'a göre yapılmasıdır. Yapıda Modulor'un sadece 15 ölçüsü, yapının tüm bileşenlerinde tekrarlanarak kullanılmıştır. Döşeme kalınlıkları, duvar ve kat yükseklikleri, daire içinde kullanılan sabit mobilyaların boyutları, mekânların ölçüleri Modulor'a göre geliştirilmiştir. Yapı modülerdir; yapının strüktürü zeminde kolonlar ile desteklenen, birbiri içine geçen iki katlı iki modülün ızgara sisteme yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur (Sbriglio, 2004).

Şekil 5. 16. Marsilya Bloğu, a) Piloti sistemini gösteren dış mekân fotoğrafı, b) Genel dış mekân görünümü, c) Doğu Cephesi, ç) Sundurma ve balkonları gösteren Doğu cephesinden çekilmiş detay, d) Bir dairenin mutfağı, e) Alışveriş sokağı (URL-26).

Le Corbusier, Marsilya Bloğu'nun inşaat sistemini, yerinde inşa edilecek ve prefabrik dairelerin şişe gibi yerleştirileceği şişe-raf sistemi olarak tanımlamıştır. Mekanik bağlantıları haricinde daireler, tam donanımlı olarak tamamlanır ve yerinde doğrudan çerçeveye yerleştirmeye hazırdır. Le Corbusier, bu amacını ifade etse de Marsilya Bloğu

projesinde bu hedefe tam olarak ulaşılamamıştır. Temeller, pilotiler[8], yapının taşıyıcı iskeleti yerinde inşa edilse de apartmanlar metal, marangozluk ve duvar işleri sahada tamamlanmıştır. Le Corbusier'in şişe-raf sisteminde, yapının iskeletine yerleştirdiği hücreler, iki katlı kesit düzleminde L biçimli apartman daireleridir. Bu iki yarım katlar daireler birbiri içine geçerek yapını taşıyıcı iskeletine yerleşir, iki daire arasında kalan boşlukta da her 3 katta bir tekrar eden ve dubleks dairelere girişi sağlayan koridor oluşturulmuştur (Şekil 5.17 ve Şekil 5.18) (Sbriglio, 2004).

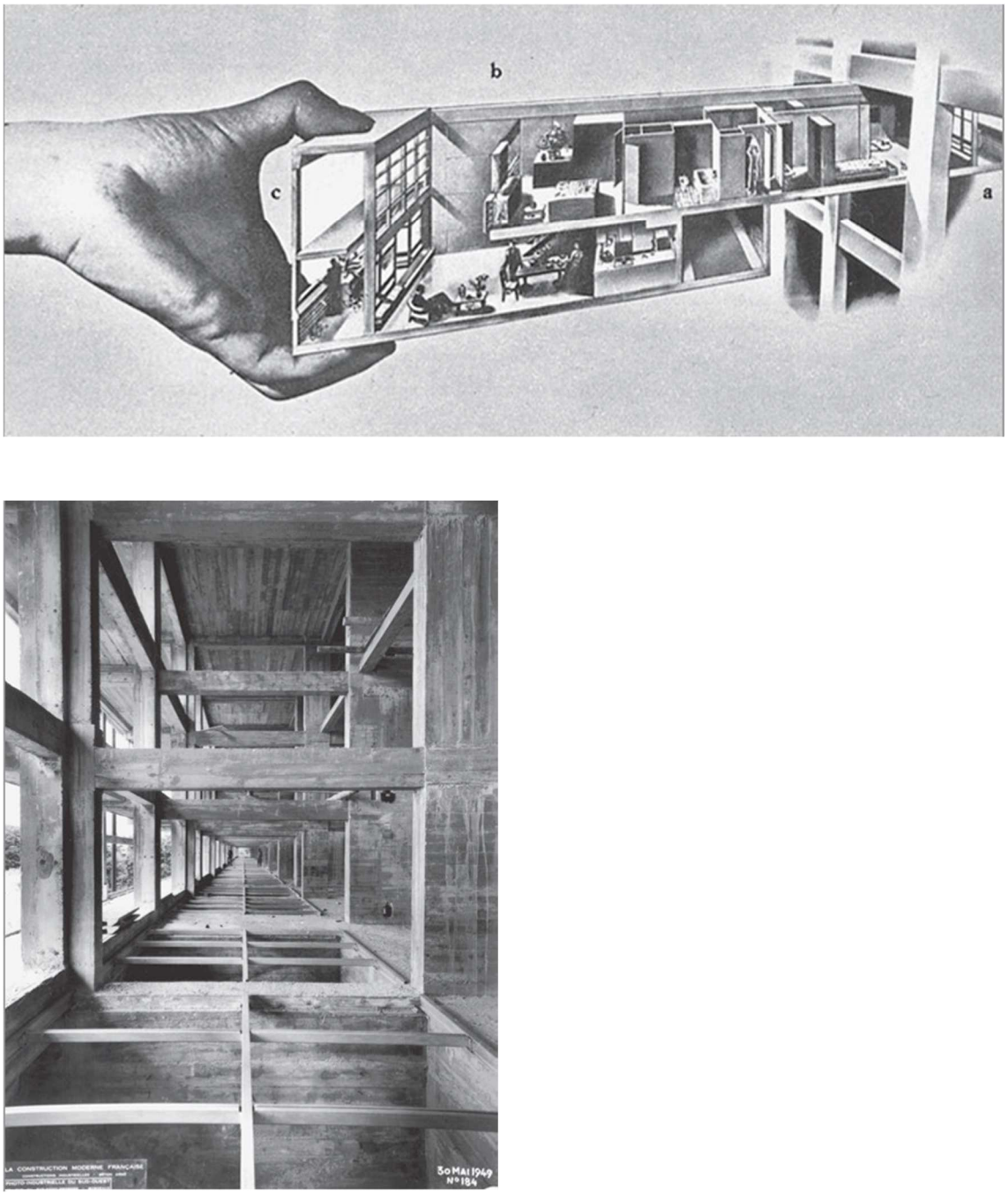
Şekil 5. 17. Marsilya Bloğu Tipik Kesit (URL-27).

Kolunu kaldırmış Modulor bedenin yüksekliği olan 226 cm, iki katlı modüllerin ilk katında bulunan odaların tavan yüksekliği iken, iki hacmin toplam yüksekliği de bu ölçünün iki katı 552 cm'dir. Sabit mobilya ve ekipmanlar, Modulor kurallarına göre boyutlandırılmıştır. Yapının cepheleri de Modulor ölçülerinden geliştirilmiş gridal sisteme pencere ve balkonların yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur (Sbriglio, 2004). Le Corbusier'ye göre Sanayi Devrimi öncesinde inşa edilmiş yapıların ve şehirlerin oluşturduğu yaşama biçimleri, yeni teknoloji beraberinde gelen yeni paradigma ile çelişmektedir; kent ve yapılar, bu yeni paradigmaya ayak uyduramayacak biçimde tasarlanmışlardır. Makineleşme ile toplumda kökten bir değişim yaşanmıştır ve yapılı çevre bu yeni paradigmaya ayak uyduracak biçimde yeniden tasarlanmalıdır. Le Corbusier'ye göre evler ve kentler içinde yaşanacak birer makinelerdir (Le Corbusier, 2017) .

Prefabrik yapım teknikleri ve seri üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte oluşan makineleşme kurgusu; o dönemin mimar ve mühendislerinin normlar oluşturarak, evrensel çözümler üretme çabasının bir sonucudur. Le Corbusier'nin evin içinde yaşanılacak bir

[8] Piloti: Yapıyı zeminden kaldıran ve yapıyı taşıyan, genelde açık zemin katında bulunan kolonlardır.

makine olduğunu belirten düşüncesi ile, Modulor'u ideal ölçüler sistemi olarak tanımlaması birbirine paralel düşüncelerdir. Makinenin mükemmel, hızlı ve fonksiyonel çalışması için gerekli bir standardizasyon aracına ihtiyaç vardır.

Şekil 5. 18. Marsilya Bloğu, a) Modüler sistem, b) Strüktür (Sbriglio, 2004).

Modulor, büyük bir makinenin çarkıdır, yapı taşıdır. O ne kadar ideal, standart, kutsal, kolay üretilebilir ve mükemmel olursa, temelini oluşturduğu makine de o kadar fonksiyonel ve mükemmel çalışacaktır. Modulor ölçülerine göre, seri üretim kapsamında

üretilecek olan yapısal elemanlar, üretilecek olan yapılar ve bu yapıların oluşturacağı kentsel kurgu, toplumun mevcut değer ve normlarının da standartlaşmasına sebep olacaktır. Şentürk'e göre Modulor;

> "…binalardan nesnelere, tipografiden mobilyalara kadar, gündelik yaşam çevresini 'oran'lı, 'uyum'lu kılarken 'öteki'lerin 'bozucu' ölçülerinden (Modulor'un tanımladığı ölçülerin dışındaki her büyüklükten) arındırma arayışı ortaya konur…Modulor'la homojenleştirişi bir kültürel ölçüm kalıbı kente giydirilir. Kültürel ürünler analitik, cebirsel, geometrik ölçülerine indirgenir..." (Şentürk,2007, s.28)

Modulor ile beden idealize edilirken bedenin eylemlerine ve ölçülerine göre standartlaştırılacak olan mekân da idealize edilmektedir. Bu durum da mimarlık pratiği kitlesel ve standardize edilmiş bir üretim aracı haline gelmektedir. Standardize edilen beden ile standardize edilen mekânlar üretilirken insan somut varlığı ve eylemleri ile bir makineye ve kullanıcı figürüne indirgenmiş olacaktır.

İnsan ve bedeni, makinenin ürettiği kesin eylemsel sonuçlarla birlikte mekânda koparılarak, eylemleri ve yaşamı tek tipleşecektir. Modulo*r* bu nedenle bir standardizasyon nesnesi olma özelliği taşır. Belli sabitler üzerine kuruludur. Bu sabitler, bedeni ölçülerine, yapısına, fizyolojik olarak hareket edebilme- eyleyebilme kapasitesine indirger.

Beden mekânda bir kimlik kazanır, mekânın direttiği eylemlerin üzerinde inşa edildiği fonksiyonel bir figür haline gelir ve böylece belirli bir kapasiteye sahip, sınırları, eylemleri mekân üzerinden tayin edilmiş, bireyden uzak ancak evrensel ve homojen bir nesne haline gelir.

6. PÜRÜZSÜZ MEKÂN: BEDENE DAİR VİRAL STRATEJİLER

6.1. Yerliyurtlulaşma, Hafıza ve Kimlik

Martin Heidegger (1889-1976) *Building Dwelling Thinking* (İnşa etmek, Oturmak, Düşünmek) isimli metninde, yerleşmek ile inşa etmek arasında kaçınılmaz bir ilişki bulunduğunu savunur. Ona göre bu iki kavram ve durum arasında simbiyotik bir ilişki vardır. Bedenin ruhun yerleştiği yer olduğu gibi, kişi de dünyada mesken tutmalı, bir yerde var olmalı ve bu yere ait olmalıdır; çünkü insan yüzer-gezer bir zihin ile var olamaz (Heidegger, 2004). Heidegger düşüncesinin izlerinden giden ve bu düşünsel altyapı mimari teori ile harmanlayan Christian Norberg-Schulz (1926-2000) da yer ile yaşamı iliştirir. Schulz'a göre; insan ancak belirli bir çevrenin ve yerin sunduğu imkanlar dahilinde seçim yapar, bu çevre ile özdeşleşir ve yerin kimliği insanın kimliğinin oluşumuna yön verir. İnsan bir kimliğin çatısı altında varlığını sürdürmek zorundadır ve bu kimliğin oluşumu insanın bulunduğu yer üzerinden şekillenir (Norberg-Schulz, 1984). Ancak burası herhangi bir yer değildir, tabir edilen bu "yer"; zaman ile çeşitli kültürel ve toplumsal davranış biçimlerinin ve eylemlerin tanımlı (o) mekânda gerçekleşmesi ile artık sabit değerler taşımaya başlamış, bu sayede bir çeşit karakter ve anlam kazanmış bir yerdir. İnsanın da kimliğini oluşturan bu yerin kimliğini oluşturan tetikleyici unsur, insanın alıştığı çevrede oluşturduğu hafızadır.

Maurice Halbwachs (1877-1945) "Kolektif Hafıza" isimli kitabında yer ve hafıza ilişkisini uzam üzerinden açıklar. İnsanların nesneler ile kurduğu ilişkiyi, nesnelerin oluşturduğu fiziki düzen ile bağdaştırır ve akli dengenin korunmasının, gündelik olarak temas edilen nesnelerin bulundukları mevcut düzeni korumasıyla, hareketsizlikleriyle alakalı olduğunu belirtir. Kişi, alışkın olmadığı bir fiziki ortama girdiğinde, bir tanıma sürecinden geçmekte, alışkın olmadığı düzeni idrak etmeye çalışmaktadır. Bu durumun nedeninin nesnelere ve mekâna bağlanmak olduğunu ileri süren Halbwachs'a göre; nesneler, kişinin ve bulunduğu çevrenin izini taşımaktadır. Bu nesneler, nesnelerin kullanım biçimi çeşitli mobilyalar, bunların yerleştirilme biçimi içinde bulunduğumuz kültürel, toplumsal ve sosyal yapılar ile şekillenmektedir. Bu durumda da içinde bulunduğumuz fiziksel çevreye ek olarak bu çevreyi oluşturan nesnelerin düzeni sosyal ve kültürel bağları yansıtmaktadır. Bu nesneler ile düzenlenen mekânlar da aslında bu bağların temsillerinden bir tanesidir.

Halbwachs'a göre etrafımızı saran bu nesneler topluluğu hareket etmez, sabittir ancak sadece görünüşte sabittir; toplumsal alışkanlıklar ve tercihler değişime uğradıkça, nesneler de dönüşüm geçirmektedir. Uzamsal imgeler de nesneler ve mekânlar aracılığı ile kolektif hafızanın yapı taşlarından bir tanesidir. Çünkü "*...mekân, grubun izini taşır ve grup da onunkini"* (Halbwachs, 2017, s. 142) . Bu grup, aile, dini grup ya da ekonomik yapıya dayanan bir grup olabilir, ancak mekân ve mekânı organize eden nesneler, bu grubu bir araya getiren özellik ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmektedir.

Uzun süre bir yerde yaşamış olan grup, alışkanlıklarını fiziksel çevre ile birleştirmekte ve bu durum düşüncelerine olduğu kadar, alışkanlık edindiği hareketlerini de düzenlemektedir. Dolayısı ile alışkın olduğu çevre hareketlerini belirler hale gelmektedir. Ancak bir gruba etki eden dönüşümler ve yıkımlar, bu grubun gelenek ve görenekleri ile ortak hareket etme biçimiyle ilişkilenmektedir ve bu yüzden de grup bulunduğu yere bağlanır ve bu yerde olacak herhangi bir değişime direnç gösterir. Gruplar sadece birbirinin yanında duran insanlar değillerdir; pek çok grup kendinden izi mekânlara ve nesnelere aktarmakta, kolektif hafızayı ve hatıralarını bu tanımlı uzamsal çerçeve içinde korumaktadır.

Uzam sürekli, devam eden ve yeniden oluşan bir gerçekliktir; zihinde değişime uğrayan, anı ve hatırlarla ile yoğrulmuş mekânsal bağlantısını daima korumaktadır. Halbwachs'a göre, uzam fiziki boş bir mekân, etrafta algıladığımız formlar değil, aksine zaman ile yoğrulmuş bir mekânsallıktır ve tüm grupların hafızasında uzamsal imgelerin izini bulmak kaçınılmazdır (Halbwachs, 2017). Eğer uzamsal olanı hafızadan ayırmamız gerekirse; nesneler, mekânlar, olayların ait olduğu, gerçekleştiği yer hatta sosyal ekonomik ve toplumsal ilişkiler ağının da bu hatıralardan dışlanması gerekecektir çünkü uzam bu ilişkiler ağını da kapsamaktadır.

Manuel de Landa (1952) da bir grupta veya toplulukta kimliğin oluşumunda etkili iki temel faktörden bahseder; insanın doğumundan bu yana sahip olduğu kodlar ve yerliyurtlulaşma (territorialization). Yerli ve yurtlu olma durumu, kişinin bulunduğu yere, ülkeye, kente hatta konuta ait sınırlar iken; kodlar kişinin içinde bulunduğu sosyal, toplumsal, kültürel değerleri tanımlayan sınırlardır. Delanda'ya göre insan bu kodlar ve ait olduğu yer üzerinde hafıza oluşturmakta ve bir kimlik kazanmaktadır (Delanda,2011).

Heideggerci yerleşmek, mesken tutmak, bir yere ve yurda ait olma fikri; yer ile özdeşleşme, bu yerde bir hafıza oluşturma ve çeşitli sosyal, toplumsal, kültürel kodlar ile, bu yer de varlığını oluşturacak ve sürdürecek bir kimliğin oluşumuna işaret eder. Yerde ve mekânda baskın olan çeşitli kültürel, sosyal veya toplumsal kodlar, belirli davranış kalıplarını ve eylemleri yapılı çevreler aracılığı ile dayatmaktadır. Eylemi gerçekleştiren olarak beden, yerin kurucu unsuru, mekânın şekillendirici öznesi halindedir. Kolektif hafıza ve uzam da insan üzerinden; bedenin eylemselliği, davranışı, hareketi ve mekân da bulunma hali üzerinden aktarılır, kendini yeniden var eder ve varlığını devam ettirir. İnsan bulunduğu ve alışkın olduğu çevre üzerinden hafıza oluşturur ve bir kimlik kazanır. Uzam üzerinden oluşan kolektif hafıza da yüzer gezer bir zihinle var olamayan insanın belirli davranış ve eylemleri aynı yerde aynı şekilde geliştirmesine sebebiyet verir. Kolektif hafızanın uzam aracılığı ile dayattığı eylemler de sonuç olarak beden üzerinden vuku bulur.

6.2. Durumları İnşa Etmek

Beden, egemen kodların, kültürel yapının ve mekânların belirli eylemleri dayattığı bir uzlaşı alanı olarak düşünüldüğünde, Durumcu Enternasyonal'in[9] *(Sitüasyonist International)* amacı bireyleri dayatılan bu davranış biçimlerinin etkisinden kurtararak, kentte yeni bulunma hallerine yöneltecek ve bedenin kentsel mekânı deneyimlemesi üzerinden yeni durumların inşa edileceği, arzularla duygularla ve sanatla yoğrulacak yeni bir toplumsal yapı oluşturmaktır (Artun, 2009).

Durumcuların yaklaşımına göre modern kapitalist toplum önceden tanımlanmış imgeler ve örgütlenmiş mekânlar ile gösteri toplumu haline gelmiştir. Gösteri toplumuyla insanlar örgütlenmiş imgeler ile özgür deneyim alanlarını yitirmişler ve kendi yaşamlarının, arzularının, duygularının yabancısı haline gelmişlerdir. Modern hayattaki bireyin mecbur bırakıldığı bu yabancılaşma da ancak bireyin bulunduğu konumdan yola çıkarak, mekânını değiştirmesi, daha büyük ölçekte toplumun kentsel mekânın yapısını değiştirebilmesiyle mümkündür (Plant, 1992). Durumculara göre kentsel mekânın yeniden ele geçirilmesi dışarıdan bakılan ve fonksiyonel olarak üretilen sanat nesnelerinin konumunu değiştirerek,

[9] Durumcu Enternasyonal 1957-1972 seneleri arasında etkinliği sürmüş; sürrealizm ve Marksizme dayalı bir kapitalizm eleştirisi geliştiren politik kuramcı, aktivist ve avangart sanatçıların oluşturduğu sanat hareketi.

sanat ile kentsel mekânı kesiştirerek mümkündür. Kentin dinamiklerini anlamaya ve bu dinamikleri dönüştürmeye yönelik olarak Durumcular *Constructing Situations* (Durumları inşa etmek) kavramının bu noktada altını çizmektedir. Durumların yaratılması, egemen kodlardan, davranış biçimlerinden, gösteri toplumunun sunduğu hazır imgeler dünyasından bir kaçış anı; duyulara ve bulunan atmosfere dayalı olarak yeni yaratıcı durumların inşasıdır. Durumları inşa etmek teorisinin stratejisi *Dérive* ve Psikocoğrafi haritalama yöntemleridir. Dérive terimini, Durumcu Enternasyonal'in önde gelen ismi Guy Debord (1931-1994) şöyle tanımlanmaktadır:

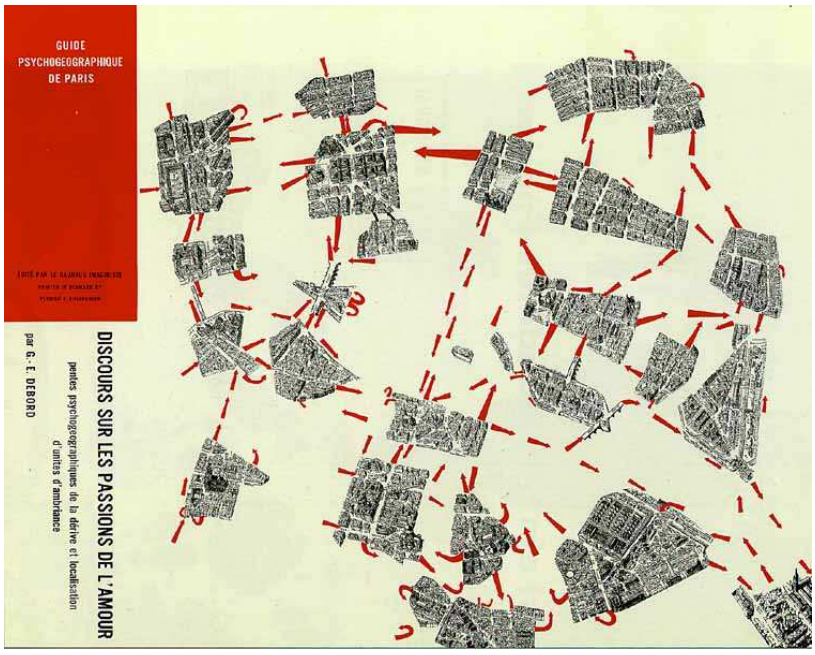
> "Kentsel toplumun koşullarıyla bağlantılı bir deneysel davranış tarzı: değişik ambiyanslardan hızla geçme tekniği. Aynı zamanda, kesintiye uğramayan belirli bir dolanma süresi..." (Debord, 2010, s. 312).

Sürüklenme ve sapma anlamına gelen Dérive eyleminin temelini yürümek oluşturur. Ancak yürüme eylemi amaçsızca bir yolculuktan ziyade kişinin yürürken o anki duyumsal haline göre rotasından sapmalar gerçekleştirerek şehri keşfetmeye başlamasıdır. Dérive kentte sıradan bir yolculuktan farklıdır, çeşitli ortamlardan ani geçiş tekniği olarak kişinin sürükleneceği yeri bilinçdışı seçmesiyle gerçekleşir. Bu sayede kişi yerin mekânsal atmosferik yapısını duyumsayacağı gibi, kendi sınırlarını bilinçdışı eğilimlerini de gözlemleyecek, bulunduğu mekân ile yeniden bir ilişki kuracaktır. Dérive ile modern birey artık kente dahil olacak ona biçim verecektir ve bu sayede birey yarı bilinçli bir şekilde şehrin psikocoğrafi yapısını hem keşfedecek hem de yeniden inşa edecektir. Mekânları inşa etmek teorisi ve Dérive arasındaki ilişki, mekân algısının lineer olmadığı görüşünden temellenmektedir, Derive ile parça parça keşfedilen şehir ve mekânlar söz konusudur. Bu yöntem ile turistlerin kullandığı şehrin popüler rotalarından uzaklaşılarak, şehrin sadece kent sakinlerinin kullandığı ve bildiği ara sokakları, küçük bahçeleri, merdivenleri ve geçitleri yeniden keşfedilecektir. Geleneksel haritalama metotlarından farklı bir yaklaşım olan psikocoğrafi haritalama yöntemiyse Dérive tekniği ile kişinin kenti keşfetmesinden temellenmektedir. Bu yöntem ile kişi kentin farklı bölgelerinde dolaşırken, duygulanımları üzerinden duygu, atmosfer, imge haritaları çıkarılacaktır:

> "Psikocoğrafya, bilinçli ya da bilinçsiz olarak örgütlenmiş coğrafi çevrenin, bireylerin davranışları ya da duyguları üzerindeki özgül etkilerinin işleyişini tanımlayan kavramdır" (Coverley, 2011, s. 14).

Bireyin belirli coğrafyalardaki belirli psikolojik durumları olarak tanımlanabilecek psikocoğrafya terimi, kentin çeşitli bölgelerinin, insan psikolojisi üzerindeki etkilerini, bıraktığı izleri anlaşılması amacıyla geliştirilmiş bir kavramdır. Durumcuların yeni kent tasarısı *Naked City* (Çıplak Şehir) çalışmalarında örneklenmiştir (Şekil 6.1.).

Çıplak Şehir rasyonel mantıkla, neden-sonuç ilişkisiyle oluşturulmuş ölçekli haritalardan farklıdır. Çıplak şehrin haritasında sapma rotaları ve farklı atmosferlere sahip bütünlükler bulunur. Ölçeksizdir, harita farklı duyumsal ve algısal bütünlükteki kentsel parçaları ve farklı mekânsal nitelikleri temsil etmektedir. Dérive ve psikocoğrafya tekniği sayesinde duyum ve atmosfere dayalı bir zihin-imge haritası oluşmuş olur. Durumculara göre bu sayede modernizmin dikte ettiği işlevsel şehircilik anlayışı reddedilerek hem sanatsal hem de daha bireysel olan bir kent çerçevesi ile, durumların, anların ve deneyimlerin yeniden inşa edildiği bir kent tasarısı mümkün olacaktır.

Şekil 6. 1. Çıplak Kent (URL-28).

Durumcular kentlerin bireyler için, mekânsal deneyimler ve yeni karşılaşmalar yaratabilmesi adına duyumsal parçaların yeniden örgütlenerek tasarlanması gerektiğini ileri sürmektedir. İnsanlar farklı arzulara cevap verecek olan farklı duygu bölgelerinde dolaşacak, bu sayede kentsel mekân artık bedenler üzerinden deneyimlenecektir.

6.3. Yeni Bir Beden-Yeni Bir Toplum: Yeni Babil

Mesken tutmak, yerleşmek, mekânda bulunmak; nasıl hafıza eylem ve beden ile ilgili ise, göçebe olmak da aksi anlamda, bu iki kavram ile o kadar ilgilidir. Mesken tutmayı oluşun ve yaşamın temel şartı olarak gören Heideggerci düşünceyi yerle bir eden Yeni Babil projesi de hafızayı, yeri, yurdu ve beraberinde kalıplaşmış davranış biçimlerini, aygıtsallaşan bedeni, gelenekleri reddederek bütüncül bir özgürleşmeyi öngörür.

Tarih boyunca kentler, kültürel, sosyal ve yapısal birikimin yapılaştığı, bireylerin ve toplumların toplumsal ve bireysel deneyim ve etkileşimlerinin biriktiği yer haline gelmiştir. Bu bağlamda kentler ortak bilincin ve belleğin oluştuğu yerler olarak düşünülebilmektedir. Kent, coğrafik, tarihsel, mimari ve sosyal yapı bileşenlerini içeren bir yapıdır. Kentsel mekân da hem insan tarafından biçimlendirilmekte hem de insanı ve toplumu biçimlendirmektedir. Bu bağlamda da kentsel mekân; toplumsal deneyim ve etkileşimleri oluşturmakta ve bu deneyimlerle dönüşüme uğramaktadır. Birey ve grupların kentte edindiği deneyimler, kentsel çevrede kolektif deneyimlerin ve belleğin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Yeni Babil ise geleneksel anlamıyla kente dair hiçbir fikri içinde barındırmaz.

Constant Nieuwenhuys'a (1920-2005) göre modern ve fayda üzerine kurulu olan kent, önceleri dış dünyaya karşı korunmanın bir yeriyken; makineleşme ile ticari bir merkez haline gelmiştir. Modern kentin sakinlerinin de faydacılığın baskın olduğu toplumsal yapıda, yaratıcılığı sürekli baskılanmıştır. Bu kentin insanı *Homo Faber* yani yapan-üreten insandır. Homo Faber, bir kimlik üzerinden hareket eder; öncelikli olarak toprağa, ekonomik ve sosyokültürel çeşitli gruplara, geleneklere bağlıdır; mekânsal olarak belirli bir yere dönme zorunluluğu olduğu gibi, tanımlı ve sınırlı bir sosyal mekânda hareket etmektedir (Nieuwenhuys, 1998).

Yeni Babil yeni bir kent tasarımından ziyade, yeni bir toplumsal ilişkiler ağının kurulacağı, göçebe hayatın hâkim olduğu bir projedir. Nieuwenhuys'un üzerinde yıllarca çalıştığı, kendi üretimi olan birçok maket, çizim ve illüstrasyon ile anlattığı radikal bir toplumsal düzen önerisidir. Nieuwenhuys projesini, yeni bir hayat tahayyülü olarak tanımlamıştır ve tasarladığı bu düzeni şu şekilde ifade etmektedir:

> "Size sadece bir ressamın ya da şairin kaçmaya çalıştığı faydacı dünyadan farklı bir dünya önerişi gibi bir öneride bulunuyorum. Kesinlikle geleceğin dünyasının neye benzeyeceğini tahmin etmeye çalışmıyorum, bu imkânsız olurdu…" (Wigley, 1998, s. 58)

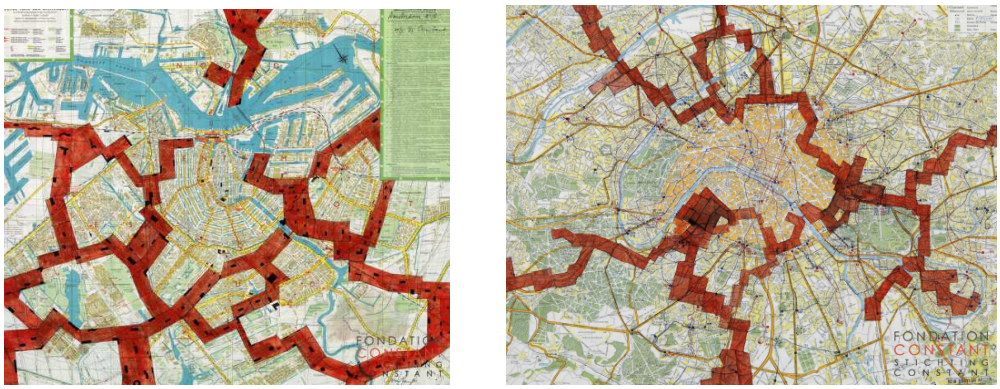
Nieuwenhuys, Yeni Babil'in geleceğinin ne olacağını kestirememektedir, çünkü Yeni Babil Heideggerci düşüncenin temelinde reddettiği yüzer-gezer zihinle yaşamanın bir tasarıdır; öngörülemezdir, bu yüzden geleceği sakinlerinin elindedir. Yeni Babil'i kendi arzuları doğrultusunda inşa edecek olan *Homo Ludens*'dir. Homo Ludens; oyun oynayan, eğlenen ve yaratıcı insandır (Ojalvo, 2012). Düzenin biçimlendiricisi de artık yapan-üreten beden değil; oynayarak yaşayan, yaratıcı, haz duyan, deneyimleyen bedendir.

Yeni Babil sakinlerine, birbirine eklemlenmiş yatay strüktürler aracılığı ile özgürce dolaşılabilen, mesken tutmaya müsaade etmeden, göçebenin sonsuz hareketi için tasarlanmış bir mekân sunar. Bu labirentimsi mekân, kolonlar üzerinde yükselen, bir çatı ile örtülmüş; bu sayede hem yeryüzünden hem de gökyüzünden izole edilmiş bir mega strüktürdür. Kolonlar ile yükseltilmiş olan yapının altı araç trafiğine ayrılmıştır, tren ve fabrikaların ise toprak altında olacağı öngörülmüştür. Fabrikalar tam otomattır, üretim araçları insandan makineye geçmiştir ve artık herhangi bir üretim için insana ihtiyaç yoktur (Ojalvo, 2012).

Tam otomasyon ile modern hayatın beraberinde getirdiği zamana ve mekâna bağlı ritimden koparılmış, doğanın koşullarından da Yeni Babil'in izole mekânı aracılığı ile soyutlanmış olan insan; bu kentin sonsuz ağında dolaşarak kendi istediği yaşamsal durumları inşa etmekte özgürdür. Nieuwenhuys, Yeni Babil'i farklı yaşan ortamlarına ev sahipliği yapacak, birbirine bağlı platform ve teraslarla; merkezsiz ve çok katmanlı bir yaşam alanı olacak şekilde tasarlamıştır. Tasarımlarını çeşitli maketler, illüstrasyonlar ve çizimler ile ifade etmiştir. Yani Babil haritalarını Amsterdam, Paris, Barcelona, Münih gibi birçok kentin planı üzerinde uygulamıştır (Şekil 6.2.).

Yeni Babil ağının bağlantı noktaları "Sektör" adı verilen bölgelerdir. Sektörler, pilotilerle yükseltilerek mevcut kentlerin üzerinde yükselecek, araç trafiği yeryüzüne indirilecektir. Spor sahaları, yeşil alanlar teraslarla sektörlere bağlanır, platformlar ve teraslar üzerinde hava trafiği olacaktır. İş makineleri, üretim bölgeleri ve tam otomatik fabrikalar ise yer altında olacaktır.

Nieuwenhuys 1959-1961 yıllarında, farklı strüktürlere sahip sektörleri maket ve çizimler ile oluşturmuştur (Doğu Sektörü, Sarı Sektör, Asma Sektör, Kırmızı Sektör) (Şekil 6.3). Her biri farklı strüktürel yapıda olsa da temel tasarım prensipleri benzerdir; pilotiler üzerinde yükseltilmiş ve kabuğumsu bir çatıyla üzeri örtülmüş, hareketli ve modüler sistemlerden oluşan ve geniş yatay yapılardır. Nieuwenhuys'un sektörler arasında mimari olarak en çok materyalize ettiği Sarı Sektör'dür. Sarı Sektör'ün planı Şekil 6.4.'de gösterilmiştir. Sarı Sektör Yeni Babil'in en dış çeperinde yer alacaktır, bir bitiş noktasıdır. Çelik konstrüksiyon zeminden yükseltilmiştir. İç mekân duvarları hareketli bölücü duvarlardır ve çok az destek ile ayakta duran hafif çelik yapı; geniş ve esnek hacimlerden oluşmaktadır. Strüktürünü oluşturan temel prensip, taşıyıcılar hariç yerleri değiştirilebilen ve sökülebilir yapı elemanlarıdır.

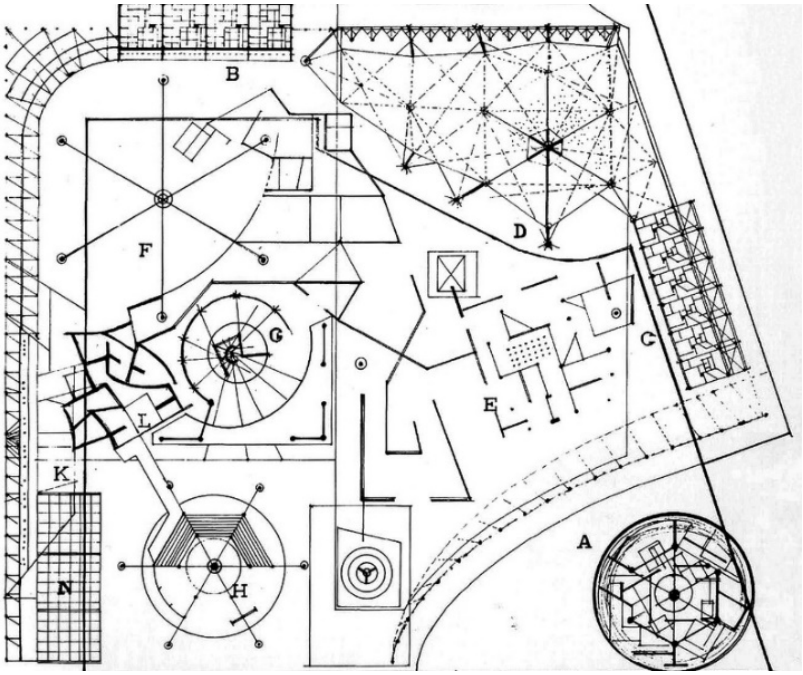
Şekil 6. 2. Yeni Babil haritaları a) Amsterdam, b) Paris (URL-29).

Sarı Sektör'de atı katlı olan ve terası taşıyıcı olarak destekleyen yapı (A) teknik birimlerin bulunduğu yapıdır; sadece terastan ya da zemin seviyesinden erişilebilir. Plan üzerinden de rijitliği görülebilen B ve C yapıları dahil diğer tüm birimlere içeriden erişilebilir ve tüm bu birimler geniş bir ortak alanın içindedir. B ve C yapıları apartman bloklarıdır. Apartman blokları arasında kalan D bölgesi ise; iki katlı çeşitli ürünlerin dağıtımı için gerekli yolcu istasyonu ve depoları da içeren giriş salonu olarak tanımlanmıştır. E bölgesi (doğu) bölücü olarak işlev gören mobilyalar ve merdivenler aracılığı ile yatay ve düşey olarak erişimin sağlanabildiği, yeni durumları inşa eden sakinler tarafından mekânın atmosferinin sürekli olarak değiştirilebileceği bir tür yaratıcı oyun ve deneyim bölgesidir. Batıda bulunan L bölgesi ise bir labirent evdir. Labirent, su efektlerinin bulunduğu bir odaya (G), bir sirk alanına (H), balo salonuna (N) ve beyaz meydan(F) olarak isimlendirilmiş sirkülasyonun

gözlemlenebileceği alana açılır. Labirent ev, çok sayıda düzensiz biçimli odalardan, sarmal merdivenlerden ve çıkmaz koridorlardan oluşmaktadır (Wigley, 1998).

Şekil 6. 3. Yeni Babil Sektörler, a) Doğu Sektörü maketi, b) Asma Sektör maketi (URL-29).

Şekil 6. 4 Sarı Sektör Planı (Wigley, 1998).

Homo Ludens odaları maceralı bir şekilde geçer; kendini sessiz odada, canlı renkleri ile gürültülü odada, yankı odasında, dinlenme odasında, tesadüfler odası gibi odalarda bulabilir. Odaların her biri kullanıcı tarafından arzusuna göre değiştirilebilir, hacimsel olarak genişletilebilir, atmosferi değiştirilebilir ve bu nedenle de odalar sürekli atmosfer ve biçim değiştirir. Odalarda kalmanın bir amacı da üstlenilmiş olan alışkanlıkların etkisini yok etmek, yeni yaratıcı oyunları oluşturmak için, hafızayı sıfırlamaktır (Wigley, 1998).

Homo Ludens, Yeni Babil'in her yerine araç veya yer altı treni ile ulaşabilir. Mega strüktürün altında her yöne ulaşımı sağlayan otoyollar uzanır. Her sakin her türlü ulaşıma, iletişime bununla birlikte yapının her bölgesine erişim hakkına sahiptir. Zemin kat araç trafiği haricinde mekanik tarıma ayrılmıştır. Toprağın kolektif mülkiyeti ve üretimin tam otomatik olması nedeniyle, gıda tedarik zinciri güvence altına alınmıştır. Mülkiyet kavramı bu şekilde bertaraf edilmiştir. Yeni Babil herkesin ve hiç kimsenindir.

Elektronik ve mekanik araçlar Yeni Babil için oldukça önemlidir. Sakinlerinin değişen ve ihtiyaca göre şekillenen yeni mekânsal istekleri bu araçlar vasıtası ile oluşturulacak, sürekli değişen ambiyansın, inşa edilen durumlar güçlü bir telekomünikasyon ile sağlanacaktır. Örneğin klima artık faydacı ihtiyaçlara cevap veren bir araç değil, iklimi ve bulunduğu mekânın atmosferini değiştirebilecek güçte, yeni yaratıcı oyunun bir aracı olacaktır. Bu sayede önceden makineye bağlı olan insan, yeni toplumda makinenin efendisi olacaktır. Artık yeni toplumda, mekânlar bireylerin inşa edeceği yeni durumlar, yeni oyunlar, yeni ambiyanslar içindir; elektro-makine ise yeni düzenin en temel aracıdır.

Yeni Babil olabildiğince esnek olacak şekilde tasarlanmıştır. Bütünü oluşturan yapı elemanları, duvarlar, zeminler, çatılar, merdivenler ve köprüler kolayca monte ve de monte edilebilen, hareketli sistemlerden oluşmalıdır (Şekil 6.5). Homo Ludens, bulunduğu her ortamın koşullarını değiştirebilmeli; ışığı, sesi, atmosferi ve sıcaklığı ayarlayabilmelidir. Kentin sakinleri kendi çevresinin hakimidir, bulunduğu veya bulunacağı yeri bizzat kendileri oluşturacaktır. Sürekli değişen yapının atmosferik ve fiziksel yansımaları sakinlerinin bedenleri üzerinden görüşebilir. Beden burada kapalı bir mekanizma veya organizma değildir, aksine mekânın etkilerine bağlı olarak değişen, etkilenen, hisseden yeniden üretilen bir organizmadır. Yeni Babil bu bağlamda, imgeler üzerinden değil, beden üzerinden deneyimlenir.

Yeni Babil'de üretimin tam otomatik olması sakinlerini zaman ve mekândan azat etmiştir. Bu nedenle Yeni Babil, her bir sakininin verdiği kişisel kararlar ile yeniden biçimlenir. Çeşitli ekonomik, kültürel veya dini gruplar içinde ve belirli bir kimlik çerçevesinde hareket eden toplumsal yapıya oldukça zıt bir perspektif sunar. Bağlı bulunan sosyal mekân ve çevre her daim yenilenmektedir, Homo Ludens de hem inşa eder hem yıkar; sabitlikler ve bütünlükler yaratıcı eylem ile aynı anda oluşur ve bozulur.

Nieuwenhuys, sakinlerinin arzuları doğrultusunda sürekli yeniden biçimlenen Yeni Babil'i "dinamik labirent" olarak tanımlamıştır (Şekil 6.5). Yapı gerek imgesel gerek fiziksel olarak; sürekli değişebilen ve yeni bir mekânın oluşumuna yön veren hareketli yapı elemanları ve tek iktidar olan Homo Ludens'in mekâna dair tüm atmosferi kontrol edebilmeleri ile oluşturulmuştur (Nieuwenhuys, 2013). Bu nedenle Yeni Babil, sınırları olmayan, heterojen ve sürekli birbiri ile etkileşime geçen mekânlardan oluşur. Mega strüktür sürekli değişim potansiyeliyle içinde keşfedilecek sonsuz rotalar, sonsuz olanaklar barındırır. Göçebe sakinlerinin üzerinde gezindiği, sakinlerinin anlık tercihlerine ve ihtiyaçlarına göre biçim değiştiren dinamik ve organik bir yapıdır. Oyuncu ve yaratıcı Homo Ludens'in yaratıcı yaşam alanıdır ve kentin imgesi sürekli değişir. Yer, kimlik, mekânın dayattığı eylemler ve bedenin mecbur bırakıldığı bulunma biçimleri Yeni Babil'de bertaraf edilmiştir. Mekân sürekli değiştiği için bir konfigürasyonu ve bir kimliği üstlenemez, birey de Yeni Babil içinde bir hafıza geliştiremez haldedir. Çünkü burada;

> "…Hiç kimse daha önce ziyaret ettiği bir yere geri dönemeyecek, hiç kimse hafızasında bulunan bir imgeyi tekrar tanıyamayacak. Bu demektir ki, hiç kimse sabit alışkanlıklara kapılmayacaktır" (Heynen, 1999, s. 159)

Şekil 6. 5. Constant Nieuwenhuys'un Labirent Odası çizimleri (URL-29).

Homo Ludens sabitlikler kuran mimari ve kentsel mekândan azat edilmiştir; bu sayede insan kendi özüne, yaratıcı-oyuncu özüne geri dönmektedir. Yeni Babil kimliği, alışkanlıkları ve hafızayı reddeder. Karşılaşmalar anlık, mekânlar değişkendir. Yeni Babil de anlık olarak kendini inşa eder ve ardından yıkımını gerçekleştirir. Burada hafıza, biçim oluşamaz, bedenler mesken edinemez. Eylemler, bedenler ve mekânlar anlık olarak ilişkilenir ve çözünür.

6.4. Farka Açılan Bedenler

XX. yüzyılın önemli düşünürlerinden Gilles Deleuze (1925-1995) ve Félix Guattari (1930-1992) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (1987) isimli kitabında; Öklidyen hiyerarşik ve homojen mekân kavrayışına karşı duran; merkezi olmayan, ölçülemeyen, çeşitli niteliksel çoğullukları içinde barındıran, heterojen bir mekânı tarif ederler. Deleuze ve Guattari'nin tanımı ile bu mekân Pürüzsüz mekândır (Smooth space). Yeni Babil'in mekânı gibi geçiciliğin, yersiz-yurtsuzluğun mekânıdır; tekrar eden farklılıklarla kendisini devam ettirir/oluşturur; daimî bir "oluş" halindedir:

> "…Mekân, homojen anlayışları reddederek, heterojen kalıplar aracılığıyla tanımlanır bir haldedir. Ortaya çıkan yeni mekân, formatlanmış/çizgili mekânın zıddında duran "Pürüzsüz Mekândır". Pürüzsüz mekân, çokluk düşüncesi üzerine kurulu olup, burada gerçekliğin algılanışı farklıdır. Çokluk düşüncesinde mekân, sürekli yeni bir mekâna dönüşür" (Koca ve Hale, 2017, s.489)

Pürüzsüz mekânın öznesi göçebe öznedir. Deleuze ve Guattari'ye göre bu mekânda hiyerarşik örgütlenme yoktur; kodların, tanımların, sınırların olmadığı gibi. Göçebe öznenin konumu akışkandır, mekânı tanımlı ve hiyerarşik olmayan bir yersizyurtsuzlaşma alanıdır. Yerli-yurtlu olan, matematiksel, hiyerarşik ve lineer olan; belleğin, kimliğin, geçmişin izlerinin sürülebileceği çizgili mekândır (Striated Space). Deleuze ve Guattari'ye göre;

> "Pürüzsüz alan, boyutsal veya metrik olmaktan ziyade, yönelimlidir… şekillendirilmiş ve algılanmış olmaktan ziyade, olaylar ve özgünlüklerle doludur. Birden fazla özelliği olan etkiler alanıdır, optik değil, haptiktir" (Deleuze ve Guattari, 1987, s.479).

Şekil 6. 6. Pürüzsüz ve Çizgili Mekân (URL-21)

Pürüzsüz mekân ne mülkiyetin ne hafızanın ne de kimliğin mekânı işgaline izin verir. Pürüzsüz mekânda göçebe özne mekâna yerleşmez, onu tutmaz, onu sahiplenmez; sadece mekânda adım adım yer edinir, bu yeri kaplar ve çözünür. Çünkü pürüzsüz mekân çokluklarla her daim yeniden üretilen bir mekândır, sabitlikler ve bütünlükleri barındırmaz; bu nedenle de beden, bu mekânda haptik (temasa dair) ilişkilere tabidir. Deleuze ve Guattari bu durumu "organsız beden" metaforu ile açıklar. Organsız beden, dokunaçları ile varlığını kuran, sürdürendir. Deleuze ve Guattari'nin göçebe öznesi, organsız bedenler düzlemindedir. Yeni Babil'in Homo Ludens'i de organsız bedenler düzlemindedir. Pürüzsüz mekânda, beden; duygular, hisleri ve dokunaçları ile bir oluş halindedir, dahası Homo Ludens mekânı çizgiselleştirme ve pürüzsüzleştirme gücüne de sahiptir. Deleuze organsız bedeni, örümceğin hareketi üzerinden tanımlamaktadır:

> "Fakat organsız bir beden nedir? Örümcek de bir şey görmez, bir şey algılamaz, hiçbir şeyi anımsamaz. Yalnızca ağının bir ucunda, kendi bedenine kadar yoğun dalgalar biçiminde gelen ve olduğu yerde sıçramasını sağlayan en ufak titreşimi toplar. Gözsüz, burunsuz, ağızsız yalnızca göstergelere yanıt verir; bedenini bir dalga gibi bedeninden geçen ve avının üzerine sıçratan en küçük göstergeyi duyumsar. Arayış, bir katedral gibi ya da bir elbise gibi değil bir ağ gibi inşa edilmiştir. Örümcek-öykücünün ağı hazırlanmakta olan, belli bir gösterge tarafından hareket ettirilen her iple örülmekte olan arayışın kendisidir: Ağ ve örümcek, ağ ve beden, tek ve aynı makinedir" (Deleuze, 2004, s. 191).

Holland'a göre organsız beden metaforu, bedenin nasıl organlaştığı ve nasıl organsızlaşabileceği sorusunun cevabını aramak için kullanılır. Beden, bir organlar asamblajıdır. Örneğin tat alma organı olarak dil, belirtme organı olarak parmaklar, yürüme organı olarak bacaklar… Organ terimini makine terimi ile değiştirilebilir; beden bir makineler asamblajıdır, yürüme, belirtme, koku alma, tat alma, nefes alma makineleri…gibi. Organik yaşayan beden; moleküler olandan molar olana geçmiş ve bir işlevi yerine getiren birçok organın montajının/kolajının bir bütünüdür (Holland,2013). Deleuze'ün altını çizerek belirttiği konulardan bir tanesi, küçük algılardan bilinçli olana, moleküler olandan molar olana geçişidir. Organik-organlı Beden'de olduğu gibi, bütünü oluşturan parçalar (organlar, makineler) ne zaman parça olarak davranmayı bırakır ancak bir bütün olarak hareket etmeye başlar? Deleuze'e göre,

> "Bilinçli bir algının oluşması için en az iki heterojen parçanın bir tekliği belirleyecek biçimde diferansiyel bir ilişkiye girmesi gerekir" (Deleuze, 2006, s. 129).

Deleuze bu diferansiyel ilişkiyi çember denklemi ile açılar; “ydy+xdy=0”. Bu denkleme göre, molar özelliğin ortaya çıkması moleküler olan iki farklı algının kendi özelliklerini yitirerek başka bir oluşa meydan vermesi ile mümkündür. Yeşil renginin oluşması örneğin; mavi ve sarı ayrı birer renktir ancak bu renkler git gide yok olup, mavi ve sarı olma özelliğini yitirecekleri, ancak yeni bir oluşa meydan veren bir diferansiyel ilişkiye girer ve yeşil rengi ortaya çıkar. Örneğin denizin gürültüsünü kavrarız ancak gürültüyü oluşturan kıyıya vuran dalgaların tek tek sesini değil (Deleuze, 2006). Organik beden kavramını da bu diferansiyel ilişki bağlamında tanımlamak mümkündür: Hücrelerin dokulara, dokuların sistemlere, sistemlerin organlara ve organların da organik bedene açılması/dönüşmesi gibi…

Organlaşmış beden nasıl tanımlı ve kapalıysa, organsız beden de o kadar örgütlenmemiş, değişen, dönüşen mekân da deneyimi ile bulunan bedendir. Yeni Babil’i bu bağlamda, çizgisel mekân parçacıklarını da içinde barındıran pürüzsüz mekân olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü burada hafıza gelenekler, şematik davranış biçimleri sürekli kendi kendini yeniden üreten mekânda kendini inşa edemez, böylece göçebe özne; sonsuz akışta olan bir kentsel mekânı yeniden örgütler. Yeni Babil’de, yersizyurtsuzlaşma söz konusudur. Baskın kültürel ve sosyal kodlar sürekli değişime uğrayan imge ile, yapı bozuma uğramaktadır.

7. BEDENSİZLEŞMEYE DOĞRU

Fransız tarihçi Bernard Andrieu'ya (1959) göre XX. yüzyılın ayırt edici özelliği, insan vücudunun epistemolojik olarak parçalanmasıdır. Bedenin epistemolojik olarak dağılımı bedenin ve bedensel fonksiyonların çeşitli araştırma alanlarında yeniden tanımlanmasıyla hayati bir şekilde ilişkilidir (Wegenstein, 2006). Bilgisayar ve dijital teknolojilerin gelişimi beden algısında önemli bir değişime neden olmuştur. X ışınlarının keşfi ile başlayan, Röntgen, MRI teknikleri modern tıp uygulamaları ile dijitalleşen insan bedeni bir ağırlığa sahip, somut, dokunulabilir, doğrudan temas edilebilir bir unsur iken; parça parça ekran üzerinden incelenebilir, grafiğe ve şemaya dökülebilir bir unsura dönüşmüştür (Kunst, 2001).

Endüstriyel çağda kopan, yaralanan, parçalanan bedenin uzuvları için geliştirilen tamamen işlevsel mekanik protezlerin yerini; implantlar, işitme cihazları, organ nakilleri, stentler, kalp pilleri almıştır. Teknolojik açıdan gelişmiş protezler ve arzuya yönelik plastik cerrahi uygulamaları sayesinde beden bütünsel, organik ve tekil bir unsurdan, yapay ile doğal olanın birleşimi, hibrit-melez olana dönüşmüştür. Beden, yapay ve inorganikle kurduğu bağ ile yeniden tasarlanmaya başlamıştır. Bojana Kunst'a göre, dijitalleşmeyle birlikte oluşan süreçte ideal beden fikrinin izlerini görmek mümkündür. Fiziksel rahatsızlıklar ve ölüm bedenin kaçınılmaz yetersizliğidir; bu nedenle gelişmiş teknolojiler daha sağlıklı, daha uzun ömürlü, daha güzel bedene ulaşma gayesi ile hizmet etmelidir. Modern tıp ve bilimin yüksek teknolojik araçları ve uygulamaları sayesinde, beden potansiyellerinin araştırıldığı, üzerinde deneyler yapılan bir laboratuvar haline gelmiştir. Aydınlanma dan farklı olarak günümüzün ideal bedene ulaşma arzusu, kısıtlı biyolojik tasarımı yok etme ve daha gelişmiş bir forma ulaşma arzusudur (Kunst, 2001).

İnsanın fizyolojik ve biyolojik kapasitesinin genişletilmesi amacıyla yeni bir bedenin inşası başlamıştır. İnsanın ve bedeninin imgesi, hem gelişen teknolojiler (biyoteknoloji, nano teknoloji, robotik bilimleri, plastik cerrahi…gibi) hem de teknolojik aygıtlar vasıtasıyla değişime uğramaya başlamıştır. *Post-human* (insan sonrası) teoride insan türler, dijital yaşam, cinsiyetçilik, ırkçılık, siber mekân gibi birçok konuya "beden" ekseninden farklı yorumlar getirmiştir.

7.1. İnsan Sonrasının Bedeni

İnsan sonrası teori, hümanizmde insanın evrenin ve varoluşun zirvesi olarak konumlandırılması düşüncesinin eleştirisi ile temellenmiştir. İnsan sonrası teoride hümanist öznenin yapı bozuma uğratılmasıyla insan merkezciliğin eleştirisi yapılmakta ve farklı kimliklere heterojeni ile erişilen spekülatif bir özne tanımlanmaktadır. İnsan sonrası teori iki düşünsel çerçeve üzerinden biçimlenmektedir; eleştirel insan sonrası ve transhümanizm (Çelik, 2019).

Transhümanizm, insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesi, kapasitesinin arttırılması ve doğal sınırlarından kurtulması gerektiğinin savunulduğu harekettir. Transhümanistlere göre insan doğası tatmin edici ve yeterli değildir; bilim ve teknoloji ile insan doğası olabildiğince esnetilmeli ve kusursuzlaştırılmalıdır. Hastalanan, yıpranan, yorulan bedenin bu kusurları giderilmeli, biyolojik ve fiziksel yetileri arttırılmalıdır. Transhümanizm kelimesini kullanan ilk kişi olan biyolog Julian Huxley, transhümanizm kavramını "*insan olarak kalan fakat kendisini aşarak insan doğasının yeni imkanlarını, yine kendi doğası içinde keşfeden insan*" şeklinde tanımlamıştır (Huxley, 1957).

Ancak transhümanizm akımını savunan güncel teorisyenlere göre; biyolojik evrime gerek olmadan teknoloji ve bilim insanın aşırı gelişmiş olan insan sonrası özneye dönüşmesinde kurtarıcı rolü üstlenecektir. Transhümanizmin birincil amacı, biyolojik ve fiziksel süreçlerin kontrol altına alınması ile insanın gelişmesini engelleyen bedenin ve insanın doğasında bulunan temel kusurların giderilmesidir. Transhümanistlere göre, insan beyni ve bedeni derinlemesine incelenmelidir; bu sayede insan hayatını olumsuz etkileyen, hastalıklara, ölüme sebebiyet veren bedenin kusurları olabildiğince yok edilmeli ve insanı çok daha gelişmiş bir canlıya dönüştürecek teknolojik ve bilimsel devrimlerin önünü açacak çalışmalar yapılmalıdır (Çelik, 2019).

İnsan sonrası teorinin bir diğer alanı ise, eleştirel insan sonrası hareketidir. Bu düşüncenin temsilcilerinden olan Rosi Braidotti'nin (1954) düşüncesinin merkezi, hümanizmle birlikte gelişmiş olan yaygın görüşün -insanın aşkın bir değer olarak kabul edilmesi- ters yüz edilmesi, hümanist öznenin yapı bozuma uğratılmasıdır. Braidotti'ye göre hümanizmin işaret ettiği insan merkezli özne; belirli niteliklerdeki insanı tanımlayan

öznedir, cinsiyetçi, ırkçı, türcüdür. İnsan olmayan canlılar hümanizmin zaten konusu değildir. İnsan sonrasının eleştirisi de Vitruvius adamının işaret ettiği yerde ortaya çıkar (Braidotti, 2014). Braidotti'ye göre mükemmeliyeti tasvir eden bu figür; belirli bir oluş halini vurgular. Beyaz erkek insan olan Vitrivius adamında çocuk olma, siyah olma, kadın olma, Asyalı olma, orantısız vücut ölçülerine sahip olma gibi diğer oluşlar yok sayılır. Her şeyin ölçüsü olan kusursuz, ideal Vitrivius adamı insana dair bir standart belirler ve öteki olanı ortaya çıkartır. Öteki; beyaz erkek insanın kural koyma gücü ile ayrılır, dışlanır, ikincilleştirilir. Braidotti, ötekinin inşasının bedensel farklılıklar ile şekillendiğini, kural koyucu mükemmel bedenin tek tipleştiren kültürel ve toplumsal unsurlar inşa edilmesine aracı olduğunu belirtir. Öteki aynı zamanda cinsiyet, ırk, yerli/yabancı, canlı/cansız gibi karşıtlıklar üzerinde de kendini gösterir. Eleştirel insan sonrası düşüncesi, tekilliği aşmak, ötekileştirilen farklılıkları belirsizleştirerek yeni bir insan sonrası öznenin kurulması gerektiğini vurgular:

> "Karşıt ikiliklere dayanarak dünyayı ve toplumsal hayatı anlamaya çalışmayı terk etmek, bedene bakış açımızı da genişletir. Çünkü eğer doğanın ve kültürün birbiri içinde devam ettiğini, kadın ve erkek kategorilerinin birer inşa olduğunu ve insan ile hayvan arasındaki sınırların sonradan çizilmiş olduğunu kavrayabilirsek bedeni tamamen organik, verili, kendi doğasına gömülü bir varlık olarak anlamayız. Braidotti bedenin organik bileşenlerinin bir toplamı olmadığını anlatır. Ona göre beden libidinal bir yüzeydir, iktidar ilişkilerinin sahasıdır, imgesel bir yansıtmalar ekranıdır ve kimlik inşasının zeminidir" (Bozok, 2020, s. 228).

Donna Harraway (1944) de 1985 yılında yayınladığı Siborg Manifesto 'da öteki ve öteki üzerinden oluşan farka, tahakküme, ayrıma dikkat çeker. Erkek-kadın, insan-makine, insan-hayvan, canlı-cansız gibi ikiliklerin oluşturduğu ayrım, bu ikilikler arasındaki sınırların belirsizleşmesi ile sağlanacaktır (Haraway, 2006). Harraway'in manifestosunun felsefi aracı da *Siborg* 'dur (Sibernetik Organizma).

> "Siborg, bir makine veya bir insan değil, makine ve insanın, her ikisinin birleşmesinden oluşan bir sibernetik organizmadır. Siborg, bir insan-makine simbiyozu olarak, bu uyumlu yapının içerisinde yaratılan yeni bir kişiliği, belki de yeni bir yaşam biçimini etkin bir duruma getirmektedir. Ortak evrimin devrimci bir düşüncesi olarak ortaya çıkan siborg, sanıldığından daha büyük bir ölçüde, insanı ve dünyasını değiştirmektedir" (Rorvik, 1971, s. 151).

Siborg melezdir; canlı cansız, makine organizma, sinir sistemi ve elektronik aygıtların birleşimidir. Siborg bedeni, doğal olanın yeteneklerinin ve sınırlarının arttırılması olarak düşünmek de mümkündür. Yarı makine yarı insan olarak kökensizliği, cinsiyetsizliği, arada oluş halini vurgular; aslında o bir ötekidir. Harraway'a göre:

> "İnsan ile makine arasındaki ilişkide yapanın ve yapılanın hangisi olduğu belli değildir. Pratikleri kodlamaya girişen makinelerde hangisinin zihin, hangisinin beden olduğu belli değildir" (Haraway, 2006, s. 65).

Siborg beden bu sayede beden-zihin düalizmini de ortadan kaldırır. Ancak bu melez oluşum, makine ve biyolojinin iç içe geçmesine ek olarak sistemdeki biyolojik ve teknolojik parçalara, vücuda entegre edilmiş dijital araçlara ve aynı zamanda biyolojik bedene dağıtılmış bir bilinçtir. İnsan bedeni protez, organ nakli gibi uygulamalarla yeniden tasarlanabilirken insan adına düşünen makineler ve nanoteknoloji çalışmaları sayesinde siborgların dünyasında sınırlar daha da belirsizleşecektir (Bell, 2007).

Braidotti'ye göre; "*İnsan, "insan tabiatına" ilişkin toplumsal sözleşme halini almış tarihsel bir inşadır*" (Braidotti, 2014, s. 37). Kültür ve toplum ile yoğrulmuş insan ve bedeni, sadece evrimin ve doğa yasalarının bir sonucu değildir. İnsan ve bedeni, maruz kaldığı kültürel, toplumsal durumlar ile zaman içinde gelişen, değişen ve dönüşen bir unsurdur.

Katherine Hayles (1943) bedenin sürekli yeniden inşa edilen, kültürel bir unsur olduğunu belirtmektedir (Hayles, 1998). Hayles'e göre teknoloji, toplum ve kültür değiştikçe beden de değişmektedir; çünkü bedenin verdiği tepkiler, algılar değişmektedir.

> "İnsan sonrası özne bir karışım, heterojen bileşenlerin bir koleksiyonu, sınırları sürekli inşa edilen ve yeniden biçimlendirilen maddi-bilişsel bir varlıktır" (Hayles, 1999, s. 30).

Hayles'ın insan sonrası görüşüne göre bilişsel, zihinsel olan; kültürel değerlerle cisimleşmiş biyolojik bedenden ayrıcalıklıdır, beden tarihin bir kazasıdır, sınırlıdır. Beden manipüle edilmeli, kendisine eklemlenecek akıllı makineler ile geliştirilmelidir. İnsan vücuduna yüklenmiş olan toplumsal normlar ve normlara dayalı karakter-kimlik; gelişmiş teknolojik araçların bedenin doğal sınırlarını belirsizleştirmesi ve silikleştirmesi ile sağlanacaktır (Hayles, 1999).

Siborg beden de bu bağlamda, kimliksizleşmeye doğru ilerleyen insan sonrası özneyi tanımlamaktadır. Vitrivius ya da *Modulor* adamı gibi idealize edilmiş, kapalı-sabit bir mekanizma olan, ayrıştırıcı ve mükemmel bedenin aksine; bilimsel ve teknolojik araçlar sayesinde değişim içinde bulunan bedene ve beden üzerinden çeşitlenen deneyime de işaret etmektedir.

7.2. Potansiyelleri Arttırılmış Beden

Transhümanist hareketin yeni beden tasvirinin örneğini ve aynı zamanda eleştirel insan sonrası hareketin hümanizm eleştirisi ile biçimlenen ötekileşme kavramının, bedenin sınırlarının belirsizleştirilmesiyle çözme düşüncesini, Avustralyalı sanatçı Stelarc'ın (1946) teknolojik aygıtlar ile dönüştürdüğü, mekanikleştirdiği bedeninde ve bedeniyle sergilediği performanslarında görmek mümkündür. Stelarc, vücudunun sınırlarını keşfederken, alternatif stratejiler ile bedeninin yeteneklerini arttırmaya çalışan bir performans sanatçısıdır. Stelarc'ın performanslarında biyoloji-teknoloji, doğal–yapay arasındaki sınırlar sorgulanır.

Stelarc'ın performanslarının ana teması mekanik ve robotik teknolojileri kullanarak performatif sınırlarını araştırdığı ve genişlettiği bedenidir. Performanslarını iki kategoriye ayırmak mümkündür. İlk dönemi herhangi bir makine ya da teknolojik araç ile çalışmadan bedeninin sınırlarını keşfettiği dönemdir. 1971 yılında başlattığı *Suspensions* (Asılmalar) dizileriyle, önce vücudunu halatlar ile boşluğa asar, sonraki yıllarda ise derisine geçirdiği kancalar ile kendini astığı yaklaşık yirmi performans gerçekleştirir (Şekil 7.1.). Stelarc için performanslarının anlamı ve amacı bedenin kabiliyetlerinin ötesine geçmek, buna dikkat çekmektir. Atzori ve Woolford ile yaptığı röportajda Asılmalar Serisi'nin yerçekiminden kaçma, onu kısıtlayan derinin ve bedeninin ötesine geçme arzusu olduğunu belirtmektedir:

> "Benim için halatlar, asılı vücudun görsel tasarımının bir parçası olan gerilim hatlarıydı ve gerilmiş deri bir tür yerçekimi manzarasıydı. Performansımın bir diğeri bağlamı ise, dalgalanmaya ve uçmaya yönelik birincil arzudur…Bence metafizik olarak, geçmişte cildi yüzey, arayüz olarak gördük. Deri, ruh için, benlik için bir sınır ve aynı zamanda dünyaya bir başlangıç olmuştur. Teknoloji cildi gerdikten ve deldikten sonra, cilt bir bariyer olarak silinir." (Atzori & Woolford, 2015)

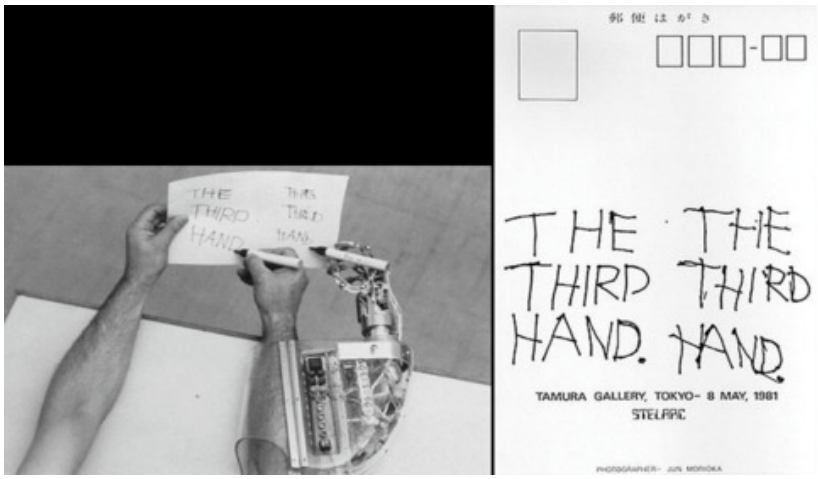

Şekil 7. 1. Stelarc, Oturma/Sallanma Performansı, Tokyo,1980 (URL-31)

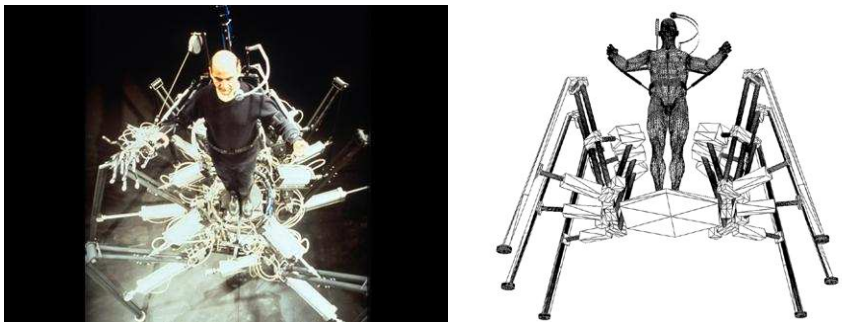
Stelarc'a göre beden, kendini sınırlayan yüzeylerinden özgür bırakılmalıdır, çünkü artık işlevini yitirmiştir. Sosyokültürel bağlarından koparılması gereken beden, yeni çağa (teknoloji ve enformasyon çağına) ayak uyduramamaktadır. Zayıf, katı, hastalıklara açık, yorulan, yıpranan, bozulan beden yaşam parametrelerine bağlıdır. Bu yüzden beden doğal sınırlarından kurtulmalı ve sosyokültürel kodlara bağlanan zincirlerinden koparılmalıdır. Enformasyon çağında düşünce üzerinde değil, biçim üzerinde değişiklik yapabilmenin özgürlüğü söz konusudur. İnsan ve dünya yeninden tanımlanmaktadır o halde beden de yeniden tanımlanmalıdır. Biyoteknoloji ve makineler ile geliştirilmiş beden ile artık ne bedenlerin yaşlanmasına ne de bozulmasına gerek kalmayacaktır (Stelarc, 1995).

Stelarc'ın ikinci dönem olarak tanımlanabilecek performanslarının ana teması ise bedenin dönüştürülmesi, kabiliyetlerinin arttırılması, sınırlarının esnetilmesi/ genişletilmesi üzerinedir. Performanslarında biyoteknoloji, sanal gerçeklik sistemleri, mekanik ve robotik teknolojilerini kullanmış, bedenini protez ve bilgisayar teknolojileri ile geliştirilen bir arayüz haline getirmiştir. Örneğin "Dış İskelet" ve "Üçüncü Kol" projelerinde vücuduna entegre edilen mekanik aksamlar ile vücudunun işlevsel olarak kabiliyetini arttırmakta, bedenini siborg bedene dönüştürmektedir (Şekil 7.2 ve Şekil 7.3). "Dış İskelet" performansında Stelarc, elleri ve kollarının hareketi ile çalıştırdığı altı bacaklı mekanik bir aksam üzerinde hareket etmektedir. Farklı el ve kol hareketleri farklı bacak hareketlerine çevrilir ve kolları vücudun genel hareketinin koreografisini yönlendirmektedir. "Üçüncü Kol" projesi ise sağ

koluna bağlanmış olan 290 derece dönebilen, tutma, yakalama, bırakma gibi hareketleri gerçekleştirme kapasitesine sahip mekanik kol, karın ve bacak kaslarının hareketinden gelen elektrik sinyalleri ile kontrol edilmektedir, bu sayede üç el bağımsız hareket edebilir. Mekanik kol kablo, elektrotlar, pil, alüminyum gibi materyaller kullanılarak tasarlanmıştır. "Koldaki Kulak" projesi; Stelarc'ın bedeni için ek bir organ projesidir. İçinde mikrofon bulunan, kıkırdak dokusundan geliştirilmiş ek kulak Stelarc'ın sol koluna, deri altına yerleştirilmiş, kulağa gelen sesler de bluetooth ile internet üzerinden yayınlanmıştır.

Şekil 7. 2. Stelarc, Üçüncü Kol Projesi (URL-31).

Şekil 7. 3. Stelarc, Dış İskelet Projesi (URL-31).

1996 yılında gerçekleştirdiği "Ping Beden" performansında (Şekil 7.4), seyirci internet üzerinden kas-simülasyon sistemine bağlanarak, Stelarc'ın vücuduna uzaktan erişim sağlamıştır. Stelarc'ın kasları internet kullanıcılarının attığı "ping"lere bağlı olarak elektriksel uyarıları almaktadır ve bedenin hareketi uzaktan kontrol edilmektedir. Ping Beden performansında, beden fiziki gerçekliği olan başka bir bedene, mekâna, olaya değil; internet etkinliğine cevap vermektedir. Vücut, içten değil, dıştan kontrol edilebilir haldedir ve hareket halindeki beden internet ortamında, siber mekânda bir veriye dönüşmüştür.

Şekil 7. 4. Stelarc, Ping Beden ,1996 (URL-32).

7.3. Siber Mekân'da Virtüel Beden

Sanayi devriminden iki yüzyıl sonra, önce kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı, daha sonra teknolojinin analog olan mekanik ve elektrik aksamdan cihazlardan dijital olana evrilmesi ve 1980 yılında *World Wide Web*'in (dünya çapında ağ) hayatımıza girmesi ile gerçekleşen dijital devrim ile bilginin doğası değişime uğramıştır. Öncelikle büyük bir dönüşüm geçiren iletişim olgusu ile geleneksel uzak ve yakın olana dair algı değişmiş; zaman-mekân, aktüel-virtüel arasındaki ilişki de dönüşüme uğramıştır (Özselçuk, 2022). Bilgisayar ve internete dayalı iletişim ağları sayesinde her bilginin kullanıcılar tarafından ortak enformasyon ağına kaydedilebilir ve kolaylıkla erişilebilir olması, yeni medya, kullanıcının anonimliği, gerçekte bir zorunluluk iken sanal olanda isteğe bağlı iletişim hali; geleneksel anlamda bilgiye, doğruya ve gerçekliğe farklı bir boyut katmıştır.

Elizabeth Grosz'a (1952) göre dijital teknolojiler her türlü bilgiyi sanal forma dönüştürmüş, bilginin dolaşımına ve depolanmasına yönelik kullandığımız araçları değiştirmiştir. Ancak bu teknolojilerin beraberinde getirdiği en çarpıcı dönüşüm; yapılı çevreye ve mimariye dair bakış açımızı doğrudan etkileyen malzeme, mekân ve bilgiye yönelik algıdaki değişimdir (Grosz, 2001). Gelişmiş dijital, elektronik teknolojiler ve yeni medya sayesinde beden, mekândan koparılabilir ve deneyimlerde her yerde gerçekleşebilir bir hal almıştır. Mimarlık form, üslup, oran, fonksiyon, kullanıcı, program gibi bağlamlarda düşünülürken, siber-mekân ve sanal gerçeklik olarak tanımlanan simülasyonla birlikte bu çerçevenin sınırları belirsizleşmiştir.

Siber-mekân kavramı ile sınırsız, sanal, daimî olarak genişleyebilen akışkan bir uzay tanımlanmaktadır. Normal olarak kabul ettiğimiz ve alıştığımız fiziksel mekân yerçekimi ve doğa yasalarına tabii iken, siber-mekânda bu yasalar geçerli değildir. Nerede sona erdiği belirsizdir; sınırları hem insan zihniyle hem de yazılım ve donanım araçlarının kapasiteleri ile şekillenmektedir. Siber-mekân hem global iletişim ağlarına eş zamanlı olarak bağlanabilen kullanıcılarıyla World Wide Web'i yani internet ortamını hem arttırılmış gerçeklik mekânlarını hem de sanal müzeler, sanal sohbet odaları, e-bankacılık, e-posta gibi sanal ortamları kapsamaktadır; sadece internet ile sınırlı değildir, iki kişinin telefon görüşmesi gerçekleştirirken bulunduğu farklı şehirler arasında sesleri ile iletişim kurduğu yerdir de aynı zamanda (Kut, Aydınlı, & Erdem, 2016). Hem sanal hem de gerçek olguları içinde barındıran, deneyime dayalı bir ortamdır. Grosz, siber-mekânın fiziki mekânın sunduğundan farklı olarak kullanıcısına sanal, ancak kişisel tercihlere göre şekillendirilebilecek yeni bir çevre, kimlik ve alan sunduğunu belirtir:

> "Siber mekân sadece yeni deneyimler sağlamakla kalmayacak… insanların kendilerini nasıl algıladıklarını çok temel ve kişisel bir düzeyde değiştirecektir. Siber uzayda, fiziksel gerçeklikte sahip olduğunuz gibi bir bedende hareket etmeye gerek yoktur" (Grosz, 2001, s. 76).

Dijitalleşme öncesi insanlar için kimlik yaşadıkları yer, hafıza, uzam ve bedenleri ile bağlantılı iken; siber-mekânda geleneksel anlamı ile kimlik yapı bozuma uğramıştır. Fiziksel olarak bireyin bedeninden yoksun olan siber-mekân, bireylerin fiziksel benliklerinin arzu ve isteklerine dayanarak anonim, sonsuz ve kişiye özel kimliklere sahip olma imkânı sunar. Her bir kullanıcı kimliğini kurgulamıştır ve bu durum yeni bir iletişim biçimini meydana getirmiştir; ötekinin cinsiyetinden, ırkından, fiziksel görüntüsünden, yetiştiği kültürden bağımsız kurulan anonim bir iletişim biçimidir bu. Grosz'un tele-mevcudiyet olarak tanımladığı bu durum; gerçekte var olmadığı halde mevcut olma, bedeni aşma, bedenin oluşturduğu materyalliği terk etme arzusu ile yakından ilgilidir; bu sebeple siber-uzam ona göre bir aşkınlık kipidir (Grosz, 2001).

Alıştığımız ve normal kabul ettiğimiz fiziksel mekânı deneyimlemek, fiziksel olduğu kadar zihinsel olan bir sürecin sonucudur ancak siber-mekânda gerçekleşen deneyim, zihin üzerinden aktarılır ve yaşanır. Novak'a göre siber mekânın paradoksu, zihin ve bedenin bir arada bulunması, iç içe geçmesidir. Zihin siber mekânda vücudun fizikselliğini ele geçirir.

Beden de siber mekânda boşluk, süreç ya da zaman gibi bir birimdir. Siber mekânın birimleri, siber mekâna daimî olarak bilgi sağlarlar; herhangi bir şey hakkında bir bilgi, kendisi hakkında bir bilgi, çevre hakkında bilgi gibi… Ne mekân ne de beden, fiziksel bir yere siber-mekânda bağlı değildir, onu teknik anlamda gerçekleştiren kablolar, kodlar ve elektronik aygıtlar dışında. Sanal gerçeklik ise deneyimi bedensiz bir özne ile kurmaktadır. (Novak, 1992).

Grosz'a göre siber-mekânın sanal gerçekliği ile yazmanın, okumanın, çizmenin hatta düşünmenin sanal gerçekliği temelde çok farklı değildir. Okumak fiziksel mekânda gerçekleştirilen bir eylemdir, ancak okuduğunu anlamak sanallık içinde var olur. Sanal sabit özelliklere sahip, saf ve kendi kendine yeterli olan değildir aksine sanal olan henüz gerçekleşmemiş olanın ortaya çıkış alanıdır ve an gerçekleşirken her zaman sanal olanı da içinde barındırarak gerçekleşir (Grosz, 2001).

Beden; zihin üzerinden deneyimleme aracı hale gelmiş hem fiziksel hem de siber mekândan kopartılmıştır. Beden bu ortamda sanal unsurların görüntüsünü, kokusunu, dokunma hissini algılar ve sanal unsurlara, duyu organları ile gerçekte verdiği cevap ile karşılık verir. Grosz, sanal unsurların gerçek unsurlar ile aynı algısal ve duyusal etkileri üretme yeteneği olduğunu vurgular. Bu nedenle, internet ve sanal gerçeklik gibi teknolojilerin sunduğu sanal mekânın sınırları ona göre bedensel ve duyusaldır (Grosz, 2001). Çünkü beden fiziksel özellikleri dışında zihinsel, bilişsel ve algısal özellikleri ile siber mekânda bulunabilmektedir. Beden, artık salt maddi bir oluşum ve fiziksel özellikleri ile mekânı deneyimleyen özne değildir.

8. BULGULAR VE TARTIŞMA

Italo Calvino (1923-1985) "Görünmez Kentler"[10] (2002) isimli kitabında, Ersilia'nın hikayesini anlatır. Bu kentin sakinleri farklı türde ilişkileri temsil eden, farklı renklerde ipleri köşelerden gererek yapıları birbirlerine bağlar; ipler sıklaşıp, kent bu ilişkileri kaldıramayacak duruma geldiğinde ise onu terk ederler. Geriye sadece bağlar kalır. Bu çalışmanın ana konusu beden ve mekân arasında kurulan bağlardır. Ersilia'daki yapıları ve insanları birbirine bağlayan farklı renklerdeki ipler, çalışmada farklı ilişkilenme biçimlerine işaret eden, farklı dönemlerde kurulmuş ve farklı biçimde ve yoğunluktaki ilişkilerdir. Çalışma çizgisel-tarihsel bir rota çizmektedir. Ancak bu rota izlenebilecek olan rotalar içinde sadece bir tanesidir ve farklı kaynaklar bu çizgisel rotanın sınırları esnetilebilir,

Bu çalışmanın izlediği rotanın ilk durağında, beden ve mekân ilişkisinin insanı evrenin merkezine koyan görüş ile morfolojik olarak şekillenmesi tartışılmıştır. Klasik dönemde insan evrenin mikro ölçekte bir temsili olarak kabul edilmiş, Roma kentlerinin kurulmasında, tapınaklarda ve önemli kamusal yapılarda kullanılan nizamların oranlarında, yapıların mekânsal konfigürasyonlarında beden ile mekân arasında kurulan oransal, biçimsel ve analojik ilişkiler kurulduğuna dikkat çekilmiştir. Rönesans dönemine kadar olan süreçte, beden algısı günah kavramı ile şekillenmiştir, beden hem kutsal hem tabu olarak görülmektedir. Toplumsal sınıfların egemen olduğu Orta Çağ toplumunda, beden de bu sınıflar gibi tanımlı ve kapalı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde hümanizmin yükselişi ile insanın yeniden keşfi söz konusudur. İnsan bedeni de üzerine araştırmalar yapılan, parçalanarak incelenen, sanatın ve bilimin nesnesi haline gelir. Antik dönemde beden ile mimari arasında kurulan orana, estetiğe, uyuma dayalı ilişkiler, ideal olanı yakalama arzusu ile yeniden şekillenir. Bu çalışmada Francesco di Giorgio Martini'nin çalışmalarına değinilmiştir, ancak Martini gibi birçok Rönesans mimarı, ideal olana erişme çabası ile beden ve mimari üzerine çalışmalar yapmışlardır. Anthony Vidler (1941) The *Architectural Uncanny* (1992) isimli çalışmasında Alberti, Filarete gibi Rönesans mimarlarının bu alanda yaptıkları çalışmaları ve beden-

[10] Görünmez Kentler, İtalyan yazar Calvino'nun farklı türde ilişkilerin değiş tokuş edildiği hayali kentleri anlattığı kitabı.

mekân analojisini kitabın "Bedenler" bölümünde incelemektedir. Çalışma kapsamında Kartezyen felsefede beden ve mekân kavramları irdelenmiş, sanayileşme ve makineleşmeyle birlikte ortaya çıkan makine beden algısına bir altlık oluşturması amaçlanmıştır. Bu çalışmada değinilmemesine rağmen, XVII. yüzyıl felsefesinin önemli düşünürlerinden biri olan Benedictus Spinoza'ın (1632-1677) *Etika* (2014) isimli kitabı Kartezyen düalizme eleştirel yaklaşımı ve beden kavramsallaştırması ile konuya farklı bir boyut katacak önemli kaynaklardan biridir. Gilles Deleuze de Spinoza'nın bedene yaklaşımını *Spinoza: Pratik Felsefe* (2019) isimli kitabında anlatmaktadır.

Teknolojik gelişmeler günümüzde olduğu gibi geçmişte de yapıyı, çevreyi, insanı ve toplumu biçimlendirmiştir. Bu çalışma sanayileşme ve makineleşme ile bedenin de değişime uğradığını, mekânla kurduğu ilişkinin de dönüştüğünü ileri sürmektedir. Sanayileşme ile hız kazanan kapitalizmle birlikte beden kâr ve verim çarkının bir zincirine dönüşmüş, fabrikanın en önemli aygıtı olarak yeniden tanımlanmıştır. Çalışma kapsamında bedenin ideolojinin nesnesine dönüşürken mekânla kurduğu ilişki bir fabrika-kent örneği olan Le Creusot kenti ile açıklanmıştır. Endüstriyel kentleşme sürecinin beden ve mekân ilişkisi üzerindeki etkisi de biyo-politika kavramı ve Panoptikon modeli ile açıklanmış; toplumsal bedenin iktidarın laboratuvarı olan mekânlarda kapatılarak, üzerinde düzenlemeler yapılarak, tekrardan topluma entegre edilmesi, normalleştirilmesi tartışılmıştır. Çalışmada sunulan kentsel çerçeve, Lewis Mumford'ın (1895-1990), *Tarih Boyunca Kentler* (2019) kitabında anlattığı mekanikleşme, kömür kentler, verim mekanizmasının gelişimi ve endüstriyel kentleşmeye etkisi konuları ile genişletilebilir. Beden ve kentsel mekân çerçevesi ayrıca Le Corbusier'in (1887-1965) *Plan Voisin* (Çağdaş Kent) ve Frank Lloyd Wright'ın (1867-1959) *Broadacre City* (Geniş Şehir) tasarılarıyla genişletilebilir. Bu katı ve şematik kent tasarılarında da beden ideolojik bir aygıta dönüşmektedir.

Çalışmanın üçüncü durağında aygıtsallaşan, mekanikleşen, mekânın olduğu kadar ideolojinin ve sistemin bir parçası haline gelen beden kavramsallaştırmasına başka bir perspektiften yaklaşılmıştır. Kolektif hafızanın yer üzerinden oluşumu, yerin ve mekânın egemen kültürün izlerini taşıyarak eylemleri şematik hale getirmesi dolayısı ile bedeni tanımlı ve durağan bir unsur haline getirmesi tartışılmıştır. Modernizme, fonksiyonalizme ve kapitalizme karşı duran Durumcuların öne sürdüğü Dérive ve Psikocoğrafi haritalama yöntemleri ile kentsel mekânla deneyim ve duyumlar aracılığıyla kurulabilecek ilişkiler

irdelenmiştir. Bu konuya *Flâneur*, *Blasé* gibi modern kentin figürleri ile başka bir perspektiften yaklaşılabilir. Blasé, Georg Simmel'in (1858-1918) *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (1996) makalesinde bahsedilen usanmış modern bireyidir. Flaneur de Charles Baudelaire'in (1821-1867) *Modern Hayatın Ressamı* (2017) kitabında kavramsallaştırdığı avare, kenti amaçsızca gezen, tepkisiz karakteridir. İki metin de modernizm ve etkilerini incelemek üzere önemlidir; ayrıca Enis Batur'un (1952) hazırlamış olduğu 1840-1990 tarihleri arasında yazılmış metinlerin derlemesinden oluşan *Modernizmin Serüveni* (2020) kitabının bu konuya önemli bir kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

Çalışmada fonksiyonel ve işlevsel mekânın öznesi olan beden, Yeni Babil tasarısı ve Gilles Deleuze'ün ve Felix Guattari'nin pürüzsüz mekân, organsız beden ve yersizyurtsuzlaşma kavramları üzerinden tartışılmıştır. Yeni Babil kenti sakinlerini göçebeler topluluğu olarak tanımlamak mümkündür. Yeni Babil'i de hareket halinde, değişen, dönüşen, sakinlerinin göçebe hayatlarında arzularına göre şekillendirdikleri mekânlar bütünü olarak değerlendirmek mümkündür; bu bağlamda Yeni Babil, içinde çizgisellikler barındıran pürüzsüz mekâna yakınsamaktadır. Hafıza, yer, mülkiyet, kimlik, zaman gibi kavramlar Yeni Babil'de geçerliliğini yitirmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Deleuze ve Guattari'nin *A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia* (1987) kitabı ana kaynak niteliğindedir; organsız beden, yersizyurtsuzlaşma, pürüzsüz/çizgili mekân kavramları bu kaynak üzerinden incelenmiştir. Ancak konu ile ilgili olarak *Deleuze Connections: Deleuze and Space* (2005), *Deleuze Connections: Deleuze and Body* (2011*)*, gibi derleme kitaplar ve Bernard Cache'in *Earth Moves-The Furnishing of Territories* (1995) isimli kitabı bu kavramların irdelenmesi ve anlaşılması adına önemli alternatiflerdir. Ayrıca bu konu kapsamında incelenebilecek bir diğer kaynak Slavoj Žižek'in (1949) yazdığı *Bedensiz Organlar* (2015*)* kitabıdır.

İnsan-makine etkileşimi, kitle iletişim araçlarının kullanımı, internet kullanımının yaygınlaşması, bilişim ve tıp alanında kaydedilen gelişmeler ve dijitalleşme ile büyük bir dönüşüme uğramıştır. Gündelik hayatta kullanılan makinelerden, vücuda entegre olan teknolojik aletlere kadar makine her yönü ile gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Endüstriyel çağda beden makinenin bir aygıtıyken, artık makine bedenin aygıtına dönüşmüştür. Bu konu üzerine performans sanatçısı Stelarc'ın makine ile yeniden kurguladığı bedenini sergilediği performanslar ve projeleri incelenmiştir. Fransız

performans sanatçısı Orlan'ın (1947) da performanslarının ana teması kendi bedenidir; insan sonrası teorinin ana konularından olan kimlik, cinsiyet ve öteki kavramlarında yoğunlaşmaktadır.

Elizabeth Grosz'a (2001) göre dijitalleşme ile hayatımıza giren sanal mekânlar, siber alem ve arttırılmış gerçeklik gibi teknolojiler ile, mekân ve beden algısı da temelden değişmiştir. Bildiğimiz, gerçek olarak tanımladığımız fiziksel mekânda deneyimlenen beden, siber mekânda verilere tepki veren bir unsura dönüşmüştür. Fiziksel ve sanal mekânda değişen beden kavramıyla birlikte düşünülen bir başka konu virtüel-aktüel ilişkisidir. Bu bağlamda incelenebilecek kaynaklardan biri Jean Baudrillard'ın (1929- 2007) *Simülakrlar ve Simülasyon* (2017) isimli kitabı ve Simülasyon kuramıdır.

Bahsedilen kaynaklara ek olarak, Jonathan Crary'nin (1951) *Gözlemcinin Teknikleri* (2010), Guy Debord'un *Gösteri Toplumu* (2016), Lisa Blackman'ın yazdığı *The Body* (2008), Elizabeth Grosz'un derlediği *Becomings, Explorations in Time, Memory and Futures* (1999), Cynthia C. Davidson'un *derlediği Anybody* (1997) gibi kaynakların araştırma konusuna ve kavramsal çerçeveye farklı yaklaşımlar getireceği düşünülmektedir.

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mekân ve beden tarih boyunca birbiri ile etkileşim içinde olmuş, kültürel, toplumsal ve teknolojik gelişmelerden etkilenmiştir. Mekân ve beden ilişkisi de değişen rollerden ve kurgulardan etkilenerek dönüşmüştür. Çalışmada birbirini izleyen bölümlerde, tarihsel süreç takip edildiğinde, her bir bölümde farklı bir beden ve mekân etkileşimi incelenmektedir; ilk bölüm ilişkinin morfolojik yönüne, ikinci bölüm ilişkinin mekanik yönüne, üçüncü bölüm viral, anlık ve deneyimsel yönüne, son bölüm ise bu ilişkinin cisimsizleşmeye doğruyu yöneldiğine dikkat çekmektedir. Çalışma kapsamında mekân bedenin bulunduğu, konumlandığı, deneyimlendiği ya da ilişkilendiği bir gerçeklik olarak ele alınmıştır ve çalışma bütününde bedenin değişimi üzerinden, mekân-beden etkileşimi sorgulamaktadır.

Çalışmada mekânın dönüşümünün kültürel, teknolojik ve toplumsal yeni yapılanmalara adaptasyonunun örnekleri de verilmektedir. Örneğin çalışmanın ilk bölümünde incelenen Antik Yunan ve Roma'da Pagan gelenek ve kültürün hakimiyetinde en önemli yapılar tapınaklardır, ardından Yunan Polisi ile önem kazanan kamu yapıları gelir. Tapınakların içine sadece din görevlileri girebilir, halka açık kısmı dış mekânıdır. Dış mekân, cephe, kentteki kütlesel konumu tapınakların sergilenen kısmıdır. Hristiyanlığın yayılması ve Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle başlayan Orta Çağ toplumunun en etkili kurumu kilisedir. Lewis Mumford kiliseye görevlilerinin toplumun azımsanmayacak bir bölümünü oluşturduğunu belirtir; bu dönemde kilise köylerden en büyük kentlere kadar her tür yerleşim alanında etkisini hissettirmekte; imgesel olduğu kadar fiziksel olarak da kendini göstermektedir. Sadece tapınak olarak değil, çok yönlü bir kurum olarak karşımıza çıkan kilise mahalle merkezi, belediye, lonca, dini törenlerin yapıldığı mekânsal işlevler de üstlenir. Antik Yunan'da gördüğümüz kapalı kutunun yerini, birçok penceresi ile halka açılan, ideolojik ve fiziksel olarak başka türde bir merkez haline gelen bir yapı alır. Mimari, içe kapanıklığından kurtulup, dışa açılan ve yönelen bir dönüşüm yaşar.

Beden kavrayışı da bu iki dönemde farklıdır; Klasik dönemde morfolojik olarak mekânla ilişkilendirilen, oranları mükemmel ve ideal kabul edilen beden, insanın evrenin mikro ölçekte bir temsili olarak kabul edilirken, kilise kurumunun egemenliğinde günah kavramı ile eşleştirilir, seneler boyunca üzerine araştırma yapılan anlamaya çalışılan bir

unsur olarak değil, bastırılan, yok sayılan, saklanan ancak bir açıdan da kutsal bir unsurdur. Hümanizmin yükselişiyle Klasik dönemde oranlar üzerinden kurulan beden-mekân ilişkisini tekrar gündeme gelir. Günümüzde artık geçerliliğini yitirmiş olan ideal beden, ideal oranlar, mükemmel mekânlar arayışıyla beden, araştırılan anlaşılmaya çalışılan, özel bir unsura dönüşür. Sanatın ve bilimin önemli bir nesnesi haline gelir. Bedenin araştırılması öyle bir noktaya gelir ki, bu araştırma mekânsallaştırılır da; içinde halka açık otopsilerin yapıldığı, amfitiyatroya benzeyen, insan bedeninin incelendiği ve sergilendiği anatomi tiyatroları inşa edilir. Anatomi tiyatroları günümüzün farklı toplumsal ve teknolojik sahnesinde artık işlevini yitirmiş mekânlardan sadece bir tanesidir.

Örneğin sanayi toplumu ile birlikte gelişen fabrika yapıları Orta Çağ kentinin küçük ölçekli atölye ve ticarethenelerinin yerini almıştır. Fabrikalar ve atölyeler günümüzde hala inşa edilen, işleyiş mekanizması devam ettirilen yapılardır; ancak bu yapılarda günümüz teknolojik aygıtlarına uygun biçimde yeniden düzenlenmiştir. Yüzlerce işçinin aynı fabrikanın çatısı altında çalışmasının yerini alan teknolojik aygıtlar, fabrikanın yöneticilerinin yerini alan ise dijital kontrol ve işleyiş mekanizmalarıdır. Günümüzde artık bulunmayan Le Creusot gibi fabrika kentler, kentsel mekânın verim unsuru etrafında şekillenmesinin bir örneğidir. Sırt Sırta Evler gibi işçi konutları endüstriyelleşme döneminde Avrupa'da hemen hemen her bölgede kentsel yapının vazgeçilmez bir unsuruyken, günümüzde kentleşmeye ve kent planlamasına yön veren bir unsur değildir. İnsan bedeni sanayileşme ve makineleşme sürecinde üretim ve verim mekanizmasının aygıtı haline gelmiştir, fabrika kent yapısının önemli bir dişlisi konumundadır, fabrikanın üretiminin devamlılığı bedenlere bağlıdır. Çalışma ve çalışma dışındaki faaliyetlerini sürdürebilmeleri için bedenin bu fabrika kentle bağlı olduğu gibi…

Çalışma kapsamında incelenen II. Dünya Savaşı sonrası inşa edilen sosyal konut projelerinde de bedenin mekânda başka bir türde aygıtlaşması incelenmiştir. Bu projelerin en göze çarpan özelliği, iki savaş sonrasının yıkımına en hızlı ve ekonomik çözüm olabilecek biçimde tasarlanmış ve uygulanmış olmalarıdır. Bu acil duruma işleve yönelik yaklaşımla ve seri üretim pratikleri ile çözüm bulunmuştur. Mekânların boyutları işlevsel olarak kullanılabileceği ölçüde minimumda tutulmuştur; çünkü yapılar ekonomik, hızlı ve pratik biçimde inşa edilmelidir. Yeni Frankfurt Projesi kapsamında inşa edilen Frankfurt Mutfağı örneği üzerinden görülebileceği gibi, savaşın oluşturduğu yıkımın sosyal ve mekânsal bir

boyutu olduğu gibi, bedeni de konumlandıran ve yeniden tanımlayan bir boyutu bulunmaktadır. 1900'lü senelere kadar, orta sınıf ve burjuvadan kadınlar evin hanımı, bir nevi yöneticisidir. Mutfakta kendisi yerine çalışan hizmetçiler bulunmaktadır. Bu döneme kadar inşa edilen; mutfak, depo, kiler, hizmetçilerin yatak, dinleme odaları, banyoları, bir de ev ahalisine ait çeşitli odalara sahip konutların yerini; ihtiyaçların optimumda tutulduğu oturma odası, yatak odası, mutfak, banyo gibi boyutları da minimumda tutulmuş odalardan oluşan sosyal konut projeleri almıştır. Bedenin eylemleri mekândan maksimum işlevin sağlanması adına düzenlenmiş, önceden tanımlanmıştır. Tüm hareketleri mekân içinde belirlenmiştir, çünkü mekân sadece bu hareketlerin gerçekleşmesi için tasarlanmıştır. Mekâna yaklaşım değişmiş; mekânın kullanıcısı beden de başka bir ideolojinin, işlevselciliğin bir aygıtı haline gelmiştir.

Çalışmada incelenen endüstriyelleşme sürecindeyse toplumsal disiplin ve denetim mekanizmasının, demografi, istatistik gibi veri toplama ve denetleme stratejileri ile projeleştirilmeye başlanan insan bedeni; Foucault'un iktidarın labaratuvarları olarak adlandırdığı çeşitli mekânlara kapatılarak kuşatılıp denetim altına alınmıştır. Bu süreçte de beden ideolojik bir aygıttır. Tahakkümün gerçekleştirdiği bu klinik, okul, hapishane gibi mekânların en önemli nesnesidir. Günümüzde ise dijitalleşme sayesinde beden başka türde bir denetim ve düzenleme mekanizmasının aygıtı halindedir. Michel Foucault'un yaşama teşvik eden biyo-politik aygıtı günümüzde dönüşüme uğramıştır. Farklı mekânlara kapatılarak düzenlenen, sağlıklı hale getirilen, işlenen, uysallaştırılan ve topluma yeniden kazandırılan bedenlerin yerini enformatik verilerine kolayca ulaşılabilen, doğumundan ölümüne kayıt altında tutulan bedenler almıştır.

Yaşadığımız pandemi sürecinde kapatılan bedenler, sabit bir mekândan sanal olarak ulaşılabilen çok çeşitli sanal mekânların geliştirilmesine hız kazandırmıştır. E-bankacılık, sanal müze ve bilgisayar ekranı üzerinden "dolaşılabilen" sergi alanları, bilgisayar üzerinden "canlı" izlenebilen konser ve tiyatrolar, eve sipariş uygulamaları, sanal seminerler ve toplantılarla bedenin bir mekânda kapalı kalması ancak farklı mekânlarda kurduğu ilişkilenme biçimini sürdürmesi için ihtiyaç duyacağı tüm hizmetler neredeyse mevcuttur. Ancak bu hizmet ve uygulamalar ananonimliği ortadan kaldırmaktadır; kamusal bir mekânda, kalabalık içinde kayda alınmadan kalabalığın bir parçası olma hali devre dışı bırakılmıştır. Fiziksel olarak deneyimlediği mekânlarda bulunan bedenin yerini, sanal,

kullanıcı adı, telefon numarası, kimlik numarası gibi kodlar ile sanal mekâna giriş yapan sanal beden almıştır. Denetim makro ölçekten mikro ölçeğe doğru evrilmiştir.

Parmak izi ile kullanılan telefonlar, yüz tarama sistemi ile açılan tabletler, konumu paylaşma, bildirme gibi araçlar ve uygulamalar sayesinde beden, enformatik bir unsura dönüşmüş, verileri parça parça elde edilebilen, paylaşılabilen bir unsur haline gelmiştir. Bedenin kavramsal olarak dönüşümü fiziksel, biyolojik, dokunulabilir bir bütünlükten; enformatik, imgesel, imaja yöneliktir. World Wide Web (Dünya çapında ağ) zaman ve mekân arasında kurulan bağları gevşetip, bedeni bulunduğu yerden kopartarak, internet ağının sunduğu web siteleri ve bilgisayar ortamıyla sınırlı, sayısız sanal mekânda dolaşıma izin vermektedir. Ancak beden algılarıyla, sanal mekâna cevap veren duyuları ile bir kullanıcı, bilinç, işlemleri gerçekleştiren, etkiye tepki veren bir yazılımdır aslında; bütüncül olarak fiziksel eylem hali devre dışı bırakılmıştır.

Sanal mekânda sanal beden ile kurulan enformatik ilişkiyle, Constant'ın tasarısı Yeni Babil'de fiziksel mekânda organik, canlı beden arasında kurulacağı ön görülen ilişki arasında benzerlikler bulunmaktadır. Yeni Babil insanların tüm normlardan, bedenlerinde kemikleşmeye yüz tutmuş tüm ilişkilerden, formlardan, geleneklerden ve kimliklerden kurtulduğu bir dünyayı tasvir etmektedir. Burada tüm kalıcı bağlar, sosyal, mekânsal, kültürel ve toplumsal kodlar; tam otomasyon, sürekli değişen kent imgesi, atmosferi, fiziksel özellikleri kontrol edilebilen mekânlarla çözülür. Geçiciliğin hüküm sürdüğü bir tasarıdır, mekân, zaman, beden akış halindedir ve bu akışı biçimlendiren yegane unsur deneyimdir. Yeni Babil'in sektörleriyle birbirine entegre olan sınırsız dolaşıma yönlendiren ağı, internet ortamının sayısız dolaşıma izin veren ağıyla; sanal mekânın kullanıcısına sunduğu yeni kimlikler ve yeni çevrelerle, Yeni Babil'in sakinlerinin yetkisine bıraktığı mekânların kontrolü ile yeni bulunma biçimlerine gebe hali birbirine benzemektedir. Ancak fiziksel mekânda ısı, ses, koku gibi duyusal etkilerle, başka bedenlerle etkileşimle ve mekânsal öğelerle kurulan deneyim; sanal mekânda etkiye tepki vererek oluşan, sayısal ve enformatik deneyimden kökensel olarak farklıdır. Siber mekânda sanal unsurlar gerçek unsurlarla aynı etkileri üretme kabiliyetinde olsalar da, kentlerin sürdürülebilirliği bedenlere bağlıdır. Constant'ın tasarısında tam otomasyon ile sürdürülebilirliği sağlanan kent; yaşayan, hareket eden, hayatta kalabilmesine bağlı tüm ihtiyaçları giderilmesi koşuluyla deneyime odaklanan bedenlerin kentidir.

Bu çalışmada incelenen beden ve mekân ilişkisinin teknolojik gelişmelerle parelellik taşıdığı, teknolojinin gelişme yönüne adapte olduğu gözlenmektedir. Dijitalleşme ile beden-mekân ilişkisi yeni bir boyut kazanmış; gerçek ve fiziksel olandan sanal olana doğru dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Fiziksel olandan kavramsal olana, bedenden bilince, zihne doğru bir materyalizasyon süreci başlamış olsa da, gerçeklikten beslenen sanal mekânların gerçeğin yerini alabilmesi mümkün müdür? Fiziksel mekân ve bedenlerimizin ilişkilenerek oluşturduğu üçüncü alan aslında deneyimin, etki ve tepkinin oluştuğu alandır. Sanal mekânda kullanıcı adına indirginerek deneyimleyen sanal bedenlerde enformatik anlamda etki-tepki ilişkisini gerçekleştirmektedir.

Bu çalışmada incelenen mekânsal ve bedene dair dönüşümler gelecekte kurulacak yeni ilişkilenme biçimlerinin tartışmasına bir zemin hazırlamakta, olası tartışmaları konu alacak çalışmalara yeni bir yorum getirme amacı taşımaktadır.

KAYNAKLAR DİZİNİ

Abdel, H., Harrouk, C., 2021, Evolution of the House Plan in Europe: from the Industrial Revolution to the Interwar Period, https://www.archdaily.com/959373/evolution-of-the-house-plan-in-europe-from-the-industrial-revolution-to-the-interwar-period, erişim tarihi: 12.04.2022.

Agrest, D., 2003, Architecture from Without: Body, Logic and Sex, Gender Space Architecture An interdisciplinary introduction, J. Rendell, B. Penner, & I. Borden (Eds.) Routledge, p. 358-370.

Arslan, G., 2018, Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş, Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2,1, 145-162.

Artun, A., 2009, Sanat ve 1968 Baharı- Bir Kronoloji, Sanat Dünyamız, Bahar, 32-47.

Atzori, P., Woolford, K., 2015, Extended-Body: Interview with Stelarc, https://journals.uvic.ca /index.php/ctheory/article/view/14658/5526, erişim tarihi: 15.05.2022.

Avcı, S., 2008, Günümüz Sanat Eğitiminde Sanat Anatomisi Dersi, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 20, 25-37.

Baudelaire, C., 2017, Modern Hayatın Ressamı, (Çev. A. Berktay), İletişim Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J., 2017, Simülakrlar ve Simülasyon, (Çev. O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Batur, E. (Ed.), 2020, Modernizmin Serüveni Bir Temel Metinler Seçkisi 1840-1990, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Bell, D., 2007, Cyberculture Theorists Manuel Castells and Donna Haraway, Routledge, New York, p.99-101.

Beşlioğlu, B., 2021, Architecture's Struggle With Control: A Discussion About "Frankfurt Kitchen" And "Food Dispenser" Projects, METU Journal of the Faculty of Architecture, 36,2, 173-186.

Blackman, L., 2008, The Body The Key Concepts, Bergpublishers, Oxford.

Bozok, N., 2020, Rosi Braidotti'nin Düşüncesinden Beden Farklarının Açtığı Yaralar ve Yaşamların Birbirine Kavuşması Arzusu, Bedenin Sosyolojisi Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim, G. Demez, M. Timurturkan, C. Ertan (Derl.), Bağlam Yayınları, s.221-239.

Braidotti, R., 2014, İnsan Sonrası, (Çev. Ö. Karakaş), Kolektif Kitap, İstanbul, s.23-40.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Breton, D. L., 2016, Bedene Veda, (Çev. I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul, s.9.

Buchanan, I., Lambert, G. (Eds.), 2005, Deleuze Connections: Deleuze and Space, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Cache, B., 1995, Earth Moves: The Furnishing of Territories, The MIT Press, Massachusetts.

Calvino, I., 2002, Görünmez Kentler, (Çev. I. Saatçıoğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.120

Capra, F., 1988, Uncommen Wisdom: Coversations with Remarkable People, Flamingo, London, p.212-224.

Cevizci, A., 2017, Felsefe Sözlüğü, Say Yayıncılık, İstanbul, s.686-690.

Corbin, A., Courtine, J. J., Vigarello, G., 2008, Bedenin Tarihi 1 Rönesans'tan Aydınlanmaya, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Corbin, A., Courtine, J. J., Vigarello, G., 2008, Bedenin Tarihi 2 Fransız Devrimi'nden Büyük Savaşa, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Coverley, M., 2011, Psikocoğrafya Londra Yazıları, Kalkedon Yayınları, İstanbul, s.14.

Crary, J., 2010, Gözlemcinin Teknikleri, (Çev.E. Daldeniz), Metis Yayınları, İstanbul.

Çelik, E., 2019, Antroposen ve Posthuman İnsan Çağ'ında İnsan Sonrası Olmak, Cogito,95-96, 145-160.

Davidson, C. C. (Ed.), 1997, Anybody, Anyone Corporation

Debord, G., 2010, Situasyonist Tanımlar, Sanat Manisfestoları-Avangard Sanat ve Direniş, A. Artun (Der.), İletişim Yayınları, s. 311-313.

Debord, G., 2016, Gösteri Toplumu, (Çev. A. Ekmekçi, O. Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Delanda, M., 2011, Assemblage Theory, Society, and Deleuze, Public Open Video Lecture at European Graduate School EGS-Media and Communication Studies Department Program, Switzerland, http://www.egs.edu/, erişim tarihi: 20.04.2022

Deleuze, G., 2019, Spinoza: Pratik Felsefe, (Çev. A. Nahum), Norgunk Yayıncılık, İstanbul.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Deleuze, G., 2004, Proust ve Göstergeler, (Çev. A. Meral), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s.191.

Deleuze, G., 2006, Kıvrım Leibniz ve Barok, (Çev. H. Yücefer), Bağlam Yayınları, İstanbul, s.126-130.

Deleuze, G., Guattari, F., 1987, A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia, (Trans. B. Masumi), University of Minnesota Press, p.474-500.

Demir, T., 2018, Kutsaldan Sekülere Değişen Beden Algısı, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 311-325.

Derbeder, F., 2007, Platon ve Aristoteles'te Ruh Beden Problemi ve Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.

Foucault, M., 1992, Hapishanenin Doğuşu, (Çev. M. A. Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.

Foucault, M., 2002, Toplumu Savunmak Gerekir, (Çev. Ş. Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.252.

Foucault, M., 2004, Seçme Yazılar 5:Felsefe Sahnesi, (Çev. I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.238.

Foucault, M., 2007, Cinselliğin Tarihi, (Çev. H. U. Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.99-111.

Guillaume, L., Hughes, J. (Eds.), 2011, Deleuze Connections: Deleuze and Body, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Grosz, E., 1999, Becomings, Explorations in Time, Memory and Futures, Cornell University Press.

Grosz, E., 2001, Architecture from the Outside Essays on Virtual and Real Space, MIT Press, p. 75-90.

Halbwachs, M., 2017, Kolektif Hafıza, (Çev. B. Barış), Heretik Yayınları, Ankara, s.139-173.

Haraway, D., 2006, Siborg Manifestosu Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Harrison, J., 2017, The origin, development and decline of back-to-back houses in Leeds, 1787–1937, Industrial Archaeology Review, 101-116.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Hayles, K., 1999, How We Became Posthuman, The University of Chicago Press, Chicago, p.30.

Hayles, K., 1998, How Does It Feel To Be Posthuman?, https://v2.nl/archive/articles/how-does-it-feel-to-be-posthuman, erişim tarihi: 25.05.2022

Heidegger, M., 2004, İnşa Etmek, Oturmak,Düşünmek, (Çev. E. Yıldız, N. Behramoğlu, N. Gönül, A. Kaftan, İ. Oranlı, vd.), Kutadgubilig, 6, 45-68.

Heynen, H., 1999, Architecture and Modernity A Critique, The MIT Press, Cambridge, p.159.

Holland, E. W., 2007, Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u, Otonom Yayıncılık, İstanbul.

Huxley, J., 1957, New Bottles for New Wine, Chatto & Windus, London.

Kinchin, J., O'Connor, A., 2011, Counter Space: Design and the Modern Kitchen, The Museum of Modern Art, New York, p.18-23.

Koca, S. K., Hale, J., 2017, 'Üçüncü/Öteki Yer' Üzerine Bir Kavramsallaştırma Denemesi: Mekânsal Bir Trilojinin İçinde Saklı Hikayelerin Keşfedilmesi, Megaron, 12, 3, 488-496.

Kunst, B., 2001, The Digital Body: History of Body Visibility, Digitized Bodies/Virtual Spectacles, N. Czegledy (Ed.), Ludwig Museum Budapest, p.13-28.

Kut, S., Aydınlı, S., Erdem, A., 2016, Sibertektonik Mekân, Tasarım+Kuram, 9,15, 21-34.

Le Corbusier, 2000, The Modulor and Modulor 2, Birkhiiuser-Publishers for Architecture, Basel.

Le Corbusier, 2017, Bir Mimarlığa Doğru, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Lefebvre, H., 2015, Şehir Hakkı, (Çev. I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul, s.55-67.

Marx, K., 2009, Kapital Birinci Cilt, (Çev. A. Bilgi), Sol Yayınları, Ankara, s.363.

Merleau-Ponty, M., 2017, Algının Fenomenolojisi, (Çev. E. Sarıkaya, E. Hacımuratoğlu), İthaki Yayınları, İstanbul, s.127.

Mumford, L., 2019, Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları, (Çev. G. Koca, T. Tosun), İstanbul, s.292-324.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Nieuwenhuys, C., 1998, New Babylon: Outline of a Culture, Constant's New Babylon: The Hyper-Architecture of Desire, M. Wigley (Ed.), 010 Publishers, p. 160-165.

Nieuwenhuys, C., 2013, Yeni Babil, Sanat Manifestoları: Avangard Sanat ve Direniş, A. Artun (Der.), İletişim Yayınları, s. 308-311.

Norberg-Schulz, C., 1984, Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, Rizoli, New York.

Novak, M., 1992, Liquid Architectures in Cyberspace, Cyberspace: First Steps, M. Benedikt (Ed.), The MIT Press, p. 225-255.

Ojalvo, R., 2012, Modernitenin İki Yüzü Arasında Mimarlık: "Mesken Tutmak"tan Göçebeliğe, Arzu Mimarlığı Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek, R. Ojalvo, N. Altınyıldız Artun (Derl.), İletişim Yayınları, s. 169-207.

Özkoçak, F., 2015, Konutlarda Mutfak Tasarımı, Geçirdiği Değişim ve Frankfurt Mutfağı Üzerinden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi ,Yıldız Teknik Üniversitesi.

Özselçuk, S., 2022, Yeni Medya Ekseninde "Siborg Yabancı"ya Yönelik Kavramsal Bir Değerlendirme, Erciyes Akademi, 36,1, 297-311.

Plant, S., 1992, The Most Radical Gesture: The Situationist International in a Postmodern Age, Routledge, London, p.10-14.

Rasmussen, S., 1962, Experiencing Architecture, The MIT Press ,Cambridge, p.114-119

Reid, D., 1993, Schools and the paternalist project at Le Creusot, 1850-1914, Journal of Social History, p.129-143.

Rorvik, D., 1971, As Man Becomes Machine: The Evolution of the Cyborg, Doubleday, Newyork, p.151.

Roth, L. M., 2006, Mimarlığın Öyküsü, (Çev. E. Akça), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s.275.

Rykwert, J., 1996, The Dancing Column: On Order in Architecture, The MIT Press, Cambridge, p.26-36.

Sbriglio, J., 2004, Le Corbusier:The Unité d'Habitation in Marseilles, Birkhäuser-Publishers for Architecture, Basel.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Sennett, R., 2001, Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, (Çev. T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, s.88-97.

Simmel, G., 1996, Metropol ve Zihinsel Yaşam, (Çev. B. Düzgören), Cogito, 8, 81-89.

Spinoza, B., 2014, Etika, (Çev. H. Z. Ülken), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Stelarc, 1995, Towards the Post-Human From Psycho-body to Cyber-system, Architectural Design, 118, p. 90-96.

Şentürk, L., 2007, Modulor'un Bedeni, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

Vesely, D., 2001, The Architectonics of Embodiment, Body and Building Essays on the Changing Relation of Body and Architecture, G. Dodds, R. Tavernor (Eds.), The MIT Press, Cambridge.

Vidler, A., 1992, The Architectural Uncanny Essats in the Modern Unhomely, The MIT Press, Cambridge.

Vitruvius, 2005, Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, s.51.

Wegenstein, B., 2006, Making Room for the Body: From Fragmentation to Mediation, re:skin, A. Booth, M. Flanagan (Eds.), The MIT Press, p. 81-103.

Wigley, M., 1998, Constant's New Babylon The Hyper-Architecture of Desire, 010 Publishers, Rotterdam.

Wittkower, R., 1962, Architectural Principles in the Age of Humanism, Wiley, London, p.15-25.

Yaylı, H., 2006, Mekanik Düşünceden Ekolojik Düşünceye: Yeni Bir İnsan-Doğa ilişkisi tasarımının doğuşu, İstanbul Journal of Sociological Studies, 34, 67-42.

Zizek, S., 2015, Bedensiz Organlar: Deleuze ve Neticeler Üstüne, Monokl Yayınları, İstanbul.

URL-1, http://djbm-philatelic.blogspot.com/2016/04/architecture-temples-erechtheion.html (1.12.2021)

URL-2, http://arkeogezi.blogspot.com/2018/07/antik-yunanda-mimari-duzenler.html (10.11.2022)

URL-3, http://vll-minos.bl.uk/learning/cult/bodies/vitruvius/gallery/vitrugallery.html (10.11.2022)

URL-4, https://en.wikipedia.org/wiki/Archiginnasio_of_Bologna (17.11.2021)

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

URL-5, https://en.wikipedia.org/wiki/Leiden_anatomical_theatre (25.11.2021)

URL-6, https://www.gallerieaccademia.it/en/node/1582 (25.02.2022)

URL-7, https://www.thecollector.com/francesco-di-giorgio-martini/ (19.03.2022)

URL-8, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Descartes_body_physics_1.jpg (01.05.2022)

URL-9, https://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Eduard_Biermann (19.03.2022)

URL-10, http://www.singen-hegau-archiv.ch/singen-industrie.html (19.03.2022)

URL-11, http://gaelart.blogspot.com/2020/08/we-need-to-talk-about-romanticism.html (19.03.2022)

URL-12, https://www.nps.gov/articles/taas-strugglesandtriumphs-intro.htm (19.03.2022)

URL-13, https://turkiyetasarimvakfi.org/en/blog/133-aydinlanmanin-uc-hali (19.03.2022)

URL-14, http://elisabethpoulain.over-blog.com/2016/03/la-ville-industrielle-le-creusot-vue-par-pierre-tremaux-1847.html

URL-15, https://keasbury-gordon.com/category/gallery/ (15.03.2022)

URL-16, https://en.wikipedia.org/wiki/Back-to-back_house (10.12.2021)

URL-17, https://www.birminghammail.co.uk/news/nostalgia/gallery/birminghams-back-to-back-houses-9135861 (10.12.2021)

URL-18, https://www.theboltonnews.co.uk/news/14484764.meeting-organised-for-local-history-enthusiasts-in-halliwell/ (10.12.2021)

URL-19, https://www.uspa24.com/alben-485/birmingham-back-to-backs.html (10.12.2021)

URL-20, https://medium.com/signals-from-ai-culture-buildings-cities/ai-culture-buildings-cities-signal-2-on-panopticism-b9ad99c88e87 (15.05.2022)

URL-21, https://nooshinesmaeili.wordpress.com/2009/09/24/sep-25-the-smooth-and-the-striated-deleuze-and-guattari/ (01.06.2022)

URL-22, https://misfitsarchitecture.com/2016/09/20/architecture-misfit-25-ernst-may/ (10.12.2021)

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

URL-23, https://v3.arkitera.com/h7117-modernizm-kolay-kolay-cekip-gitmeyecek.html (10.12.2021)

URL-24, https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurt_kitchen (10.12.2021)

URL-25, https://www.arkitera.com/haber/modern-mimarligin-basyapiti-modulor-nihayet-turkce/ (21.02.2022)

URL-26, https://www.arkitektuel.com/unite-dhabitation/ (05.03.2022)

URL-27, https://architectjvr.wordpress.com/2015/06/07/welcome-to-moscow-welcome-to/ (06.03.2022)

URL-28, https://www.e-skop.com/skopbulten/1968-%E2%80%93-50-yil-sanat-ve-1968-bahari-bir-kronoloji/3783 (11.04.2022)

URL-29, https://stichtingconstant.nl/ (24.05.2022)

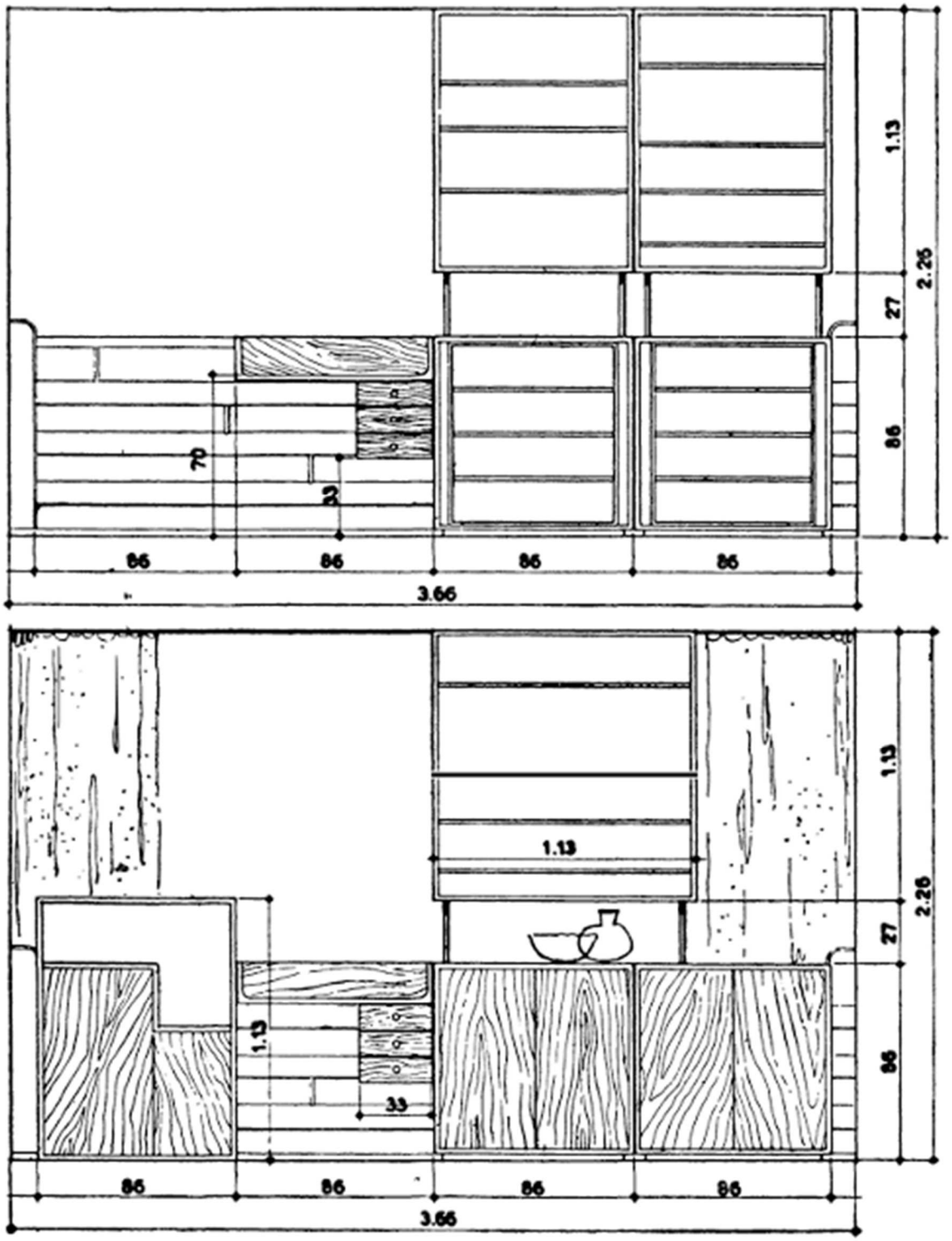
URL-30, https://lecorbusier-worldheritage.org/en/unite-habitation/ (25.05.2022)

URL-31, http://stelarc.org/ (10.05.2022)

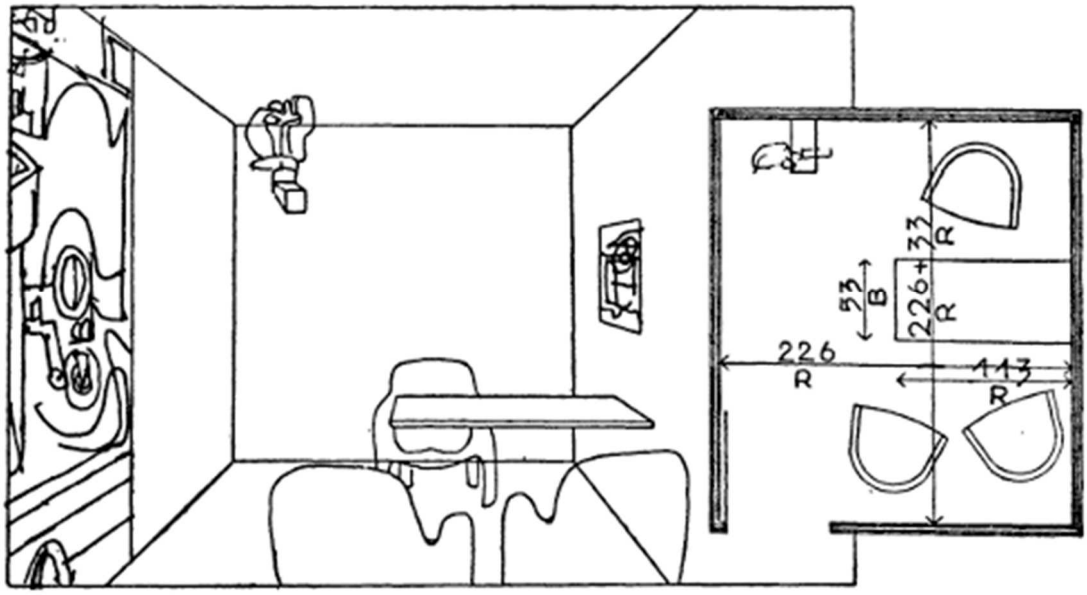
URL-32, https://www.izinsizgosteri.net/asalsayi149/atif.akin_149.html (10.05.2022)

EK AÇIKLAMALAR

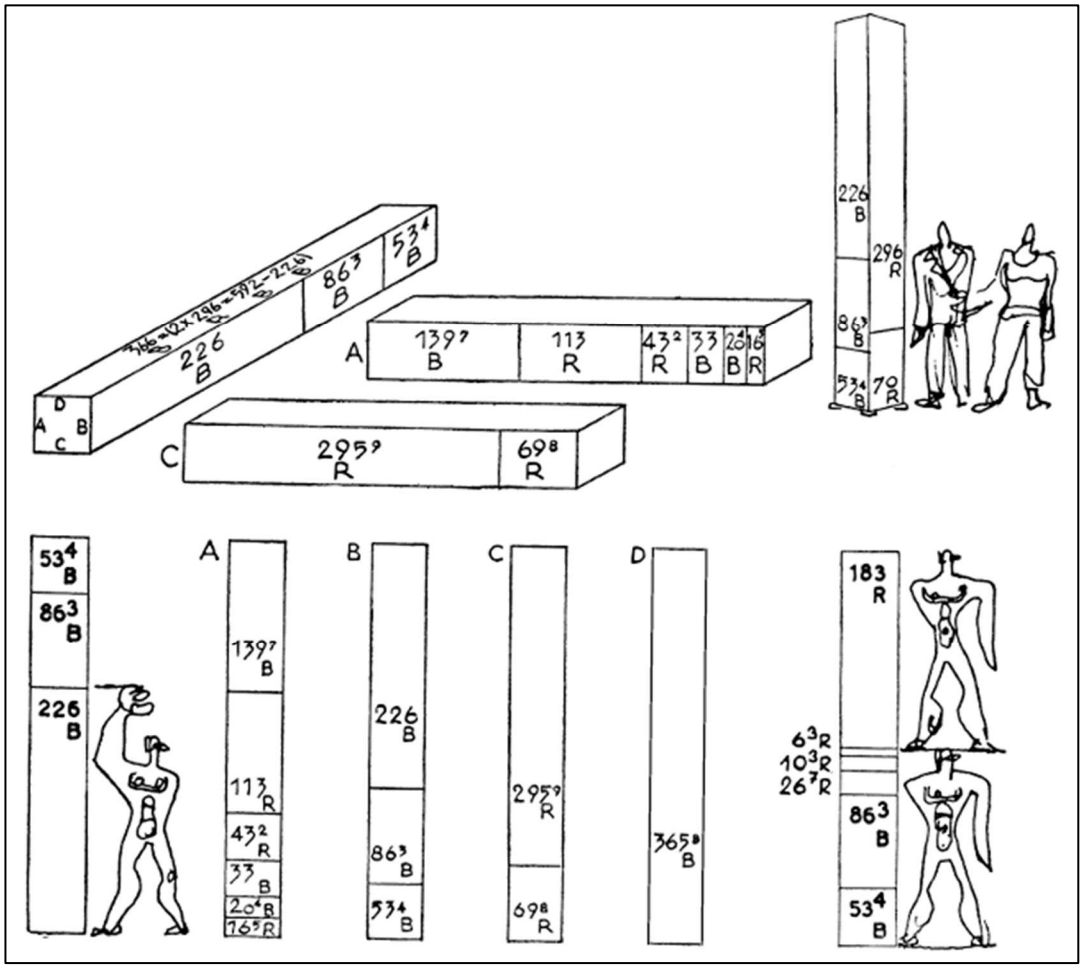
Ek Açıklama – A: Le Corbusier'in Modulor'un uygulama alanlarına dair çizimleri

Şekil A. 1. Modulor ölçülerine göre tasarlanmış dolap (Le Corbusier, 2000)

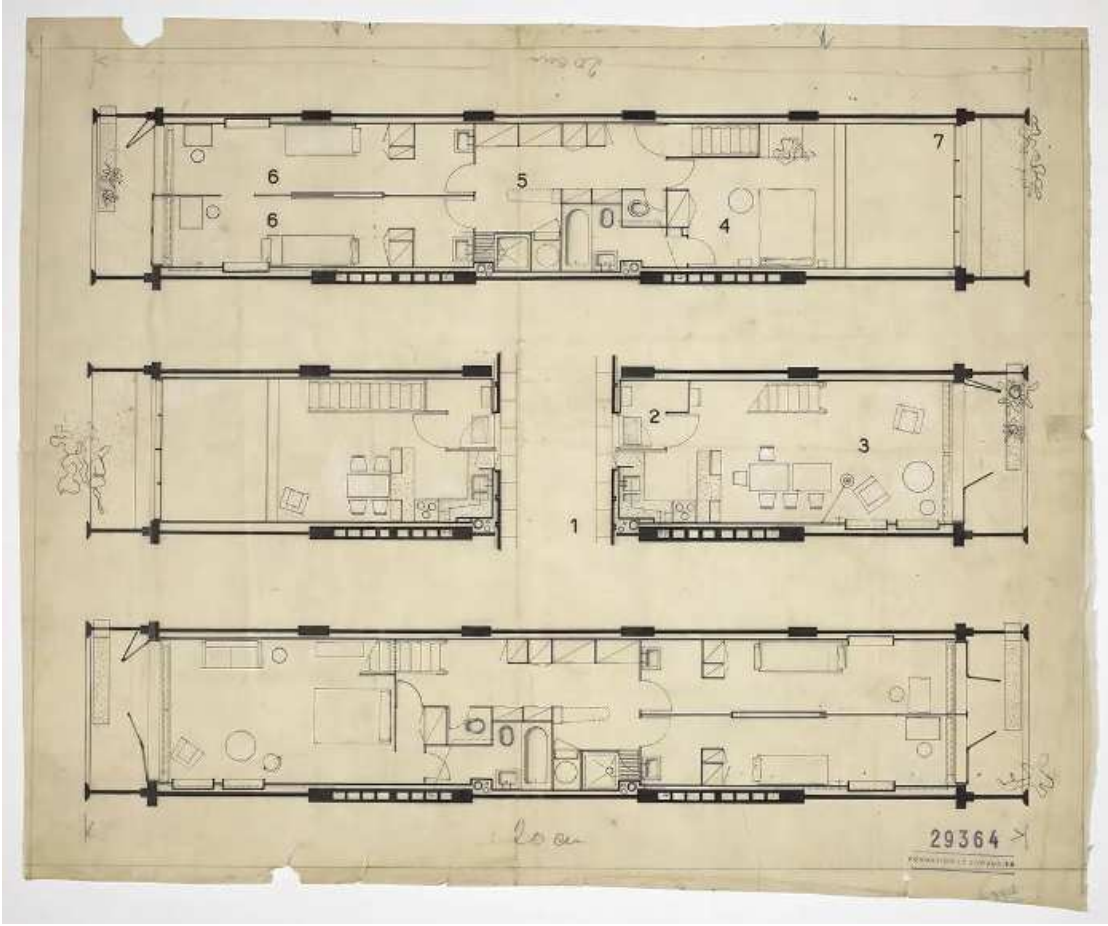

Şekil A. 2. Modulor ölçülerine düzenlenmiş ofis (Le Corbusier, 2000)

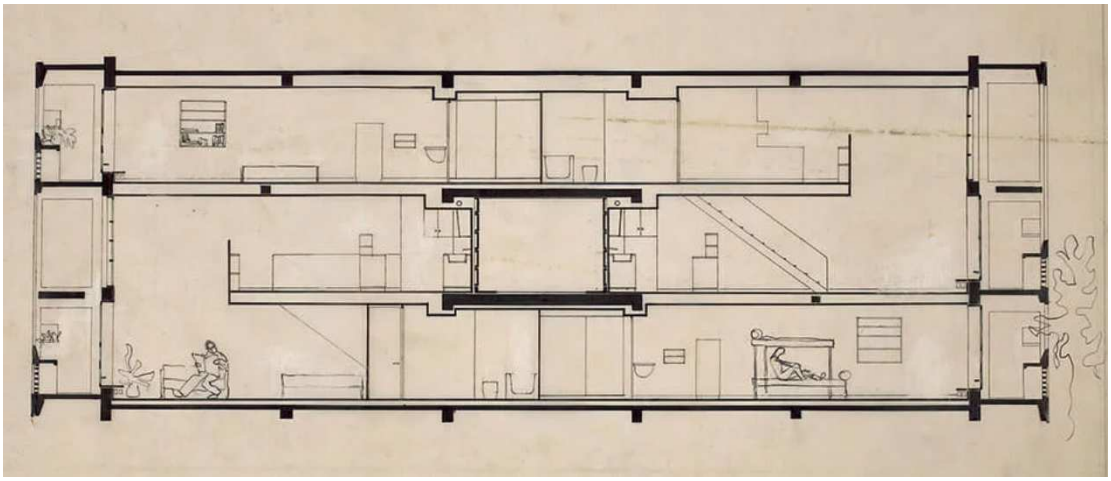

Şekil A. 3. Modulor ölçülerine göre yapı elemanları (Le Corbusier, 2000)

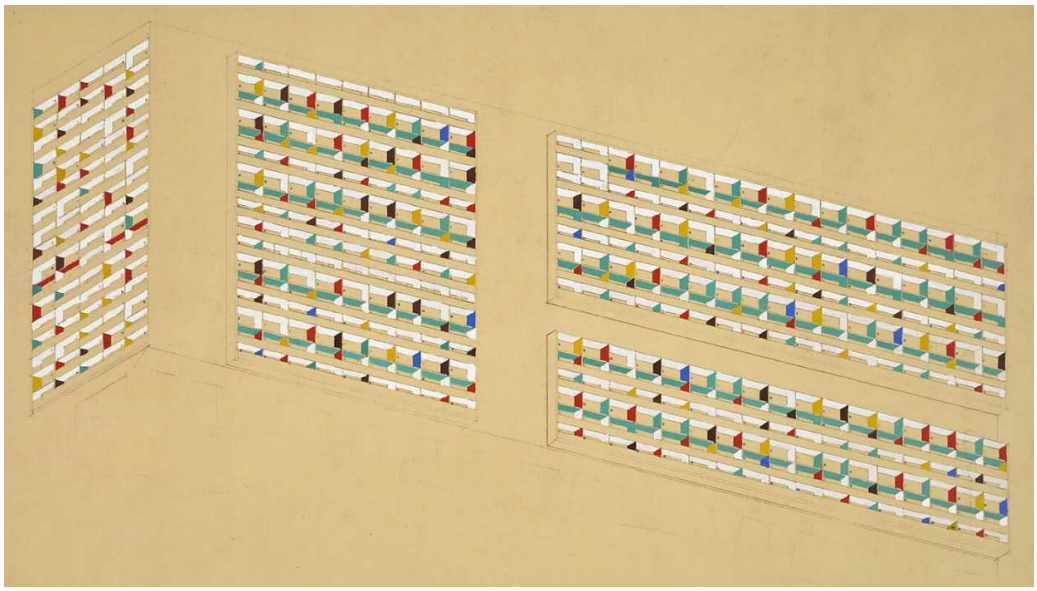
Ek Açıklama – B: Marsilya Bloğuna ait çizimler ve diyagramlar

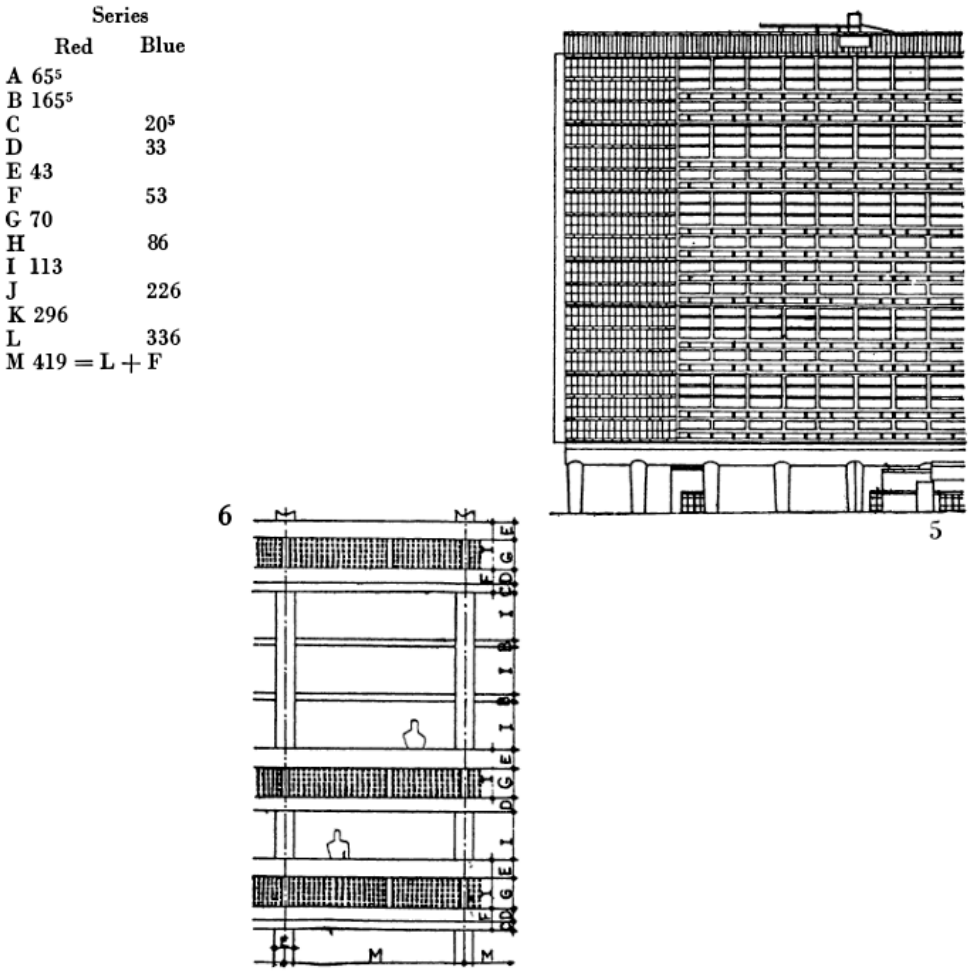
Şekil B. 1. Marsilya Bloğu, iki katlı dairelerin tipik kat planları (URL-30)

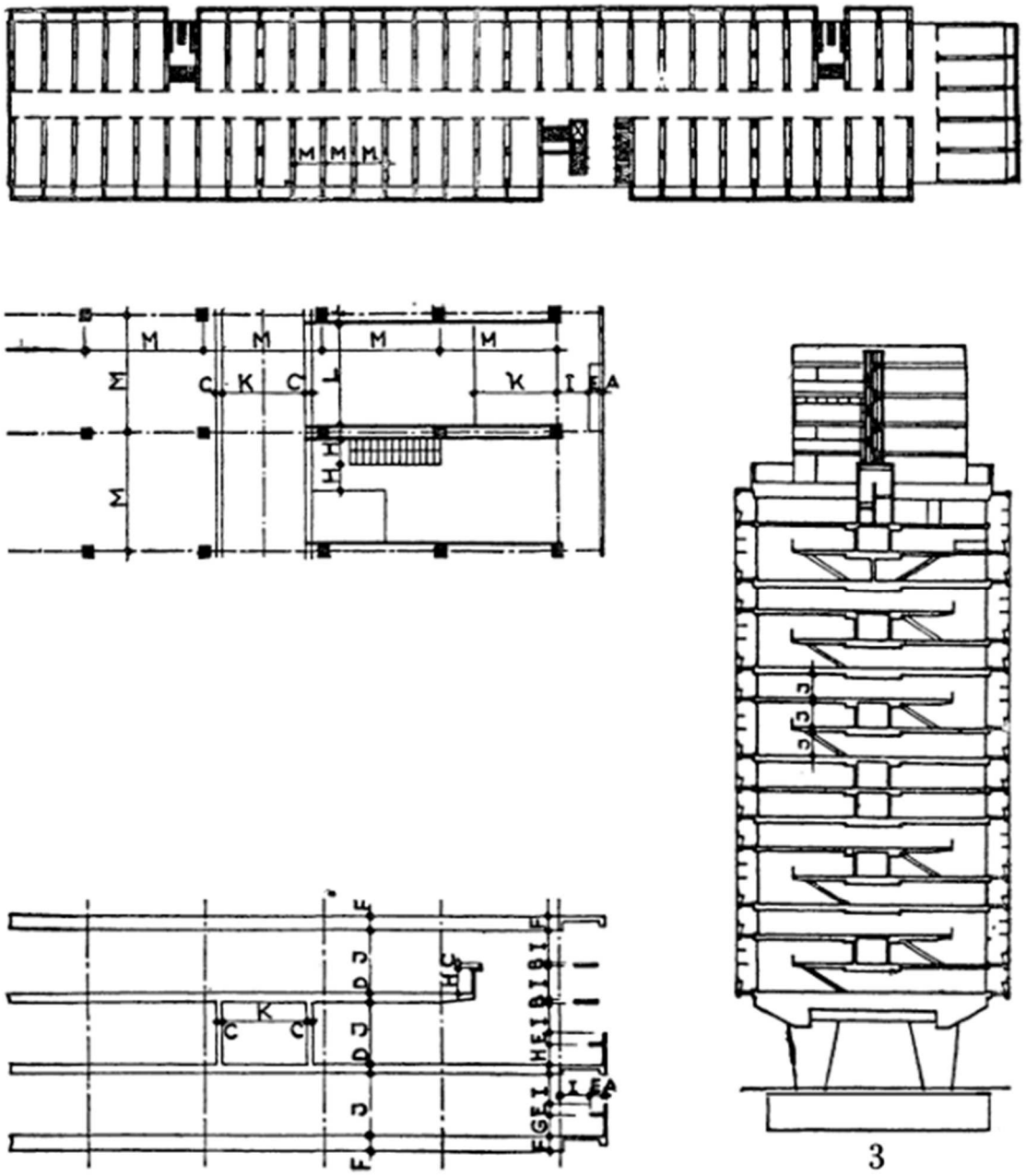
Şekil B. 2. Marsilya Bloğu, tipik kesit (URL-30)

Şekil B. 3. Marsilya Bloğu, renklendirilmiş perspektif görünüş (URL-30)

Şekil B. 4. Marsilya Bloğu, cephede uygulanan Modulor ölçüleri (Le Corbusier, 2000)

Şekil B. 5. Marsilya Bloğu, yapıda kullanılan Modulor ölçüleri(Le Corbusier, 2000)

Ek Açıklama – C: Constant Nieuwenhuys'un Yeni Babil Projesi için ürettiği çizimler

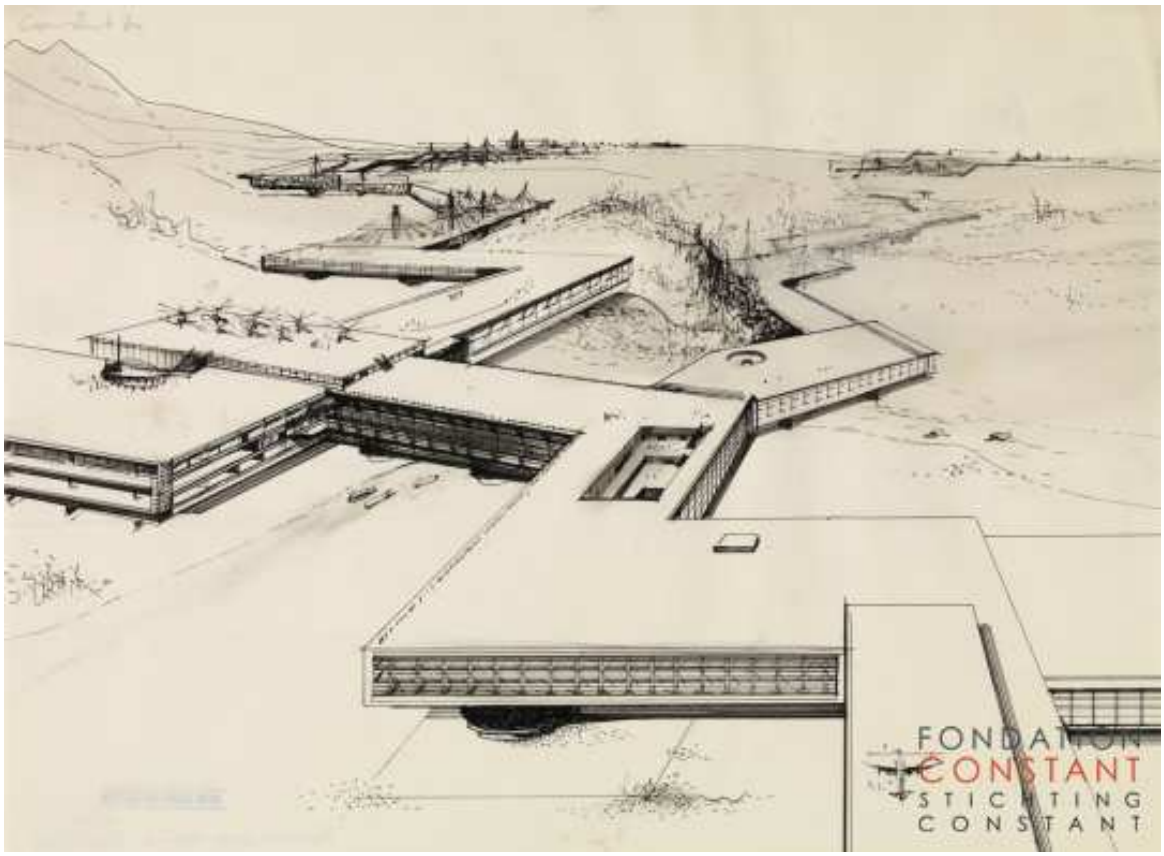
Şekil C. 1. Karşılaştırmalı Harita, Yeni Babil Sektörleri ve Amsterdam (URL-29).

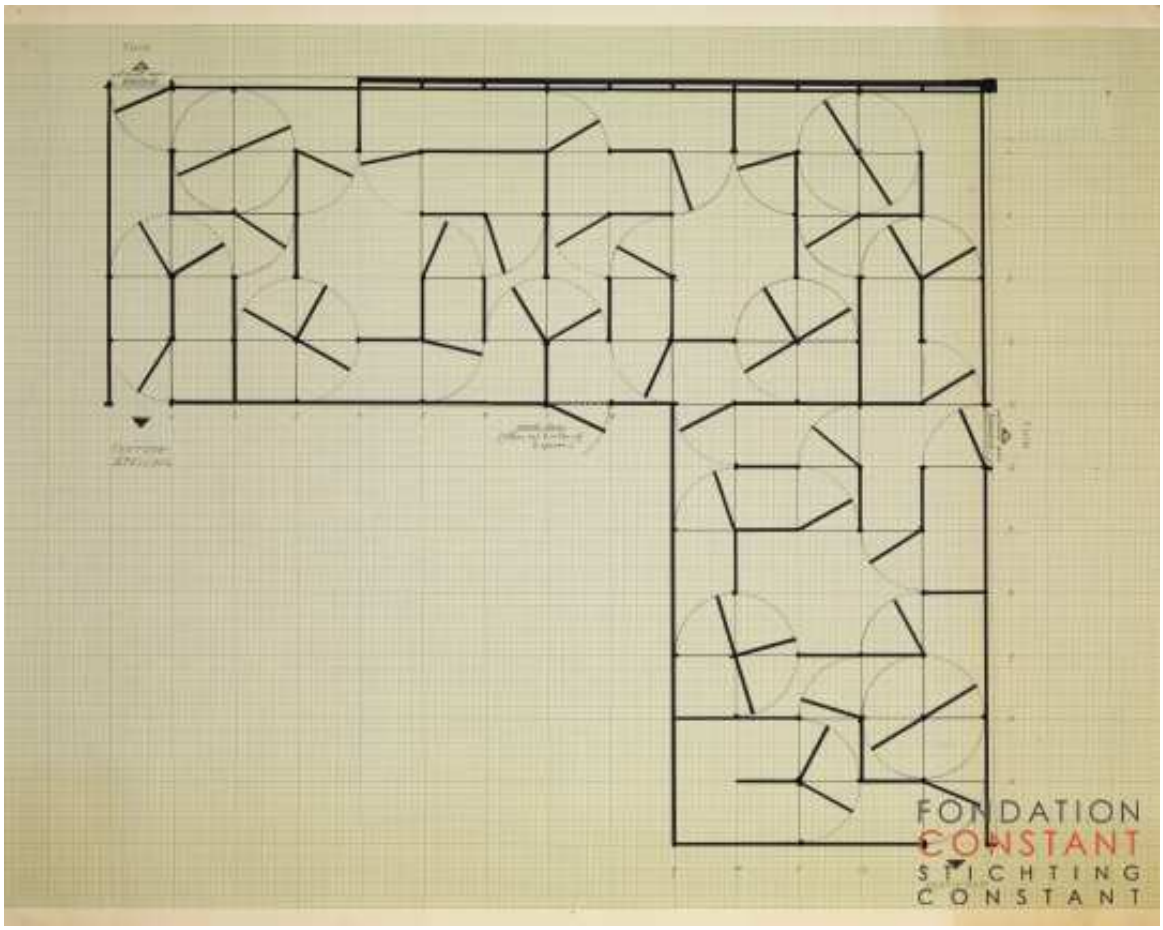
Şekil C. 2. Amsterdam Üzerinden Yeni Babil (URL-29)

Şekil C. 3. Yeni Babil Sektörlerin Görünümü (URL-29)

Şekil C. 4. Yeni Babil, Sektörler, Kuşbakışı Görünüş (URL-29)

Şekil C. 5. Yeni Babil Labirent Odası Planı (URL-29)

Şekil C. 6. Yeni Babil, sağda Labirent Odası'na Giriş, solda Labirent Odası (URL-29)